

ZIYA PAŞA'YA GÖRE EDEBİYAT VE İNSAN EĞİTİMİ

Fatih KANA

ARALIK 2010
DENİZLİ

ZİYA PAŞA'YA GÖRE EDEBİYAT VE İNSAN EĞİTİMİ

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Fatih KANA

Danışman: Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN

Aralık 2010

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı öğrencisi Fatih KANA tarafından Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN yönetiminde hazırlanan “Ziya Paşa’ya Göre Edebiyat ve İnsan Eğitimi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 30/11/2010 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Önder GÖÇGÜN

Jüri Başkanı (Danışman)

Prof.Dr.Hacı Ömer KARPUZ

Jüri Üyesi

Yrd.Doç.Dr.Derya YAYLI

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 29/12/2010 tarih ve ...17/14. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç.Dr.Bilal SÖĞÜT
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı : Fatih KANA

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada; bilgi, birikim ve akademik tecrübesiyle bana rehberlik eden, akademik gelişimime katkı sağlayan ve benim her alanda iyi bir insan olarak yetişmemi sağlayan, ilk günden itibaren desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli hocam ve danışmanım, Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN'e,

Yüksek Lisans ders aşamasında derslerime giren ve kendimi geliştirmemde bana yardımcı olan hocalarım; Yrd. Doç. Dr. Kerim DEMİRCİ'ye, Yrd. Doç. Dr. Derya YAYLI'ya, Yrd. Doç. Dr. Ali DONBAY'a,

Araştırmamı bitirmem konusunda sürekli uyaran ve araştırmam için değerli görüşlerini esirgemeyen hocam, Doç. Dr. Aziz KILINÇ'a,

Araştırma esnasında gerek kaynak olarak, gerekse araştırma içeriğini belirlemede görüş ve önerileriyle sürekli yanımda olduğunu hissettiren arkadaşım, Araştırma Görevlisi Sait TÜZEL'e,

Yoğun ve sıkıntılı geçen araştırma sürecinde desteğini her zaman yanımda hissettiğim, her an yanıbaşımdayan ayrılmayan, her zaman ümidimi tazeleyen, eşim Hatice KANA'ya,

Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma, hayat boyu beni destekleyen ve her zaman yanımda olan anneme, babama ve ailemin diğer fertlerine; bana destek olan tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET**ZİYA PAŞA'YA GÖRE EDEBİYAT ve İNSAN EĞİTİMİ**

KANA, Fatih
Yüksek Lisans Tezi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN

Aralık 2010, 149 sayfa

Ziya Paşa Tanzimat döneminin önemli bir şairi olmasının yanı sıra aynı zamanda dönemin önemli bir devlet adamı ve düşünürüdür. Ziya Paşa'nın eserleri ve fikirleri günümüzde de önemini korumaktadır. Edebiyat ve kültür dilinin önemli örneklerini eserlerinde yansıtan Ziya Paşa özellikle gençlerin eğitimi ve onlara kazandırılması gereken değerler üzerinde durmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; Ziya Paşa'nın fikirleri etrafında edebiyat, insan, eğitim ve değer kavramlarına açıklık kazandırmaktır. Araştırmanın çalışma alanı Ziya Paşa'nın nazım ve nesir türünde kaleme aldığı eserlerdir. Çalışmada Ziya Paşa'nın bu eserleri tahlil ve detaylı inceleme metotları kullanılarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda Ziya Paşa'nın edebiyat, eğitim ve değer merkezli eğitim anlayışı çerçevesindeki düşünceleri tespit edilmiş ve Tanzimat döneminden günümüze kadar olan süreçte bu sorunlara hâla çözüm bulunamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ziya Paşa'nın, edebiyat, eğitim ve değerler konusunda yerinde tespitler yapıp, bu kavramlara açıklık getirdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ziya Paşa, Değerler Eğitimi, Tanzimat Dönemi, Edebiyat Eğitimi.

ABSTRACT**HUMAN EDUCATION AND LITERATURE ACCORDING TO ZIYA PASHA**

KANA, Fatih

Master Thesis

Turkish Education Department

Supervisor: Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN

December 2010, 149 page

In addition to being an important poet of the Tanzimat period, Ziya Pasha, was also an important statesman and thinker of this period. Ziya Pasha's studies and ideas has still protected their importance nowadays. Ziya Pasha, who reflected important examples of literary and cultural language into his works, particularly focused in particular on the education of the youth and the values they need to acquire.

The purpose of this study is to examine the concepts of literature, human, education and values on the basis of the ideas of Ziya Pasha. The study is mainly concerned with the works of art in poetry an prose genres. This work of Ziya Pasha's this study have been examined and evaluated with detailed methods of examination.

As a result of the study, his ideas on literature education and value-centered educational approach have been identified and it is found that no solution have been found to such problems since Tanzimat period. However, it is seen that Ziya Pasha is made correct clarifications on the issues such as literature, education and values.

Key Words: Ziya Pasha, Values Education, The Tanzimat Period, Literature Teaching.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	viii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ÖNSÖZ	x

GİRİŞ	1
Eğitim ve Edebiyat	5
Eğitim, Sanat ve Edebiyat	6
Eğitim ve Değer.....	8
Tanzimat Dönemi Edebiyat ve Sosyal Yapı.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ZİYA PAŞA’NIN HAYATI, EDEBİ ANLAYIŞI ve ESERLERİ	12
1.1 ZİYA PAŞA’NIN HAYATI	12
1.2 ZİYA PAŞA’NIN EDEBİ ŞAHSİYETİ	31
1.3 ZİYA PAŞA’NIN ESERLERİ	35
1.3.1. Eş’âr-ı Ziya veya Külliyyat-ı Ziya Paşa	35
1.3.2. Terci-i Bend	36
1.3.3. TerkiB-i Bend	37
1.3.4. Harabat.....	38
1.3.4.1. “Sebeb-i Tertib-i Harabat”	38
1.3.4.2. “Ahval-i Eş’ ar-ı Türkî”	39
1.3.4.3. “Meşrut u Ahval-i Şairi”	39
1.3.4.4. Ahval-i Şuara-yı Rum	39
1.3.5. Zafer-name.....	40
1.3.6. “Şiir ve İnşa”	41
1.3.7. “Rüya”	41

1.3.8. “Arz-1 Hal”	42
1.3.9. “Veraset Mektupları”	42
1.3.10. “Endülüs Tarihi”	42
1.3.11. “Engizisyon Tarihi”	43
1.3.12. “Emile”	43
1.3.13. “Tartüf”	43
1.3.14. “Telemak”	43

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ZİYA PAŞA’NIN EĞİTİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	45
2.1.1 Ziya Paşa’ya Göre Eğitim	45
2.1.2. Eğitim Sürecinin Zorlukları.....	49
2.1.3. Eğitim Sürecinde Öğretmenin Rolü	53
2.1.4. Eğitimde Doğru Yöntemleri Kullanmanın Önemi	56
2.1.5. Eğitimde Dilin Önemi	57
2.1.6. Ziya Paşa’ya Göre Bilgili İnsan	61
2.1.7. Eğitimsiz İnsanın Toplumdaki Yeri	65
2.1.8. Ziya Paşa’ya Göre Çocuk Eğitimi.....	67
2.1.9. Eğitimde Doğu-Batı İkiliği.....	70
2.1.10. Ziya Paşa ve Günümüz Eğitim Sistemi	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ZİYA PAŞA VE DEĞER MERKEZLİ EĞİTİM ANLAYIŞI.....	74
3.1.1. Değer	74
3.1.2. Değerlerin Sınıflandırılması	80
3.1.3. Değerlerin İşlevleri	88
3.1.4. Değerler Eğitimi	91
3.1.5. Değerler Eğitiminin Önemi	95
3.1.6. Değerler Eğitimi ve Toplum.....	97
3.1.7. Dilin Değerler Eğitimi Üzerine Etkisi.....	99
3.1.8. Ziya Paşa Göre Değer.....	101
3.1.9. Ziya Paşa’nın Değer Fikrinde Gazeteciliğin Önemi	105
3.1.10. Ziya Paşa’ya Göre Eğitimin Milli Ahlak ve Medeniyetle İlişkisi.....	108

3.1.11. Ziya Paşa'ya Göre Kader ve Kaza Fikri.....	109
3.1.12. Ziya Paşa'ya Göre Dünyanın Gelip Geçiciliği.....	113
3.1.13. İnsan Hayatında Talihin Rolü.....	116
3.1.14. Ziya Paşa'ya Göre Adalet Fikri.....	117
3.1.15. İnsan Hayatında Vefanın Yeri.....	120
3.1.16. Toplumda Var olan Bozukluklar.....	122
3.1.17. Ziya Paşa'ya Göre Doğruluk.....	125
3.1.18. Ziya Paşa'ya Göre Kibrin Hayatımızdaki Yeri.....	128
3.1.19. Ziya Paşa'nın Allah'ın Varlığı ve Birliği ile İlgili Düşünceleri.....	131

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	134
KAYNAKÇA.....	140
ÖZGEÇMİŞ.....	149

TABLolar DİZİNİ

Tablo 3.1 Rokeach'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	82
Tablo 3.2 Nelson'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması	83
Tablo 3.3 Spranger'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması	84
Tablo 3.4 Schwartz'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	85
Tablo 3.5 Hilmi Ziya Ülken'e Göre Değerlerin Sınıflandırılması	87

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.s.	adı geçen site
a.g.t.	adı geçen tez
a.g.y.	adı geçen yazı
akt.	aktaran
Ams.	Amsterdam
Ank.	Ankara
Bkz	bakınız
Dr.	doktor
Fra.	Fransızca
gzt.	gazete
haz.	hazırlayan
İng.	İngilizce
İst.	İstanbul
nu	numara
Osm.	Osmanlıca
Prof.	Profesör
s.	sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	vesaire
yay.	yayın

ÖNSÖZ

Türk fikir ve sanat hayatı yüzyıllar boyunca Doğu kültüründen etkilenmiştir ama bu durum XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Batı dünyasıyla iyi ilişkiler kurulmasıyla birlikte yön değiştirmeye başlamıştır. Özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi Batı'ya olan ilginin daha da artmasına yol açmıştır ama Tanzimat aydınlarının getirmek istediği yenilik faaliyetlerinin kabullenilmesi, yıllardır Doğu kültürü etkisinde olan insanlar için hiç de kolay olmamıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat fikrini anlayabilen aydın sayısı yok denecek kadar azdır. Tanzimat hareketi gerçek anlamda etkisini ilk olarak edebiyat alanında göstermiştir. Tanzimat Sonrası Arayışlar Dönemi'nin en önemli üç şahsiyetinden biri olan Ziya Paşa; düşünceleri ile yenilikçi, duyguları ile eskidir. Düşüncelerindeki bu yenilikçi tavrını onun şiirlerinde görmek mümkündür. Şiirlerinde Tanzimat'ın getirdiği "hak, adalet, hukuk, doğruluk..." gibi kavramlar vardır.

Ziya Paşa'nın eserlerinde ele aldığı sosyal bozulmaların kaynağı insanlardaki değer kaybı ve eğitimsizliktir.

Çalışmanın giriş bölümünde eğitim, edebiyat, değer, Tanzimat Dönemi Edebiyat ve Sosyal Yapı kavramaları üzerinde kısa bilgiler verildi.

Çalışmanın birinci bölümünde Ziya Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler verildi. Bu bilgileri bu bölümde vermemizdeki amaç; onun hayatı, eserleri ve yaşadığı zamandan yola çıkarak, eserlerinde ifadesini bulan mesajları daha iyi anlamaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Ziya Paşa'nın nazım ve nesir türündeki eserleri ayrıntılı bir şekilde incelenerek, Ziya Paşa'nın eğitimle ilgili düşünceleri ifade edilmeye çalışılmış, incelenen eserlerden yola çıkarak alt başlıklar belirlenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Ziya Paşa'nın nazım ve nesir türündeki eserlerinde ifadesini bulan, o dönem toplumundaki değer sorunları ifade edilmiştir. Bu bölümde Ziya Paşa'nın değer kavramı ile ilgili düşünceleri belirtilmeden önce, bu kavramla ilgili bilgiler yedi alt başlıkta ifade edilmiş, bu kavramsal bilgilerden yola çıkarak Ziya Paşa'nın eserlerindeki düşünceleri alt başlıklar halinde çalışmamızda yer almıştır.

Araştırma sonucunda, Ziya Paşa'nın eğitim ve değer kavramlarıyla ilgili düşünceleri belirtilmiş olup, onun görüşleri çerçevesinde bu kavramlarla ilgili öneriler sunulmuştur.

GİRİŞ

Günümüz eğitim sisteminde eğitim ve eğitimin sorunlarıyla ilgili birçok araştırma yapılmasına rağmen; eğitimde birtakım aksaklıklar göze çarpmaktadır. En genel anlamda “*istendik davranış oluşturma ya da istendik davranış değiştirme süreci*”¹ olarak tanımlanan eğitim, daha çok toplumun süzgeçten geçirilmiş değerlerinin, ahlak standartlarının, bilgi ve beceri birikimlerinin yeni nesillere aktarılması ile ilgilidir. Bu anlamda eğitim; bireyi, istendik nitelikte kültürlenme sürecidir.² Eğitim, sadece belli bir zamanda meydana gelen bir olay değil; anne karnında başlayan ve mezara kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreç içerisinde insanın her yönüyle kendini geliştirmesi gerekmektedir. Eğitim, insan için hem kişisel hem de toplumsal bir ihtiyaçtır.

Eğitim, insanın ekmek-su gibi yaşamsal bir ihtiyacıdır. İnsan tek başına doğar, toplum içinde dünyaya gözlerini açar ve yaşamını ölünceye kadar bir grup içerisinde devam ettirir. İnsan, doğumdan ölüme kadar bu süreç içerisinde yer aldığı gruplar ile sürekli etkileşim halindedir. İnsanlardaki bu etkileşim, dolaylı-dolaysız, kasıtlı-kasıtsız bir eğitimin etkisi altındadır. Bu anlamda eğitim, sadece okulda değil; ailede, arkadaş grubunda, sokakta, camide, askerde vs. kısacası her yerdedir. İnsan, hayatın her anında eğitime tabîdir. Hiç tahmin etmediğimiz bir anda yeni bir bilgi, beceri, davranış öğrenebiliriz veya mevcut bilgi, beceri ve davranışlarımızı hayatımızın her anında değiştirebiliriz.³ Eğitim konusunda birçok araştırma yapılmış ve eğitim, alan yazın araştırmacılar tarafından birçok şekilde ifadesini bulmuştur.

Meydan Larousse’da yapılan tanıma göre eğitim:

- Bir çocuğu, bir kimseyi eğitmek, okutmak, yetiştirmek eylemi.
- Eğitimli bir kimsenin bu yanını meydana getiren bilgiler.
- İnsan topluluklarında kültürün geliştirilmesi için yararlanılan araçların tümü.
- Eğitmek amacıyla verilen dersler, bilgiler.⁴

¹ Selahattin ERTÜRK, Eğitimde Program Geliştirme, Ank, 1972, s.13

² Nuray SENEMOĞLU, Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Ank. 2005, s.XXIII

³ Ali Rıza ERDEM, Türkiye’nin Önemli Sorunlarından Biri:Yetiştirdiği İnsan Tipi, www.universite-toplum.org/text.php3?id=292

⁴ Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Cilt VI, İst, 1992,s.113

Eğitim, kişinin, zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının istenen doğrultuda geliştirilmesi ya da ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tamamıdır. Eğitim, hayat boyu sürer; planlı ya da tesadüfî olabilir. Okul, okuma-yazma, ders araç gereçleri ile bunların dışında aile ve bir çevre içinde kişisel geliştirme vs. yollarıyla yapılan öğretim, öğrenme, bilgi aktarma, beceri kazandırma çalışmalarının tümünü kapsayan bu çabalar, eğitim yoluyla meydana gelmektedir. Kısaca eğitim, öğretimi de içine alan çok geniş bir terimdir.⁵

Eğitim, toplumun bir kurumudur. Eğitim kurumu, toplumun bireyleri arasında oluşan eğitsel ilişkileri ifade eder. Bir toplumda her bireyin, yaşamını sürdürmesi, toplumsal üyelik görevlerini yerine getirmesi, toplumda kendine bir konum sağlaması için gereken davranışları öğrenmesi gerekir. Bireyin bu davranışları kendi kendine ya da aile içinde öğrenmesi, uygar toplumlarda çoğunlukla olanaksızdır. Birey, bu davranışları öğrenmek için, toplumda bunları bilen başka üyelere başvurur. Böylece toplumda üyeler arasında bir eğitsel ilişkiler dokusu oluşur ve eğitim kurumsallaşmaya başlar.⁶ İnsanlar arasındaki bu kurumsallaşma süreci, insanlara huzur, mutluluk ve barışı getirir.

Eğitim, toplumun yaşamını sürdürmesi ve gelişmesi için gereklidir. Eğitim yoluyla toplum üyelerini toplumsallaştırır, kültürler; onlara toplumsal rollerini öğretir ve eğitim, bu sayede insanlara yeni kimlikler kazandırır. Bu süreçte insan, toplumun yeni ve eğitilmiş bir bireyi olarak karşımıza çıkar. Eğitilmiş birey, toplumda var olan sorunlara çareler bulur; eğer sorun yoksa, toplum yararına iyi bir şeyler üretmeye çalışır.

İnsanın öğrenme yeterliğine ulaşması ile başlayan eğitim, yaşam boyu devam eder.⁷ Yaşam boyu devam eden eğitimin öncelikli amacı, kişiyi hayata hazırlamaktır. Yaşam hakkında hiçbir şey bilmeyen çocuk; ailenin, öğretmenlerinin, çevresinin ve kitle iletişim araçlarının verdikleri eğitimle, kendini bekleyen geleceğe doğru ilerlemeye başlar.⁸ Hayat yolundaki başarılı ve başarısız olmasını sağlayan, bu eğitim sürecinin verimliliğidir. Eğer birey, bu süreci verimli geçirirse; hem birey, hem toplum için

⁵ Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, İst. 2001, s.2

⁶ İbrahim Ethem BAŞARAN, Türk Eğitim Sistemi, Ank. 1996, s.11

⁷ İbrahim Ethem BAŞARAN, Eğitime Giriş, Ank. 1996,s.12

⁸ Alev Sınar ÇILGIN, Çocuk Edebiyatı, İst, 2007, s.7

huzurlu bir yaşamın tohumları atılmış olur. Ayrıca eğitim sürecinin belli bir başlangıcı ve sonu yoktur. Eğitim, hayata gözlerimizi açtığımız andan itibaren bizimle yol alır.

Eğitimle, çocuklar insanlığa ilişkin birtakım erdemler kazanır. Bu anlamda eğitim, çocuk yetiştirmede aslında geleceğe şekil verecek nesli oluşturmak anlamı da taşımaktadır.⁹ Yani insanlığın geleceğe gülen gözlerle bakmasını sağlayan yüzüdür.

Eğitimin konusu insandır.¹⁰ İnsan olmadan kesinlikle eğitimin bir anlamı yoktur. Bu süreçte insanın en iyi şekilde eğitilebilmesi için, özelliklerinin en iyi bir şekilde bilinmesi gerekir. İnsan, kalıtsal güçlerle doğan; çevresiyle etkileşerek, bu güçlerini kültürleyebilen, bunlarla yeni değerler yaratabilen bir canlıdır. İnsanın eğitilebilmesi için önce eğitimle işlenebilecek güçleri olmalı, bu güçler elverişli ortamda işlenmeli ve bu güçlerle bir ürün elde edilebilmelidir.¹¹ Eğer bu özellikler bir arada olursa eğitimin kalitesi de istenen seviyede olur.

Sosyal bir varlık olan insanın tüm yaşamı aslında “Nasıl yaşamalıyım?” sorusuyla ilişkilidir. Bireyin yaşamı boyunca karşılaşacağı sorunların tümü, bu genel soru çerçevesinde çözüme kavuşmaktadır. Örneğin: Kendime karşı nasıl davranmalıyım? Vücuduma karşı nasıl davranmalıyım? Beynimi nasıl kullanmalıyım? Duygularımı nasıl yönetmeliyim? Nasıl bir aile kurmalıyım? Nasıl bir meslek seçip çalışmalıyım? Nasıl bir vatandaş olmalıyım? Başkalarının ve kendimin mutluluğu için doğal kaynaklardan nasıl yararlanmalıyım? Başkalarının ve kendimin yararına, yeteneklerimi nasıl kullanmalıyım? vb. Bütün bu sorular bireyin, yaşamı boyunca yanıtlaması gereken alt sorulardır. Bu soruların yanıtı olan gerekli öğrenmeler, insan yaşamının başlangıcından sonuna kadar bütün dönemleri içine almaktadır. “Eğitim bireyin istediği yaşam biçimine sahip olması için, gerekli öğrenmeleri sağlamada önemli bir araçtır.”¹² Eğitim, insanın kafasında oluşan sorulara en güzel cevaplar veren, insan yaşamının anlam bulduğu bir süreçtir.

İyi bir eğitim, insanın yaşam standardını yükseltir. Eğitim olmazsa, insan bildikleriyle sınırlı kalır; dünyanın zenginliğini ve çeşitliliğini mutlaka kendi

⁹ Alev Sınar ÇILGIN, a.g.e, s.7

¹⁰ İbrahim Ethem BAŞARAN, Eğitime Giriş, Ank. 1996, s.12

¹¹ İbrahim Ethem BAŞARAN, a.g.e. s.12

¹² Nuray SENEMOĞLU, Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Ank, 2005, s. XXIII

kafasındaki kalıplara oturtmak için çaba harcar. Eğitim, hayatın inceliklerini görmemizi sağlar. Eğitimli insan; farklı görüşlere, inançlara, ilgilere sahip kişilerle bir araya gelerek ufkunu genişletir.

Bireyin topluma katkıda bulunabilmesi için, kendini olgunlaştırması gerekir. Toplumun ve bireylerin mutluluğu için eğitim, en iyi çözüm yoludur. Eğitimin amacı; insan sevgisini, erdemi genç kuşaklara aşılacak olmalıdır. İnsanlara eğitim yoluyla hak, adalet, saygı, sevgi, dürüstlük gibi kavramlar aşılsak, toplumun huzurunu sağlamış oluruz. Unutulmamalıdır ki toplumun temeli insansa, insanı da insan yapan eğitimidir.

Cumhuriyetin kurucusu, Mustafa Kemal Atatürk de eğitimin önemini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“En önemli esas nokta terbiye meselesidir. Terbiyedir ki bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyeti içtimaiye olarak yaşatır veya bir milleti esaret ve sefaletle terk eder.”¹³

Gerçekten de ifade edildiği gibi; eğitim, millet olma yolunda atılan en büyük adımdır. Zengin, kudretli bir devlet olmak istiyorsak, önce eğitime gereken önemi vermeliyiz. İnsanlığın ne kadar büyük meziyetleri olursa olsun; eğer toplum cehalet içindeyse, o toplum karanlıklarda kaybolmaya mahkûmdur.

Eğitimin ve öğretimin yaşı yoktur. Her çocuk ana kucağından itibaren eğitim almaya başlar ve bu süreçte toplumun temel taşları olan çocuklarımız gerek insanî gerekse vicdanî yönden en iyi şekilde eğitilmelidir. Çocuklara iyi örnekler gösterilmesi; onların iyiye, doğruya, güzele yönlendirilmesi gerekir. Çocuklara önce insanî değerler aşılanmalı; küçük yaşlardan itibaren çocuklar her yönüyle dürüst, cesur, iyi, cömert olmanın önemini kavramalıdır.

İnsan, her şeyden önce düşünen bir varlıktır. Düşünce yorumlama ve yaratıcılık özelliği, onu diğer canlılardan ayıran temel özelliklerin başında gelir. İnsanın yaratıcı gücünden doğan en önemli ürünlerden biri edebiyattır.

¹³ Ahmet Bekir PALAZOĞLU, Atatürk'ün Eğitimle İlgili Görüşleri, Ank, 1999, s.116

Eğitim ve Edebiyat

Eğitimde edebiyatın rolü oldukça fazladır. Başka bir deyişle; edebiyatla eğitim arasında sıkı bir bağ vardır. Edebiyat, sözle yapılan bir sanattır. Malzemesi dil olan bu sanatı, TDK sözlüğü şöyle açıklar: “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın, literatür.”¹⁴

Edebiyat; bir milletin tarih boyunca süregelen duygu ve düşünce dünyasının, yazılı ve sözlü olarak en güzel şekilde ifadesidir. Bu kelimenin dayandığı “edeb” kökü; “terbiye, zerafet, naziklik, incelik, güzellik, bilgi, görgü, olgunluk” anlamına gelmektedir. Eski Arapça’da “sofra çekmek, yedirip içirmek” olarak da ifade edilen edeb kelimesi; kısaca “cömertlik, eli açıklık” anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda edebiyat ve edebi eser; nazım ya da nesir türünde ortaya konulan, insanın bilgisini ve görgüsünü arttırıp, onu olumlu bir şekilde geliştirmeye, yoğurup olgunlaştırmaya yönelik çalışmalar bütünüdür.

Edebiyat ve eğitim, insan topluluklarıyla ilgilenip uğraşma yönüyle birbirini tamamlayan, birbiriyle yakın ilişki içinde olduğuna inandığımız iki alandır. Bunun sebebi ise eğitimin de edebiyatın da konusunun insan olmasıdır. İnsanoğlunu yeryüzündeki serüvenleri, doğal ve toplumsal çevresiyle ilişkileri, sağlıklı bir yaşayış özlemi, bu iki alanın ortak konusunu oluşturur. Birbirinden ayrı yollarda, ayrı amaçlarda olan, birbirlerinden habersiz ve kendi dünyasında yaşayan insanları ruh ve zevkçe birleştiren köprüyü ise edebiyat kurar.

Edebiyat; ortaya konulduğu ve içinde hayat bulduğu milletin, ayrılmaz bir parçasıdır. Edebiyat; “canlılığı ve sürekliliğı olan sosyal bir kurum”dur.”¹⁵ Dolayısıyla, bir milletin dili başta olmak üzere; edebiyatı ve edebi eserleri ile tarihi, coğrafyası, felsefesi, dini, siyasi, sosyal, kültürel hatta hukuki, ekonomik hayatı ve ahlaki değerleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Ayrıca edebiyat, insanın duygu ve düşünce dünyasını, aklını ve ruhunu disiplin altına alarak, eğiten; onu daha iyiye, güzele ulaşma yolunda bilgilendiren, değiştirip geliştiren sosyal, toplumsal bir gerçektir.

¹⁴ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank, 2005, s. 600

¹⁵ Önder GÖÇGÜN, Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi, Ank, 2007, s. ix

Eğitim, Sanat ve Edebiyat

Eğitimle, sanat arasında da kopmaz bir bağ vardır. Sanat, hem kişinin yaratıcı gücünü geliştirmek, hem de insanlık niteliklerini yüceltmek için güçlü bir araçtır. Kalpten kalbe giden en sıcak, en dolaysız ve en güzel vasıtaadır. Sanatçı duyarlılığı, olaylara bakış açısı, düşünüşü, olayları yorumlayışı ile insanların dikkatini çeker ve bu yönleriyle diğer insanlardan ayrılır çünkü sanatçı toplumun gerçeklerini, insanların sevinçlerini, toplumun ihtiyaç ve özlemlerini en iyi duyan, en iyi sezen, en iyi gören, en güzel şekilde yorumlayan kişidir. Bir ressam nasıl resmiyle gurur duyarsa, iyi bir öğretmen de yetiştirdiği insanlarla büyük gurur duyar.

Sanatçı her zaman toplumun güzel yönlerini değerlendirmez. Sanatçı, yapıtında insanların tam olarak ifade edemediği yanlarını ya da insanların toplumda aksayan yönlerini en güzel şekilde ifade eder, canlandırır. Sanatçı, vereceği dersi kitap ezberler gibi kuru ve sade bir şekilde değil; insanların anlayabileceği bir yolla verir. İnsanlar bu eserlerde eksikliklerini, iyi ya da işlevini yerine getiremeyen yönlerini sezgi ve yaşantı yoluyla anlamaya çalışır. Bu yönüyle sanat, eğitimin en güzel aracıdır.

“Çocuk oynayarak, insan rüya görerek, sanatçı yaratarak komplekslerin, karmaşık duyguların zararından kurtulur.”¹⁶ Bu söze dayanarak bizim için önemli olan, sanatçının kendi duygu ve düşüncelerini yansıtan eserlerde okuyucunun, seyircinin ya da dinleyicinin kendisini bulması, kendini geliştirmesi, hayata ve yaşama dair beslediği kötü düşüncelerden arınmasıdır. Tiyatro izlerken, kitap okurken, ya da güzel bir şiir okurken; eserlerde kendini, kendi hayatını bulan insanlar rahatlar. Kendini kötü düşüncelerden arınmış, hayata yeniden bağlanmış hissederler. Sanki bir yerde o, eserdeki role bürünür; eserdeki duygu ve düşünceleri dile getirir.

Tanzimat'tan sonra yazılmış olan eserler çağdaş uygarlığın bazı değerlerini yansıttığı için bugüne daha çok uyar. Edebiyat devirlere, kuşaklara ve kişilere göre sürekli değişim içindedir. Edebiyat toplumsal bir kurumdur ve toplumun yapısındaki değişime bağlı olarak da değişir. Edebiyat ürünleri sadece yaşamı yansıtmakla kalmaz, yaşamı biçimlendirir.

¹⁶ Cahit KAVCAR, Edebiyat ve Eğitim, Ank, 1994, s.3

Kişilik gelişmesi; her insanın kendi eğilimlerine, yeteneklerine göre gelişmesi, hayatta karşılaşacağı yeni durumlara göre kendi yolunu kendi seçmesidir. Edebiyat, bu gelişmede etkili araçtır çünkü edebiyat, yüzyıllar boyunca insanların duygularını, düşüncelerini, kısacası insanoğlunun yaptığı her şeyi en zengin ve en etkili biçimde ortaya koymuştur. Eğitim açısından edebiyat, bu yönüyle büyük bir öneme sahiptir. Örneğin roman okumak, şiir okumak veya bir tiyatro oyununa verdiğimiz tepkiler; insanı en iyi bir biçimde tahlil etmemize yarar.

Hem kişilik sahibi olmak hem de başkalarının kişiliklerine saygı göstermek, her insan için önemli bir erdem göstergesidir. Özgür ve kişilik düşüncesine sahip olan insan ne köle olur, ne de başkasını köle yapar. İnsanlığın tarih boyunca çektiği ıstıraplar, baskılar ve zorbalık yöntemleri, insanların ayrı bir kişilik olduğunu düşünememekten ya da bu gerçeğe uyamamaktan ileri gelmiştir. İşte edebiyat; insana yeryüzünde ne kadar insan varsa, o kadar da çeşitli mizaç olduğunu gösterir.

Bilimsel bilgi sadece var olanı gösterir. Edebiyatın bilimden farkı ise, sadece akla değil daha çok kalbe hitap etmesi, insanlar arası duyu aktarıcılığı rolünü üstlenmesidir. Okuduğumuz, izlediğimiz veya dinlediğimiz edebiyat ürünleri bizde özlemler, sevinçler, hayaller uyandırır. Güçlü duygularımız sayesinde yakınımızdaki insanlara sevgi duyabileceğimiz gibi, uzağımızdaki insanlara karşı da sevgi bağımız oluşabilir. Edebiyat, milli birlik ve beraberliğimizi kuvvetlendirir; ayrıca uluslararası yakınlaşmalarda ve dostluklarda köprü görevi görür.

Edebi yönden güçlü olan eserler, insanı derinden etkiler. Hiçbir çocuk, güzel bir masalı veya öyküyü dinlemekten kendini alıkoyamaz. Hiçbir insan, güzel sahnelenmiş bir tiyatroyu izlemekten geri duramaz. Gençler çok hoşuna giden bir romanı, uykusundan fedakârlık ederek hatta gizli gizli okuyarak romanın sonuna yani romanın hazzına ulaşır. Bütün bunları insanlara yaptıran, sanatın etki gücüdür. Eğer bu etki gücünden eğitimden de faydalanırsak; çocuklarımızı, gençlerimizi en iyi şekilde yetiştirme fırsatı bulabiliriz. Edebiyatın temel işlevlerinden biri eğitime, insanların kişiliğini değiştirme ve geliştirmedir. Bu işlevine, duyguları geliştirme, duyarlık kazandırma, duygu ve düşünce arasında sağlıklı bir denge kurma da diyebiliriz. İnsanoğluna sevmeyi, acımayı, güzellikler karşısında heyecanlandırmayı öğretmede;

edebiyat önemli bir görevi üstlenir. Kişiyi basit düşünmeden, bencillikten ve yalnızlıktan kurtarır.

Edebiyat eseri, insanı ve çevresini tanıtır. İnsanın kendisiyle, başka insanlarla, doğal ve toplumsal çevresiyle çatışmalarını yansıtır. Bu yansıtma edebiyatın değişmeyen işlevlerinden biridir. Edebiyat, değişik insan durumlarını, serüvenlerini yansıtarak insan doğasını tanıtır, bu yolla yaşantımızı zenginleştirir, güzelin tadına ve farkına varma gücünü geliştirir. Genel olarak sanatın amacı hayatı kolaylaştırmanın yanında, edebiyat eserleri gibi insanın iç dünyasına girerek, insanı yumuşatmaktır. Sanat insanın etrafını sevgilerle kuşatılmasını sağlar. İnsana özgü sevgi, saygı, hoşgörü, çalışkanlık, dürüstlük, doğruluk gibi erdemlerin insanda daha da yoğunlaşmasını sağlar.

Eğitim ve Değer

Değerler, uzun zamandan beri birçok alanın çalışma konusu olmuştur. Son zamanlarda ise eğitimin önemli bir konusu haline gelmiştir. Değerler eğitimi, günümüzde örgün eğitim kurumlarında hazırlanan eğitim programları sayesinde belli bir plan çerçevesinde yapılmaktadır ama sadece eğitim programlarında yer alan bu durum; insanların dilinin yapısını, gelenek ve göreneklerini öğrenmesi için yeterli değildir. Değerler, insanda bir anda oluşan bir durum değildir. Bu yüzden değerleri insanlara aşılacak için sadece günümüz eğitim programlarını değil, geçmişi de ele almamız gerekmektedir.

Bir toplumun yapısını, o topluma ait değerlerin bütünü oluşturur. Toplumların değer yargıları uzun zaman içinde ama yavaş yavaş oluşmuştur. Toplumdaki değerler kişiye bağlı değil, kişilerin de üzerindedir. Bir toplumdaki siyasi, ekonomik vb. değişiklikler; o toplumun inançları, normları, değerleri göz önüne alınarak yapılmalıdır. Aksi takdirde yapılan değişikliğin bir anlamı olmaz.

Toplumun değerlerinin oluşmasında aile ön plandadır çünkü insanlar, değer yargılarına ailede sahip olmaya başlarlar. Ailede alınan değer eğitiminden sonra, insanların yaşam sürecinde masallar, destanlar, ninniler, maniler, halk hikâyeleri, çocuk oyunları, yazılı edebi eserler büyük önem taşır. Bu eserler, bireyin değerlere bakış açısını oluştururken; aynı zamanda da toplumun değer yargılarını oluştururlar.

Değerler birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen bir özelliğe sahiptir. Sevgi, saygı, hoşgörü, yardımseverlik gibi değerleri birbirinden ayrı düşünmek doğru değildir. Bu değerler arasında bir ilişki bulunur. Değerlerin arasında kesin bir sınır çizgisi yoktur. Değerler, zaman içinde değişikliğe uğrayabilir yani değerler, durağan değildir. Ayrıca değerler kalıtsal da değildir. Değerler kuşaktan kuşağa sosyal rollerle öğrenilerek aktarılır.

Her toplumun kendine özgü değer yargıları vardır. Bu değer yargıları milletlerin özelliklerinin oluşmasında etkili olur. Örneğin Türklerin misafirperverlik değeri, Türklerle özdeşleşmiş bir değerdir. Değerlerin oluşmasında sosyal onay önemlidir. Toplum tarafından alınan sosyal onay, zamanla davranış ölçütleri haline gelerek değerleri oluşturur.

Değerler aileden, yakın çevreden, yazılı ve görsel materyallerden taklit veya model alma yoluyla öğrenilir. Welton ve Mallan;¹⁷ “*Yeterince söyler ve gösterirseniz, insanlar sonunda sizin istediğiniz gibi davranacaktır.*” diyerek eğitimde model olmanın önemini belirtmiştir.

Günümüz eğitim sisteminde sadece akademik bilgilerle donanımlı hale gelme başarılı ve mutlu olma için yeterli görülmektedir ama bu yanlış bir düşüncedir. Akademik bilgiler ancak değerlerle bütünleştiği zaman, toplumun hayatına mutluluk getirir. Sadece bilgiye dayalı anlayışta öğretim; eğitimin önüne geçmektedir. Bu da öğrencilerin değer anlayışından yoksun büyümelerine sebep olmaktadır.

Günümüzde Türk eğitim sisteminin en büyük sorunlarından biri, eğitimde önüne geçilmeyen şiddet olaylarıdır. Bununla beraber medya ve sanal dünya, çocuklardaki olumsuz davranışları tetiklemektedir. Bu sorunların temelindeki en önemli neden, insanlardaki değersizleşmedir. Değer kavramını, yeni nesillere geçmiş yaşantılardan, eserlerden faydalanarak anlatmaya çalışırsak daha başarılı sonuçlara ulaşma şansımız olacaktır.

¹⁷ Welton ve Mallan, akt. Oktay AKBAŞ, Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ank, 2004, s. 71

Tanzimat Dönemi Edebiyat ve Sosyal Yapı

Türk edebiyatının İslam medeniyeti kadrosu içinde doğmuş olan Divan edebiyatından sıyrılarak Avrupaî bir harekete bürünmeye başlaması XIX. asrın ikinci yarısına rastlar.¹⁸ XIX. asrın ikinci yarısına kadar değerini koruyan Divan Edebiyatı, bu asrın ikinci yarısından sonra kırk yıl içinde idealist yazar ve şairlerin gayretiyle yerini hızla Batılı bir edebiyata bırakır. XIX. yüzyılda edebiyat artık eski değerlerde eser veremez hale gelir. Şükrü Kurgan bu durumu şöyle belirtmektedir:

“Eski edebiyatta görülen bu kudretsizliğin sebepleri aynı zamanda yeni edebiyatın doğuşunu da izah edebiliriz:

- *Divan şiirinin ait olduğu hayat sona eriyordu.*
- *Yeni edebiyatın tabii olduğu Avrupa Medeniyeti, kendisini her sahada bir zaruret olarak hissettirmeye başlamıştı.*
- *Mahdut olsa da aydın bir zümre bu edebiyatın artık yaşamayacağına inanarak yeni edebiyatın zaferi için müdahaleye girişmişti.”¹⁹*

Tanzimat edebiyatı, eskisinden tarihi bir zorunlulukla ayrılıyordu. Batı edebiyatının daha zengin olduğunu görüp, onu şuurumuzla seçmekten ziyade, kabul etmeye mecbur olduğumuz edebiyatı alıyorduk. Özellikle Batı etkisi, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile (1839), süreç içerisinde daha da ilerlemeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı medeniyeti ile olan münasebetleri artmış, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonraki zamanda, bazı devlet adamlarının Batılılaşmanın zaruri bir ihtiyaç olduğuna inanmalarıyla beraber, 1856 Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Fermanın ilan edilmesinden sonra imparatorluğun siyasi ve sosyal durumunda önemli değişimler meydana gelmiştir. Tanzimat'ı ilan eden Mustafa Reşid Paşa'nın vefat etmesinin ardından, devletin yönetiminde söz sahibi olan Âli Paşa'nın, devlet politikasında tedbirli davranması Batılılaşmanın temposunu yavaşlatmıştır. Âli Paşa'nın önündeki tek engel, Batılılaşmaya yüreğiyle inanmış yeni neslin, Batılılaşma hareketini geliştirmek istemeleridir. Bu yeni, aydın nesil Batılılaşmanın kapsamını sadece kendileriyle sınırlı bırakmamışlar, bu yenileşme hareketini halka mâl etmeye çalışmışlardır. Tanzimat devrinde özellikle özel basın gücünün ülkenin hizmetine girmesi gerçekten önemlidir. Batı medeniyeti hayranlığına kapılan bu yeni nesil, çıkardığı gazetelerle hükümeti ağır şekilde eleştirmişlerdir. Bu devrin en önemli üç

¹⁸ Kenan AKYÜZ, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İst, 1995, s.5

¹⁹ Şükrü KURGAN, Ziya Paşa, İst, 1963, s.4

şahsiyeti Ziya Paşa, Şinasi ve Namık Kemal'dir. Bu üç şahsiyetin Tanzimat edebiyatında yenileştirdiği, ürün verdiği türlerden bir tanesi de şiirdir. Bu dönemde şiirde önce yeni bir dil ve üslup arayışına gidilmiştir. Yeni şiirin ilk temaları “medeniyet, hak, hukuk, adalet, kanun, hürriyet ve vatan”dır. Bu temalar bir bakıma toplumun kaybolan değerleridir.

Ziya Paşa, hayatının büyük bir bölümünde ikilik içinde kalsa da; hikmetli eserleriyle daima bize yol gösterici olmuştur. Onu anlamak istiyorsak, önce hayatını, yaşadıklarını öğrenmeli; sonra da eserleri yoluyla fikirlerine ulaşmalıyız.

Tanzimat dönemi önemli fikir adamlarından olan Ziya Paşa'nın eserlerinde ifade ettiği edebiyat, eğitim, değer ve kültür dilimiz hakkındaki düşünceleri dün olduğu gibi bugün de büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı edebiyat, eğitim ve değer konularını Ziya Paşa'nın fikirleri etrafında açıklamaktır. Ayrıca araştırmanın bitiminde edebiyat, eğitim ve değer açısından yeni öneriler ve görüşler kazandırılması hedeflenmektedir.

Araştırmada çalışma alanı; Ziya Paşa'nın nazım ve nesir türündeki kaleme aldığı eserler, bu eserlerin tahlile, detaylı incelemeye dayalı olarak ele alınması ve değerlendirilmesi olarak planlanmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde, Ziya Paşa'nın hayatı, edebi şahsiyeti ve eserlerinden bahsedilmiştir. İlk bölüm, onun eserlerini anlamada bizim en büyük kaynağımızdır çünkü Ziya Paşa'nın eserlerinde ifade ettiği düşünceler, onun yaşamının yansımasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ZİYA PAŞA'NIN HAYATI, EDEBİ ANLAYIŞI ve ESERLERİ

1.1 ZİYA PAŞA'NIN HAYATI²⁰

Ziya Paşa, 1829 yılında, İstanbul'da Kandilli'de dünyaya gelmiştir.²¹ Babası, Galata Gümrüğü kâtiplerinden Erzurumlu Feridüddin Efendi, annesi İtir Hanım'dır. "Ziya'nın asıl adı 'Abdülhamid Ziyaüddin' dir ama o, yazılarında genellikle 'Ziya' ismini tercih etmiştir."²² Ziya'nın küçüklüğü İstanbul Kandilli'de geçmiştir. Kandilli, o zamanlar Boğaziçi'nin en sakin semtlerinden biridir. Ziya, sabahtan akşama kadar bu sessiz sakin tabiatın içinde olur ve tasasız ve gayet rahat bir yaşam sürermiş.

Ziya'nın bu yaşamı bir zaman sonra sona ermiş çünkü onun okula başlama zamanı gelmiştir. Ailesi onu Kandilli'de bir ilkokula (mahalle mektebi) vermiş. Küçük Ziya'nın okula gidip gelmesi sırasında yardımcı olması, kırlarda gezdirilip eğlendirilmesi için ailesi; bir köle satın alınmasına karar vermiştir. Bu karar üzerine Ömer adında, on yedi yaşlarında bir köle satın alınmıştır ama köle, Ziya'ya hizmet edeceğine; o, köleye hizmet etmiş, kölenin isteklerini yerine getirmiştir.

Ziya, zamanının büyük bir bölümünü köleyle geçirmiş ama kölenin iyi olmayan huyları varmış. Bu sebepten dolayı Ziya; onunla beraberken bu kötü huyları tekrar ede ede, bazı kötü alışkanlıkları kazanmaya başlamıştır. Ziya'nın başından geçen kötü bir olay, ailesine adeta ders verir niteliktedir. Ziya Paşa, Defter-i Âmâlîm adlı eserinde, başından geçenleri anlatırken; bir eğitimci gibi, çocuk eğitiminin üzerinde önemle durmakta ve çocukla ilgilenen insanların, muhakkak okumuş kişiler olmasını, bu konuda ilmi bakımdan yetişmiş kişilerin, görevlendirilmesinin daha faydalı olacağına inanmaktadır. Özellikle çocuk eğitimini bir sosyal mesele olarak ele almakta ve zamanında uygulanan usulün bir sürü sosyal yaralar meydana getirdiği üzerinde durmaktadır:

²⁰ Bu bölümün yazımında sayın hocam Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN'ün "Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri"(Ankara, 2001), "Ziya Paşa" (Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir, 1987) adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

²¹ M. Kaya BİLGEĞİL, Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma, Ank. 1979, s.2-4

²² İsmail PARLATIR vd. , Tanzimat Edebiyatı, Ank, 2006, s.127

“Köle, memleketinde hırsızlıkla terbiye olunduğundan kiraz, üzüm mevsimlerinde beni bağlara götürür, kendisi eli yetiştiği meyvelerden çalardı; birlikte yerdik. Tahminime göre altı yedi yaşlarında idim. Bir gün köle ile beraber Kapudan-ı Esbak Damat Halil Paşa'nın Kandilli üzerinde vaki bağlarından, Havuzlu Bağ derler, bir bağına gittik. Bağın etrafı dikenli çalılarla mahfuz olmakla köle bir methal bulup da giremedi. Elinde sopa ile çaluları aralayarak güç ile bir küçük delik açabildi. Bana hitap ile “ben buradan sığımam sen küçüksün, içeri gir, yakındaki kütüklerden üzümleri koparıp bana ver; birlikte yiyelim!” dedi. Peki! dedim. İçeri daldım ve üzüm devşirmekle meşgul oldum. Meğer Halil Paşa merhum, o esnada nişan almak için bağa gelmiş. Merhumun dairesi kavaslarından Kandillili Ahmet Bey derler, koca bıyıklı bir kavası vardı ki herbar (her zaman, her defa) rasgeldikçe bıyıklarından korkardım. O gün Paşa'nın yanında bulunmuş ve Paşa beni ona gösterip yanına götürmesini tenbih ile göndermiş.

Ben ise dünyadan bihaber (habersiz) muttasıl (durmadan, ara vermeden) üzüm salkımlarını köleye vermekle meşgul iken ansızın arkamdan biri gelip beni kucağına kaptı ve korkutmayarak, bilmem ne sözler temin ve tesliyetler ederek (bana güven verip teselli ederek) paşanın yanına götürdü.

Önündeki birkaç tabak üzümü önüme sürüp yemek teklif eyledi. Onun bu nevazişi (okşarcasına tutumu) korku ve hicabı (utanmayı) büsbütün zail edip (giderip) bilatakeüllüf (teklifsiz) yemeğe başladım. Kimin çocuğu olduğumu, evimizin ne semtte olduğunu sordu, ben de söyledim. Niçin üzüm çaldığımı sorunca hiç ketmetmeyip (saklamayıp) kölenin talimatını tamamı ile naklettim. Benim sadakat ve safvetim (doğruluk ve saf tutumum) besbelli merhumun hoşuna gitti; zira elime bir hayli para verdi ve Ahmet Bey'e teslim ile hanemize gönderdi.”²³

Bu olaydan sonra babası, köleyi derhal serbest bırakarak, onu memleketine yollamıştır. Ziya'nın okul hayatı böylece devam ederken; aile İstanbul'a taşınmıştır. Bu taşınma, onun için yeni bir hayatın başlangıcıdır çünkü Ziya, burada yeni bir okula başlamıştır. Süleymaniye civarındaki “hükümet dairelerine şakird veya mülazım yetiştirmek amacıyla kurulan, halk çocuklarının gittiği İmam-zade'nin”²⁴ Mekteb-i Ulum-ı Edebiyesi'ne²⁵ verilmiştir Bu okulda, Ziya'nın hocalarından Numan Efendi ve onun damadı İsa Efendi'den bahsedilir. İmam-zade'nin damadı Gürccioğlu Numan Efendi; âlim, faziletli takva sahibi birisiymiş. Ziya, zeki ve anlayışı kuvvetli olduğundan Numan Efendi'yi zorlarmış. Numan Efendi de onu fazlasıyla severmiş.”²⁶ Ziya, Mekteb-i Edebiyye'ye devam ederken terbiyesi ile ilgilenmesi için “görmüş, geçirmiş, yeniçeri devrinde taşra vezirlerine iç ağalığı etmiş, pişkin, edib, evlat hırslısı,

²³ H.Fethi GÖZLER, Ziya Paşa'nın Terci-i Bend'i ile Terkib-i Bend-i Üzerine Düşünceler, Ank, 1987, s.1-4

²⁴ İsmail PARLATIR vd, Tanzimat Edebiyatı, Ank, 2006, s.127

²⁵ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e, s. 2-4

²⁶ İsmail PARLATIR vd, a.g.e, s.128

Kayseri'nin Efke köyünden 50-60 yaşlarında İsmail Ağa²⁷ adında bir şahsı lala olarak tutmuşlar. Ziya Paşa “Defter-i Âmâlîm”de bu konuda şunları yazmıştır:

“...Bu köleyi biraz vakit sonra peder merhum, azad edip (hürriyetine kavuşturup) memleketine gönderdi. Beni dahi, o esnada İmamzade merhumun nezareti tahtında Süleymaniye civarında yeni açılmış olan Mekteb-i Edebiyye’ye verdi. Ve terbiyeme bakmak için İsmail Ağa namında, elli, elli beş yaşlarında bir lala tuttu.”²⁸

Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye’de Farsça dersi, seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Şairin babası, Ziya’nın Farsça öğrenmesini istememektedir. Hatta o, bir hatıratında bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“ Benim mektebe gönderileceğim vakit peder merhumdan ‘Sakın olmaya ki farisi okuyasın! Zira her kim okur farisi gider dinin yarısı’ deyü almış olduğum nasihat kulağımda küpe olduğundan, farisiye heves şöyle dursun, okuyanlara da dinsiz gözüyle bakardım.”²⁹

Lalasının tavsiyesi ve iknasıyla İsa Efendi adlı hocadan Farsça dersleri alır. Ziya Bey Defter-i Âmalîm adlı eserinde, bu konuyu şöyle ifade etmektedir:

“Sen babana bakma, o Farisi bilmiyor da onun için sana da öğretmek istemiyor. Fakat sen bu lisanı öğrenirsen arkadaşlarından geri kalmazsın, terakki edesin. O zaman baban da memnun olur.”³⁰

Ziya, okuldan ‘Tuhfe-i Vehbi’ kitabını ödünç olarak alıp Farsça çalışır. “Ziya Paşa Farsça’yı Mekteb-i Edebiyye’de İsa Efendi’den ve özel gayretleriyle, Arapça’yı da muhtemelen kendi çabasıyla öğrenmiştir.”³¹

Henüz on beş yaşında iken, edebiyata meraklı lalası İsmail Ağa’dan Türk Halk Şiiri zevkini almış ve Âşık Ömer’i, Âşık Kerem’i, Âşık Garib’i, Gevheri’yi eserlerinden tanımaya başlamıştır. Bir müddet sonra da, onlara nazireler yazdığı gibi, okul arkadaşlarından bazıları hakkında da hicviyeler kaleme almıştır. Bu durum, ondaki edebi şahsiyetin ilk önemli belirtilerinden sayılabilir.

²⁷ İsmail PARLATIR vd , a.g.e, s.128

²⁸ H.Fethi GÖZLER, a.g.e. s.1-4

²⁹ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e, s.12

³⁰ H.Fethi GÖZLER, a.g.e, s.5

³¹ İsmail PARLATIR vd, a.g.e, s.128

1262 (1845) yılında öğrenimini tamamlamış ve Bâb-ı Âli’de, Vilayet Mektebi Kalemî memuru olarak işe başlamıştır. Bu dönemde okulda okuyanlar, hükümet dairelerine tercihle alınıyorlardı. Ziya Bey de, hükümet dairesine alınarak, buradaki işlerinde oldukça başarılı olmuştur. Burada, edebî zevki değişmeye ve Halk Edebiyatı’na duyduğu ilgi, yerini Divan Edebiyatı’na terk etmeye başlamıştır. Özellikle, dairede birlikte çalıştığı Fatin Efendi’nin tavsiyesi ile bu değişiklik, kesin ve hızlı olmuştur.

“Kendisine ilk tesir eden divan şairleri de, Vehbi ile Vasıf’dır. Kısa zamanda onları taklide özenmiş ve klasik şiir vadisinde konuşmak heyecanını duymaya başlamıştır. Eski Edebiyat ile teması arttıkça, o metinlerdeki ifade kudretini:

Yarab bu ne sihr, ne keramet

diye, hayranlıkla göklere çıkarmıştır.”³² Bu yeni bakış açısı, genç şaire göre; bir bahardan, başka bir bahara geçmek gibi bir şeymiş. O arada, özel hocalardan da Arapça, Farsça dersler almış ve edebiyat sahasındaki bilgisini arttırmaya, büyük gayret göstermiştir.

“İşte bu sıralarda onun, aynı zamanda iki ayrı edebiyat çevresine girdiğini görüyoruz. Bunlardan biri; Hafız Müşfik, Âli, Emin Firdevşi, Galim Bey, Halet Bey gibi şairlerin gittikleri ve devrin diğer ariflerinin, şairlerinin ve seçkin kişilerin toplantı yerleri olan, şiir ve edebiyat sohbetlerinin merkezi durumundaki Gümüşhalkalılar, Servililer, Altunoluklar... gibi meyhanelerdir.

İkincisi de; Mahmud Paşa Camii civarındaki ve devrin ünlü şairlerinin, bilginlerinin toplanıp, ilmi ve edebî konuşmalar yaptıkları Şair Lebib Efendi’nin konağıdır.”³³

Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil; şairimizin ayrıca Mahmud Paşa Camii avlusundaki Hafız Müşfik, Osman Saib, Recai, Münif, Edhem Pertev, Şair Lebib Efendi’lerin toplandığı kahvehanelere de bulunma ihtimalini de ifade etmektedir.³⁴

³² Önder GÖÇGÜN, Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri, Ankara, 2001, s.329

³³ M. Kaya BİLGEĞİL, Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma, Ank, 1979, s.18-19

Meyhane ve şiir âlemlerinde şöhreti iyice yayılan Ziya Bey, sadrazam Mustafa Reşid Paşa ve Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'e kasideler sunarak onların beğenisini kazanmıştır. 1273(1856) yılında, Mustafa Reşid Paşa'nın yardımı ile beğendiği Ziya Bey'in beşinci kâtip olarak Mabeyn'e alınmasına yardımcı olmuştur. O güne kadar başıboş, sorumsuz bir hayata alışmış bulunan kalender tavırlı Ziya Bey; olgun, derli toplu, sorumlu, düzgün hayatı olan bir kişiliğe bürünmüştür. Bu dönemde şair içkiyi bırakmış, düşünceler içerisine girip, sararıp solmaya başlamış ve "mizacında garib sükûnet peyda olmaya başlamıştır."³⁵ Fakat Mabeyn Feriki Edhem Paşa'nın kendisine Fransızca öğrenmesi tavsiyesinde bulunması üzerine, derhal bu işe koyulmuş ve yeniden eski canlılığını kazanmıştır. Ebuzziya Tevfik Bey, onun; "altı ayda okuduğunu anlayacak, anladığını da Türkçeye tercüme edecek kadar Fransızca'yı kavradığını"³⁶ söylemiştir. Ayrıca öğrendiği Fransızca sayesinde "Batı kültür ve edebiyatını keşfetmiştir."³⁷ Şairimiz bu keşfinden sonra Mabeyn Kâtipliği sırasında Fransızcadan Tartuffe'ü, Engizisyon Tarihi'ni Türkçeye çevirmiştir.³⁸ 1859 yılına kadar Mustafa Reşit Paşa'nın Ziya Bey'e kol kanat germiş ve o, bu süreçte; devlet işlerini ve şiirini iyice ilerletmiştir.

1859'da Mustafa Reşid Paşa'nın ölüp, yerine Âli Paşa'nın geçmesiyle; Ziya Bey için hayatın zor günleri başlamıştır. O, devlet memurluğunda daha da yüksek yerlere gelmek istemiştir. Bu suretle anlayamadığı Âli Paşa'yı sadrazamlıktan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu dönemde şairimiz çeşitli entrikalar içerisine girmiştir. Padişahı Âli Paşa'dan soğutup, Fuad Paşa'nın sadrazam olmasını sağlamıştır. Fuad Paşa'yla birlik olmak isteyen Ziya Bey'in bu çabası sonuçsuz kalmıştır. Hatta Âli Paşa ve Fuad Paşa birleşerek onu padişahın gözünden düşürmüşler ve saraydan uzaklaştırmışlardır. Ziya Bey de bundan sonraki tüm hayatını, düşüncesini, sanatını, siyasetini Âli Paşa'ya düşmanlık etmek üzerine kurmuştur.

1277 (1861) yılı sonlarında, Mabeyn'deki görevinden uzaklaştırılmasına yakın bir zamanda; her hafta Salı günleri, Hersekli Arif Hikmet Bey'in Laleli'deki evinde toplanıp, şiir ve edebiyat sohbetlerinde bulunan, müşterek, ortak gazeller ve kasideler

³⁴ M. Kaya BİLGEGİL , a.g.e, s. 20

³⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.2

³⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.2

³⁷ İhsan IŞIK, Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Ank, 2007, s.4019

³⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.2

tertup eden Encümen-i Şuara'ya katılmıştır. Burada; Lebib Efendi, Osman Şems Efendi, Hoca Naili, Manastırlı Faik, Recai-zade Celal, Kazım Paşa, Halet, Hakkı, Hersekli Arif Hikmet, Faik, Memduh ve kendisiyle 1276 (1860) ramazanında tanışmış olduğu Namık Kemal gibi isimler bulunuyormuş.

1861'de Abdülmecid'in ölümünden sonra yerine Abdülaziz'in geçmesiyle Ziya Bey yeni padişaha yakınlaşmaya çalışmıştır. Padişaha karşı bağıllık duymuş, ona övgüler yağdırmış ve kasideler sunmuştur. Padişah da onu sevmiş ve ona ihsanlarda bulunmuştur. Ziya Bey, padişahın yakın ilgisini kullanarak sadrazam üzerinde bir konum elde edip; çabucak yüksek mertebelere gelmek istiyormuş.

Ziya Paşa; 1278 (1861) yılı Receb ayında, Saray'dan uzaklaştırılmak gayesiyle Zabtiye Müsteşarlığı'na tayin edilmiş ve on üç gün sonra da, Atina'ya Elçiliğine tayin edilmiştir fakat o sırada ihtilal çıkan Yunanistan'a "Devlet'in muhterem, yüksek şerefli namusunun tehlikeye girmemesi için" gitmeyerek, görevinden istifa etmiştir. Hemen sonra "paşa" ünvanıyla Kıbrıs Mutasarrıflığı görevini kabul etmiştir. Bu göreve, 1862 yılı nisan ayında başlayan şairimiz; orada, ziraatten, esnafın kıyafetine kadar çeşitli alanlarda aktif çalışmalarda bulunmuş,³⁹ toplumsal huzursuzlukları ortadan kaldırarak asayişini sağlamıştır.

Burada bir cami ile bir de okul inşa ettirmiş ve şu tarihî manzumesini söylemiştir:

Kible-i hâcât-ı âlem Hazret-i Abdulaziz

Kim olunmakda yed-i lutfu ile dünya bina

...

Kıbrıs'a lütf olmak üzere mevki-i Aydali'da

Eyledi bir ma'bed ile mekteb-i ziba bina

Bende-i hası ZİYA Kıbrıs'a Vali olmagın

Mu'temed oldu hitama erdi bu vala bina⁴⁰

³⁹ George Hill, A History of Cyprus V.IV, Cambridge At The University Press, 1952 ve akt. M. Kaya Bilgegil, a.g.e. s. 33

⁴⁰ Tercüman-ı Ahval gzt. nu:234, 24 Rebiü'l-evvel 1279 (1862)-akt. Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.2

Ziya Paşa, Kıbrıs'ta resmi işleri dolayısıyla fazla edebi bir faaliyet gösterememiştir. “Kıbrıs; Paşa ve ailesi için sağlık bakımından iyi gelmemiştir. Orada sıtmaya yakalanmış, bir çocuğu hastalanmış ve İstanbul'da vefat etmiştir. Babası kederden ölmüş, karısı rahatsızlanmıştır.”⁴¹ Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye Azalığı'na seçilmesi üzerine İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a geldikten sonra memuriyeti beylikçiliğe çevrilmiş ve ünvanı “Bey” olmuştur. Beş ay sonra da, Bosna Müfettişliği'ne tayin edilmiştir. Ancak oradaki durumu, idare nazarında memnuniyet verici olmayan şair, çok zaman geçmeden görevinden istifa etmiştir. 5 Haziran 1863'te Meclis-i Vala Azalığı'na tayin olmuş ve Saraybosna'dan ayrılmıştır. 25 Eylül 1863'te Divan-ı Deavi Nezaretine tayin edilmiştir.

4 Receb 1280 (1863) tarihinde on iki bin kuruş maaşla Amasya Mutasarrıfı olmuştur.⁴² Burada da, çeşitli imar işlerine girişen Ziya Paşa; Amasya ile beş kazasında altı hükümet konağı, altı ilkokul, altı saat kulesi, bir idadi (lise) ve hapisane yaptırmıştır. Geniş yollar, meydanlar açtırmış, yeni iş yerleri ile bir bedesten inşa ettirmiştir.⁴³ Halkı canından bezdiren, halkı ve devlet hazinesini soyan bazı eşkıya ve zorbaları etkisiz hale getirmiştir. Amasya'yı her bakımdan düzene koymaya çalışmıştır.

Onun bu hizmetleri kendince, “büyük ve değerli şey değilse de, onlarca çoktan beri emsali görülmemiş olduğundan; Anadolu'nun içine velvele-i şöhret salmış ve herkesin ağzında (Amasya Islahatı) dolaşmıştır”⁴⁴. Aleyhinde bazı şikâyetler olmuş ve hakkındaki soruşturma dokuz ay sürmüştür.

Canik Mutasarrıflığı'na tayin olan⁴⁵ şairimiz; hakkındaki soruşturmanın uzun sürmesi yüzünden, Amasya'dan Samsun'a gidememiştir. Böylece Canik Mutasarrıflığı'na başlamadan 25 Zi'l-ka'de 1282 (1865)'de İstanbul'a dönmüş ve Sultan Abdülaziz için: “Amasya'dan avdetle Zat-ı Şahane görüldük de teşekkür söyleyen şarkıdır” başlığı ile aşağıda verilen mısralarla başlayan manzumesini yazmıştır:

⁴¹ Kenan AKYÜZ, Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi, İstanbul, 1985, s.22-51

⁴² M. Kaya BİLGEGİL, Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma, Ank, 1979, s.45-61

⁴³ Kenan AKYÜZ, Ziya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı Sırasındaki Olaylar, Ank, 1964, s.3

⁴⁴ M. Kaya BİLGEGİL , a.g.e. s.47

⁴⁵ M. Kaya BİLGEGİL , a.g.e. s.32

*Derdinle görsen ne hale girdim
 Varımı canımı yoluna verdim
 Yıllarca valsın özledim durdum
 Dünya gözüyle ben seni gördüm
 Ömrümde bugün murada erdim⁴⁶*

İstanbul’da, aynı yılın ekim ayında yeniden Meclis-i Vala üyeliğine getirilmiştir. Lakin imparatorluğun; Sırbistan, Suriye ve Girid gibi yerlerde bazı ayaklanmalarla toprak kaybetmeye, itibarını zedelemeye başlaması ve bilhassa Belgrad Kalesi’nin Sırbistan’a verilmesi üzerine, Âli Paşa ile bir ara düzelen arası, tekrar açılmış ve idareye karşı cephe alarak, Filip Efendi tarafından ilk sayısı 28 Şaban 1283 (1866) günü çıkarılan Muhbir gazetesinde açıkça ve ağır tenkitlerde bulunmaya başlamıştır.

Hükûmet, takip ettiği iç ve dış siyasette karşı çıkan kimseleri ve bilhassa kalem sahiplerini, İstanbul’dan uzaklaştırmak istemiş ve bu maksatla, önce Namık Kemal’i Erzurum Vali Muavinliği’ne⁴⁷, ardından da Ziya Bey’i ikinci kez olmak üzere Kıbrıs Mutasarrıflığı’na tayin etmiştir. O da; “*havasının, kendisine ve ailesine hiç yaramadığı*”ndan hareketle, bu vazifeden affını istemiş ve bu talebi hükümet tarafından kabul olunarak, kendisine Rodos Mutasarrıflığı teklif edilmiştir. Ne var ki, bu tekliften dört gün önce Âli Paşa tarafından canına kastedileceği endişesiyle Ziya Bey, Namık Kemal ile birlikte yurt dışına kaçmışlardır.

Şairimiz, hem Sultan Abdülaziz’e Avrupa’ya gelişinde sunduğu “Arz-ı Hal” de ve hem de 7 Recep 1288 (1871) tarihli Paris’te kaleme aldığı Kaside’sinde; yurdu terk edişinin, Âli Paşa’nın kininden ve düşmanlığından canını kurtarmak maksadını taşıdığını, ifade etmiştir.

*Bir hasm-ı bî-mer ü teh dûş etdi kim beni
 Kalb-i haşini bilmez idirahm ü şefkati
 ...
 Yalvardım i’tizar u tazarrular eyledim
 Asla tagayyür etmedi Kin ü husûmeti*

⁴⁶ Önder GÖÇGÜN, Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri, Ank, 2001, s.221

⁴⁷ M. Kaya BİLGEĞİL, a.g.e, s.69

*Encam-ı kâr Kıbrıs'a nefy etmek istedi
Gördüm ki câna kâsd idi ma'nada niyeti
Bir başka çare kalmadı tahlis-i can için
Terk-i diyara eyledim ahir azimeti⁴⁸*

...

Hükümet ise; “Kıbrıs Mutasarrıfı nasb ü ta'yin olunan Ziya Paşa ile Erzurum Vali Muavinliği'ne me'mur edilen Kemal Bey...” hakkında, millete mağdur olduklarını ilan etmek ile kötü niyeti ile kaçtıklarını, gayet ağır bir dille ve gazete aracılığıyla halka duyurmuştur.⁴⁹

“Meşrutiyet taraftarı ve gizli Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne girdiği anlaşılan şairin ilk durağı, Fransa'dır.”⁵⁰ Daha sonra, Paris'teki Namık Kemal ile Ziya Bey'e; Kastamonu'ya sürülmüş ve yurt dışına kaçmış olan, gazeteci Ali Suavi Efendi de katılmış ve hepsi birden, Boulevard Malesherbe'de oturan ve:

“- Benim servetim, size de kâfidir. Aman çalışalım, artık ne olacaksa olsun, elbette bir şey yapalım!”

diyen Mustafa Fazıl Paşa'nın himayesine girmişlerdir. Onlarla birlikte Yeni Osmanlılar içinde; Kani Paşazade Rifat Bey, Âgah Efendi, Necip Paşa'nın torunu Mehmed Bey, Reşad Bey, Nuri Bey gibi şahısları da sayabiliriz.

Abdülaziz Han, Mısır seyahati sırasında Fuad Paşa'nın etkisiyle Mısır Veraset sistemini değiştirmeye karar vermiştir. Bu değişiklikle Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kardeşi olan Mustafa Fazıl Paşa, Mısır Hazinesi'nden kendisine verilen dört buçuk milyon İngiliz lirası tazminat ile Mısır Valiliğindeki veraset hakkından⁵¹ mahrum bırakılmıştır. Artık bu dönemden sonra Fazıl Mustafa Paşa Paris'e yerleşerek padişah ve Osmanlı yönetimi aleyhine faaliyetlerde bulunmuştur. Hatta memleketteki bu kötü yönetimi bir mektubunda şöyle ifade etmiştir:

⁴⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.110-112

⁴⁹ Rûzname-i Ceride-i Havadis, 22 Muharrem 1284 (1866) nu:660- akt. M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e, s.70

⁵⁰ Nihad Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı, İst, 1998, s.870

⁵¹ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s.86

“ Padişahların sarayına en güç giren şey doğruluktur. Onların etrafında bulunan kimseler doğruluğu kendilerinden bile saklarlar. Çünkü bunlar hasr-ı enzar eyledikleri hükümet lezzeti içinde ve merkezinde yaşadıklarından ahalinin çektiği zahmet yine ahalinin tembelliklerinden zannederler ve devletin zaafa düşmesi çaresi bulunmayan vukuat-kevniiyededir zümunda bulunurlar.”⁵²

Fazıl Mustafa bundan sonraki süreçte, Fransa’da Jön-Türkler’in temsilcisi durumuna geldiği gibi, büyük serveti ile onların birinci derecede koruyucusu olmuştur.⁵³

Evini, hürriyet yanlısı ve hakkını savunacak insanlara açık tutan Mustafa Fazıl Paşa; Paris’teki Yeni Osmanlılara kendi servetinden ayrı ayrı maaş bağlamıştır.

O zamanlar Paris’te, geniş açık bir arazide; her milletin tarım ürünlerini ve makinalarını sergilemek üzere büyük bir sergi açılmış ve III. Napolyon tarafından, Sultan Abdülaziz de bu sergiye davet edilmiştir. Yeni Osmanlılar da Paris’teki varlıklarının padişahı rahatsız edeceğini düşünerek, Paris’ten ayrılmayı uygun bulmuşlardır.

30 Haziran 1867’de Paris’ten ayrılan Jön Türkler’den Ziya Bey ile Namık Kemal, Âgah ve Suavi Efendiler Londra’ya; Mehmed, Reşad Nuri Beyler Jersey adasına; Kani Paşazade de Brüksel’e gitmiştir.⁵⁴

Sultan Abdülaziz, Fransa gezisini tamamladıktan sonra İngiltere Kraliçesi Victoria’nın daveti üzerine Londra’yı da ziyaret etmiş; o sırada Londra’da bulunan Ziya Bey de, padişahın Londra’da bulunmasından istifade ederek kendisine Avrupa’ya kaçmaya zorlayan sebepleri sıralayarak, masumiyetini ilan niyetini taşıdığını söyleyebileceğimiz meşhur “Arz-ı Hal”ini padişaha takdim etme olanağı bulmuştur.

Mustafa Fazıl Paşa’nın da, Sultan Abdülaziz’in yanından ayrılamayarak Viyana’ya kadar gitmesi, Peşte’ye kadar kendisine eşlik etmesi; Jön Türkleri ve bilhassa Namık Kemal’i endişelendirmiştir.⁵⁵

⁵² M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e, s.88

⁵³ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e, s.100

⁵⁴ Ali KEMALİ, Abdülaziz’in Mısır ve Avrupa Seyahati, İst, 1944, s. 115, akt. M. Kaya Bilgegil, a.g.e. s.102

Yeni Osmanlılardan Ziya Bey ve Ali Suavi Londra’da Muhbir gazetesini çıkarmaya başlamışlar. Muhbir yedinci sayısından itibaren “Yeni Osmanlılar” damgasıyla hazırlanmaya başlamış ve içerik olarak siyasetten daha çok maarifle ilgilenmeye başlamıştır. Gazete, oldukça zor şartlar altında İstanbul’a sokulmuş ve aralarında Ziya Bey’in, Avrupa’daki son yardımcısı Ârif Efendi’nin de içinde bulunduğu bazı kimseler tarafından İstanbul’da gizlice dağıtılmıştır.

Namık Kemal, mektuplarında Muhbir’in başarı sağlayacağına dair ümit vermektedir. Yeni Osmanlılar arasında Ali Suavi Efendi’nin tutumu, aralarındaki ahengi bozuyordu. Namık Kemal ve Ziya Bey dışındaki Yeni Osmanlılar Ali Suavi’ye kızıyorlardı. Namık Kemal’in babasına yazdığı 8 Mart 1868 tarihli mektupta aralarındaki sorunların düzelmiş olduğundan, Muhbir’in yoluna girdiğinden bahsedilmektedir fakat bir zaman sonra Ali Suavi Efendi’nin Mustafa Fazıl Paşa aleyhine yazılar yazması üzerine, maaşları kesileceği için; Suavi ile Namık Kemal ve Ziya Bey arasında bir uzaklaşma olmuştur.⁵⁶ Ali Suavi de, gazetenin altından “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” mührünü kaldırmadan gazeteyi artık kendisi çıkarmaya başlamıştır.

Hürriyet gazetesi yayına başlamadan önce Hürriyetle ilgili ilk haberleri Namık Kemal’in mektuplarında görmek mümkündür. Mustafa Fazıl Paşa, gazetenin Londra’da ve Cenevre’de çıkartılması konusunda önceleri tereddüt yaşasa da, daha sonra Ziya Bey ve Agâh Efendi ile girişilen müzakereler sonucunda gazetenin Londra’da çıkarılması hususunda fikir birliğine varılmıştır. İlk sayısı Londra’da 5 Rebiü’l-evvel 1285/29 Haziran 1868’de çıkan Hürriyet gazetesinin ikinci sayısında uzun bir mektubu yayınlanan Ziya Bey, açıkça hayranlığını dile getirmiştir.

“Hürriyet gazetesinin birinci nüshasını kemal-i iftihar (son derece beğenerek) okudum. (...) Muhlisleri (dostlukları gönülden olan) –Yeni Osmanlılar yani devletin ve vatanın, idare-i hazıra (şimdiki idare) sebebiyle dûçarolduğu mehallik ve muhataratın avakıbını (uğradığı tehlike ve zararın sonuçlarını) dehşetle görüp ilac-ı muslih (iyileştirici ilaç) arayanların sırasında bulunmakla müftehir olduğundan (iftihar ettiğinden) böyle bir eser-i nafi’in mevki-i vücuda gelmesinden (faydalı eserin ortaya

⁵⁵ Millingen, La Turque sous le regne d’Abdul Aziz, Paris. 1868’den akt. M. Kaya Bilgegil, a.g.e. s. 103

⁵⁶ Fevziye Abdullah TANSEL, Namık Kemal’in Mektupları, cild:I, seri nu:22, Ank, 1967, s.136

*çıkmasından) dolayı hâsıl etdiğim derece-i sürur u iftiharî (iftiharın ve sevincin derecesini) kalemle beyandan (yazı ile ortaya koymaktan) acizim.*⁵⁷

Muhbir'in ilk sayısından sonra İstanbul'a giden Mustafa Fazıl Paşa; Yeni Osmanlılar'ın Bab-ı Âli'yi hedef alan yazılar yazmasını istemiyordu. Bu yüzden gazetenin ilk sayısından sonra onlara; *"ya susarlar, ya da paralarını keserim..."* yollu bir emir gönderdi.⁵⁸ Onun bu kesin emrine uyan Namık Kemal de, Hürriyet'ten ayrıldı ve gazeteyi, 64. sayısından itibaren "Ârif" imzasıyla Ziya Bey tek başına İngiltere ve İsviçre'de çıkarmaya başladı ancak, -Rüya'nın haricinde- meşhur "Şiir ve İnşa" makalesi de dâhil olmak üzere, hiçbir yazısının altına imzasını koyamadı. Bu yazılarında; Tanzimat'ı, kanunlar hazırlanırken şeriat dışı kaynaklara başvurulmasını, yabancılara verilen türlü imtiyazları, yabancılara imparatorluk topraklarında mal mülk sahibi olabilme hakkı kazanmalarını, öğretim sistemini, edebiyatımızın nazım ve nesir dilinin anlaşılabilir durumunu açıkça eleştirdiği gibi, karşılarında bulunduğu Âli ve Fuad Paşalar'a karşı da fikir beyan etmekten geri kalmamıştır.

Yeni Osmanlıların hep beraber kalarak huzurlu bir şekilde geçindikleri bir dönemde, kendilerine Ali Suavi'nin deyişiyle *"reis"*⁵⁹ seçtikleri, onları yurtlarından işlerinden koparan Mustafa Fazıl Paşa'nın, Avrupa'da Sultan Abdülaziz'in peşinden ayrılmayı ve affa uğrayıp İstanbul'a dönmesi, aralarındaki anlaşmazlığın ilk önemli göstergesi olmuştur. Burada Âli ve Fuad Paşaların kurnazlıkları göze çarpar. Âli Paşa, Mustafa Fazıl Paşa'yı kendi yanlarına çekerek yeni Osmanlıların sesini kesmeye çalışmış ve bu isteğinde de başarıya ulaşmıştır. Hürriyet gazetesinin nerede çıkacağına dair anlaşmazlık, aralarındaki uyuşmazlığın en önemli göstergesidir. Namık Kemal'in arkadaşlarında, Mustafa Fazıl Paşa hakkında düşüncelerini değiştirme çabaları bir sonuç vermemiştir ayrıca Namık Kemal ile Ziya Bey'in de araları açılmıştır. Bu anlaşmazlığın sebebini ise Petrosyan şöyle ifade eder:

*"Ziya, memleketin feci durumu vezirlerin yetkilerini kötüye kullanmalarında; Kemal ise sistemde görüyordu, bu yüzden araları açıldı."*⁶⁰

⁵⁷ Hürriyet gzt. 16 Rebiü'l-evvel 1285/29 Haziran 1868, nu:2.- akt. M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 118

⁵⁸ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 119

⁵⁹ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 123

⁶⁰ Yuris Astovich Petrosyan, Noye "Osmany"i bor'bazakonstitutsiu 1876 g.v. Turtsii (Yeni Osmanlılar ve Türkiye'de 1876 Kanun-ı Esasi için Mücadele) Moskova 1958, s.45 -akt. M. Kaya Bilgegil, a.g.e. s. 126.

Bunun üzerine Hürriyet gazetesi, Namık Kemal'in tek başına sorumluluğu altında çıkmaya başladı. Mustafa Fazıl Paşa tarafından kendilerinin “piyon” olarak kullanılmak istenmesini, bir türlü içine sindirmeyen ve hatta bu duruma çok sinirlenen Ziya Bey ise Zafer-name’de bu durumu şöyle hicveder:

*“Sıcacık halvet iken cariyeler ile yeri
Turfe-guyalık ederken geceler bendeleri
Bi-sebep terk ederek böyle huzur-ı hazarı
İhtiyar eyledi bu kışda şu müşkil seferi
Yoksa kim etmiş idi kendisini istiklal”*

Ali Suavi Efendi bundan sonraki süreçte Mustafa Fazıl Paşa’yı ağır bir şekilde eleştirmiş ve Yeni Osmanlıların aldıkları maaş yüzünden kendilerinin yanlarında olmadığını ifade etmiştir. Osmanlı’daki bozuk idare sistemini düzeltmek için Avrupa’da bulunan Ziya Bey, Mustafa Fazıl Paşa yerine onun haklarını gasbetmiş olan Hidiv İsmail Paşa’nın desteklemeleriyle Avrupa’daki çalışmalarına devam etmiştir.

Ali Suavi de, görünüşte 1286 (1869-1870) yılının imparatorluk maliyesini tenkit eden bir yazı kaleme almıştır. Devlet idaresinin halk tarafından kontrol altına alınmasının, hükümet üzerinde korku uyandırması söz konusu edilerek yayımlanan yazıda,

“...tasallut eden (sataşan) sadrazam Âli Paşa, sersem yetim yerine konulan da biziz, vatan erleridir.”⁶¹

gibi sözlerle, aslında Âli Paşa’yı ve idaresini şiddetli bir şekilde suçlamaktadır. Suavi, söz konusu yazıyı, o sırada Londra’da bulunan Ziya Bey’e gönderir ve o da bu yazıyı Hürriyet’te yayımlar ayrıca yazıda Âli Paşa’nın katli istenmektedir. 78 sayılı Hürriyet’te çıkan yazıda ise-Ziya Paşa’ya ait olduğu tahmin edilmektedir- Âli Paşa’nın katlinden çok Padişah tarafından dövülmemiş olması garip karşılanmaktadır. Bunun üzerine harekete geçen Âli Paşa ise, Londra Sefareti’ne yazdığı bir mektupla, Ziya Bey’i İngiltere Hükümeti’ne şikâyet ederek, resmen dava açmıştır.⁶² Osmanlı’nın Londra Büyükelçisi Musuruş Paşa da gazetelerinde yıkıcı teşebbüslerde bulunan bu insanların

⁶¹ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 135

⁶² M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 137

-Ziya Bey ve Ali Suavi Efendi- cezalandırılmadıkları için İngiltere’de kendilerini güvende hissettiklerinden bahsetmektedir ayrıca bu düşüncelerini daha da ileriye götürerek, katilin İslam hukukuna göre günahsız sayılacağını ifade etmişlerdir. Musuruş Paşa, Ziya Bey’in “katle teşvik” suçundan mahkemeye verilmesi işiyle bizzat meşgul olmuş ve tutuklanan şair, 26 Şubat 1870 günü duruşmaya çıkarılmıştır. Ancak duruşma, karara bağlanmadan 5 Mart 1870 tarihine ertelenmiş ve o arada Ziya Bey, Mustafa Fazıl Paşa’nın kardeşi Mısır Hidivi İsmail Paşa’ya bir mektup göndererek, Paşa’dan kendisine maddi konuda yardımcı olmasını talep etmiştir. O da, gecikmeden güç durumdaki bu dostuna derhal dört yüz lira yollayarak, Ziya Paşa’nın tahliye olmasını sağlamıştır.

Ziya Bey, hakkında tutuklama kararı çıkmadan İngiltere’den ayrılmıştır. Ona göre İngiltere mahkemesinden adalet beklemekle, Âli Paşa’dan hakkaniyet beklemek arasında pek bir fark yoktur. İngiltere’de hakkını alamayacağını anlayan şair, tahliye edildikten sonra Fransa’ya gelmiştir.⁶³ Fransa’da da kalamayacağını anlayan şair, buradan İsviçre’ye gidip, Cenevre’ye yerleşmiştir. Cenevre’de yaptığı ilk iş, gazetesi Hürriyet’i Arif Efendi’nin sorumluluğu altında yeniden çıkarmaya başlamasıdır. Hürriyet yüzüncü sayısını tamamlayınca; Ziya Bey, yeni bir gazete daha çıkarmak istemiş ancak, Paris’te Ali Suavi Efendi ile görüşükten sonra gazete çıkarma işini ertelemiştir. Hürriyet’i de yüzüncü sayısından itibaren tatil etmiştir. O, burada da kendi fikirlerini özgürce yayma olanağı yeterince bulamamıştır çünkü şairimiz mali yönü itibariyle Hidiv İsmail Paşa’ya bağlıdır. Mısır valisi de gazetede çıkacak yazıların kendinden bilineceği ihtimali üzerinde durarak, Ziya Bey’in Âli Paşa’yı eleştirmesini bir süreliğine durdurmasını istemiştir.

1870-1871 yıllarında, Ziya Bey eli kolu bağlanmış bir şekilde oturmaktadır. Mısır Hidivi İsmail Paşa’nın eleştiri konusundaki baskısıyla, içinde bulunduğu sosyal ve siyasi şartların getirdiği bir karamsarlık; şairi adeta bir bunalıma itmiştir. Londra’da matbaasının deyim yerindeyse zaptedilmiş olması karşısında Hidiv İsmail Paşa yardımıyla bir matbaa kurmak istemiş ama bu isteği gerçekleştirememiştir. Bundan sonra Arif Efendi’nin el yazısına uygun taş basmasıyla gazetesini çıkarmaya devam etmiştir.

⁶³ M. Kaya BİLGEGİL , a.g.e. s. 154

Doğru bildiğini söylemekten hiçbir zaman çekinmeyen Ziya Bey gitmiş, yerine bütün cesaretini kaybetmiş bir insan gelmiştir. Prof. Dr. Kaya Bilgegil'in de ifade ettiği gibi:

“Ziya Bey'in çekingenliği zamanla, Emile tercümesinin bastırılmasında, politik bir mahzûr olup, olmadığını düşünmesine kadar ilerleyecektir. (17 Ramazan 1287). Birkaç gazelinin, Suavi tarafından neşredilmiş olmasının, Mısır'da uyandıracığı tesiri hesap edecek kadar yığındır. (Zira) Mısır, Şairi konuşacağı adamlara kadar tehdid ediyordu.”⁶⁴

Bu devrede karşımızda; Mustafa Fazıl Paşa'nın geniş desteğinden mahrum, dolayısıyla Avrupa'da had safhada para sıkıntısı çeken, İstanbul'da sarraflara olan borcunun faizi bile asıl borcunu aşan ve sonuç olarak İstanbul'daki ailesi de sıkıntıya düşmüş bulunan; ümitsiz, kırgın bir Ziya Bey vardır. Bu itibarla, şairimizin Cenevre'de kaleme aldığı, Kasım 1870 gazelinde şöyle ifade etmektedir:

Cihân nâmındaki bir maktel-i âma yolum düştü

Hükümet derler anda bir nice salhâneler gördüm

(Herkesin katledildiği, cihan ismindeki bir yere yolum düştü ve orada, adına hükümet dedikleri bir yığın öldürüp, yok etme mekânı gördüm. Kısacası, bu dünyada hükümet denilen yer; insanların yok edildiği, harcandığı bir mahaldir.)

Bu ifadelerdeki konuşmasına bakarak, Süleyman Nazif'in:

“Cenevre hayâtı, Ziya Paşa'nın rûhundaki infiâli tezyîd ile (içindeki kızgınlığı arttırarak) O'nu âdetâ anarşistliğe sevk etmişti. Bu beyit, şairin o zamanki feverân-ı isyânına (isyanının öfkesini, köpürmesini) gösterir. Bu beytin, Emile müterciminin kaleminden ve o kadar mücâdelât-ı kalemiyyeden (kelem mücadelelerinden sonra) sâdır olması (çıkması) câlib-i dikkattir(dikkat çekicidir).⁶⁵

demesi, Ziya Bey için geçerli bir hükümdür. Şairin o günkü ruh halini; yine, o devrenin ürünü olan Terkib-i Bend'inde (1287-Miladi1870) ve bilhassa:

⁶⁴ M. Kaya BİLGEGİL a.g.e. s. 185

⁶⁵ Süleyman NAZİF, İki Dost, İstanbul, 1343 (1925), s.25.-akt. Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.11

*Dehrin ne safâ var acaba sîm ü zerinde
İnsan bırakır hepsini hîn-i seferinde*⁶⁶

(Şu dünyanın servetinde ne zevk var, bilmiyorum; çünkü insan, onların hepsini ölümle terk eder, gider)

*Milyonla çalan mesned-i izzette ser-efraz
Birkaç kuruşu mürtekinin câyü kürekdir*⁶⁷

(Milyonları çalan baş tacı edilir, kendisine büyük makamlar verilir; birkaç kuruş alan ise, kürek cezasına mahkûm edilir.)

şeklinde beyitlerinde devam ettirdiğini görüyoruz.

Ziya Bey'i İsviçre'de bulunduğu yıllarda, Avrupa'nın durumu etkilemiştir. Gazetecilik mesleği, bir insandan daha fazla dünyada meydana gelen olaylara bakmasını gerekli kılmıştır. Şair, Cenevre'den Paris'e geçmek istemiştir ama Prusya-Fransa savaşı yüzünden gidememiştir ayrıca şair, İsviçre'de büyük bir para sıkıntısı çekmiştir. Daha sonra Ziya Bey, Cenevre'den Paris'e geçmiş ve hemen birkaç hafta geçince de, Âli Paşa'nın öldüğü haberini almıştır. Şairin İstanbul'a dönme ümidi olsa da, pek neşesi yoktur. Sebebi de oradaki sarraf alacakları, ev ihtiyaçları kendisini bekliyor olması ve şairin orada bulunan insanlara güvenmemesidir. Yurda dönüp, dönmeme konusunda bir hayli tereddüt yaşasa da, İstanbul'dan aldığı davet üzerine Hidiv İsmail Paşa'dan bile izin almaya gerek duymadan, 29 Kasım 1871'de Paris'ten ayrılarak, İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Böylece, şâirin, beş yıllık Avrupa macerası sona ermiştir.

“İstanbul'a yaşama şevkini kaybetmiş bir Ziya Bey, dönecektir.”⁶⁸ Ziya Paşa ve Mustafa Fazıl Paşa, padişahın yanında yer almaya karar verince; Namık Kemal, büsbütün yalnız kalır ve ömürlerinin sonuna kadar bir türlü barışamadıkları yol ayrımına girerler. Abdülhak Hamid'e yazdığı bir mektupta Ziya Paşa için 'zamanımızın en büyük zekâlarından sayılmış ve oldukça her fen içine girmiş çıkmış bir zat' diyen Namık Kemal, 'Ziya Paşa'nın bütün faziletleri kendinde toplayan bir adam olmamakla

⁶⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.10

⁶⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.10

⁶⁸ M. Kaya BİLGEĞİL, a.g.e. s. 190

beraber hakkındaki bir takım suçlamalardan tamamıyla uzak olduğunu' da yazar. Buna rağmen bir türlü anlayamazlar."⁶⁹

1871 yılının son günlerinde İstanbul'a inen Ziya Bey, bu dönüşünden sonra devamlı hastalık çekmiş ve şair bir nevi ihtiyarlık psikolojisi içerisine girmiştir. Yurda döndükten sonra şairimiz ilk memuriyeti olan Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye'de kurulan İcra Cemiyeti Reisliği'ne tayin olmuştur. "Gençliğinden beri tanıdığı ve himayesini gördüğü Mahmud Nedim Paşa ile aralarında büyük bir sevgi vardır. Onun için Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazam oluşunu hükümdara verdiği –belki de vatana dönmesine sebep olan- kasidesinde:

*Bir zata verdi mührü ki ruşen güneş gibi
Ehliyyeti, fazileti; sıdk u hamiyeti*

diyerek alkışlamıştı."⁷⁰ Bununla birlikte, kendisinden bir müddet sonra Adliye Nazırı olan Midhat Paşa ile dayanışma içinde çalışarak, adliye işlerinin düzene konulmasında büyük gayret göstermiştir.⁷¹

İcra Cemiyeti Reisi iken, bir işten dolayı vazifeden azledilen⁷² Ziya Bey, bu defa ciddi bir mali sıkıntının içine düşmüştür. Bu dönemde şair, kasap ve bakkala bile borçlarını ödemekte güçlük çekmiştir. Son derece güç durumda bulunduğu bir sırada, misyonerlerden birisi kendilerine gelerek; "...büyük para karşılığında, -lakin devletin ve milletin menfaatlerini zedeleyebilecek tarzda- isimsiz, imzasız bir kitap yazması..." teklifinde bulunmuştur. Onun hastalıktan ve zaruretten kıvranan haline rağmen, son derece takdire şâyân bir ibret hikâyesi denebilecek, Türkün şeref ve haysiyetlerine yaraşan asil cevabı ise, şu olmuştur:

"- Efendi!... Siz beni, paraya dinini, ismini, milliyetini satar bir adam mı zannediyorsunuz?"⁷³

⁶⁹ Hüseyin YORULMAZ, Ziya Paşa Tercî-i Bend Terkiib-i Bend, İst, 2009, s.12-13

⁷⁰ Ahmet Hamdi TANPINAR, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı, İst, 2001, s.306

⁷¹ Nazım Paşa, Bir Devrin Tarihi, Cumhuriyet gzt. 16 Şubat 1932 –akt. M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 193

⁷² a.g.y.- akt. M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 194

⁷³ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 194

Bütün bunlardan sonra şairimiz, dış şartlardan bıkmış, bezmiş insanların rûh hali içerisinde, düşüncelerinden ziyade duyguları ile yaşamak isteyerek, Klasik Şiir'e dönmüş, bunlarda teselli aramış ve en sonunda üç ciltlik “Harâbat” adlı antolojik eserini hazırlamıştır. Namık Kemal ise, ondaki bu değişikliği hayretle karşılamış nihayet o kitabını, “Tahrîb-i Harâbat” ve “Ta’kib”le oldukça hissi ve yer yer hatalı tarzda tenkide tâbi tutmuştur.⁷⁴ Ziya Bey, çok sevdiği Namık Kemal’i kırmamak için bu eleştiriye aldırılmaz bir tavır takınmış ve gerçekte Kemal Bey, Harâbat’a kendi eserlerinden alınmayışına içerlemişti. Bu durumu Ziya Bey bir vesile ile Nazım Paşa’ya şöyle aktarmak lüzumunu hissetmişti:

*“...Kemal Bey’le, Avrupa’da beraber bulunduk; kendi eseri olarak bana hiçbir şiir göstermedi. Ve bundan dolayı, Harâbat’ı tertîb ederken elime geçen birkaç parçayı aldım. Beyefendi hem suçlu, hem güçlü... Eserleri kasden alınmamış zannederek, bize darılmış...”*⁷⁵

ve şair Tarib-i Harabat’a yetmiş dört beyitlik bir cevap yazdı ama bu eser Magosa Zindanları’ndaki Kemal Bey’e ulaşmadı.

Sultan V. Murad’ın tahta geçişine kadar işsiz kalan Ziya Bey; padişahın, “ilminden ve faziletinden istifade etmek arzusunda olduğunu” bildirmesi üzerine, Mabeyn Başkâtipliği’ne getirilmiştir ancak bu makamda bir gün kalmış; Sadrazam Mütercim Rüşdî Paşa’nın şiddetli muhalefeti ile ertesi gün görevinden alınmıştır. Bunun sebebi olarak da, Ziya Bey’in; Namık Kemal ve arkadaşlarının bir an önce getirilmesini istemesi gösterilmiştir. Bu görevden alınması üzerine Padişah, kendisine on beş bin kuruş maaşlı, açık bulunan Maarif Müsteşarlığı’na tâyin etmiş ve o da, altı ay kadar devam eden bu yeni memuriyeti sırasında, hep siyâsi ve politik meselelerle uğraşmıştır. Bunlardan en önemlilerinin başında “Kanûn-ı Esâsi” hazırlıkları geliyordu. Prof. Dr. Kaya Bilgegil’in ifadesiyle, “Abdülhamid’in cülûsu sırasında Ziya Bey, mühim işlerin içerisindeydi. Bir icra adamı olan Midhat Paşa’nın gerisinde fikir adamı olarak Ziya Bey vardır.”⁷⁶

⁷⁴ M.Kaya BİLGEĞİL, Harabat Karşısında Namık Kemal, İst, 1972

⁷⁵ Bir Devrin Tarihi, Cumhuriyet gzt. 1 Şubat 1932- akt. M. Kaya BİLGEĞİL, Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma, Ank, 1979, s. 196

⁷⁶ M. Kaya BİLGEĞİL, Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma, Ank, 1979, s. 228.

Sultan Abdülhamid'in tahta çıktığı sıralarda, sarayda bir gün müddetle bir de Terceme Cemiyeti Reisi olan şâirimiz; Türk Rus Harbi sırasında da, askere kışlık ihtiyacı sağlamak maksadıyla kurulan Hediye Cemiyeti'ne reislik etmiştir.

Padişah Sultan II. Abdülhamid, Abdülaziz Han'ı tahtından indiren veya indirilmesi için çaba sarf eden insanları tedirgin bir dikkatle takip etmiş ve fırsat düştükçe, Mütercim Rüşdî Paşa'dan başlamak üzere kendilerini birer birer tasfiye etmiştir. Midhat Paşa'nın ikinci sadâreti sırasında, Ziya ve Kemal Beylere de İstanbul dışına yol görünmüştür. Midhat Paşa'nın görevden alınmasından sonra Namık Kemal tutuklanmıştır. Ziya Bey için önce Berlin Sefirliği düşünülmüş iken⁷⁷, sonra bundan vazgeçilmiş ve Suriye Valiliği'ne tâyini uygun görülmüştür. "Böylece ilk defa Kıbrıs'a giderken "Mîr-i mîranlık rübesi" olarak "paşa" olan şairimiz; Suriye Valiliği ile "paşa" ünvanını ikinci kere kazanmıştır."⁷⁸ Sultan Abdülhamid Ziya Bey için ikbal hırsı içinde olan biri diye söz etmektedir ayrıca onun meslek ve niyetlerinde sabır göstermediğine inanmaktadır. Ziya Bey, Kanuni Esasi'nin kurucusu olarak kendisini görmektedir. Şair, Osmanlı'ya böyle bir sistemin girmesi için on yıla yakın zaman içerisinde gerek yurt içinde, gerekse yurtdışında çekmediği sıkıntı kalmamıştır.

Suriye'de, serbest fikirleri dolayısıyla Müslüman halkla; takip ettiği sıkı para politikası yüzünden de, Hıristiyan ve Yahudi halk ile uyum sağlayamayan Ziya Paşa, kısa bir süre sonra bu vazifeden alınmıştır. O, bu görevi sırasında Suriye'de kendisine dost edinecek bir insan bulamamıştır. Şair, bu görevinden ayrıldıktan sonra Konya Valiliği'ne verilmiştir.

Konya'da halkın kendilerinden çok yakındığı, yaka silktiği tefecilerle mücadele etmiştir. O arada çeşitli imar faaliyetlerine girişmiş; bilhassa, okulların tamiri ve yeniden yapılması için büyük çaba harcamıştır. Ayrıca bu okullara öğretmen tayini için uğraşmıştır. O, bu dönemde yolsuzluk faaliyetleri ve dönemin sosyal sorunları yüzünden yeterince öfke içerisindeydi. Ziya Paşa, kötü gördüğü bir şeyi hemen düzeltme eğilimindedir. Bu da şairin Konya'da fazlaca tutunabilmesini engellemektedir ve şairin vücudunda, gözle görülür derecede bir zayıflık başladı. Kendileriyle uğraştığı insanların marifetiyle (!) bu defa Konya'dan alınarak, Adana Valiliği'ne getirilmiştir.

⁷⁷ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 245-248.

⁷⁸ M. Kaya BİLGEGİL, a.g.e. s. 245-248.

Adana’da esaslı bir tiyatro faaliyetine girişmiş; bir bina inşa ettirmiş, temsil vermeleri için İstanbul’dan bir heyet getirmiş, kendisi de sahnede oynansın diye Fransızcadan Tartuffe’ü yeniden tercüme etmiştir ayrıca, eğitim ve öğretim hizmetlerine ağırlık vererek, çeşitli okullar açtırmıştır. Memurların daha iyi yetişmelerini sağlamak üzere, vilayette Fransızca kurslar düzenlemiş ve bütün memurları bu kurslara katılmayı mecbur tutmuştur. Bu maksatla, İstanbul’dan bir de Fransızca hocası getirtmiştir.⁷⁹ Şair, Çukurova’yı Seyhan ve Ceyhan’ın sularını kanal yoluyla sulamak istemiş ama sağlığı buna izin vermemiştir. O arada hakkında yine çeşitli şikâyetler, hoşnutsuzluklar olmuştur. Bunlarla birlikte, doğru bildiği yolda yürümesine devam etmiş ancak sağlığı gün geçtikçe bozulmaya başlamıştır. Vücutça hayli zayıfladığı için havasını, suyunu çok beğendiği Gülek Yaylası’ndaki Gerlez’e gitmiştir fakat bir müddet sonra buradan sıkılmış ve Adana’ya geri dönmüştür. 1880 mayısından itibaren, evinden çıkamayacak duruma gelmiştir. Paşa, 17 Mayıs 1880 günü ikindi üzere hayata gözlerini yummuş ve Adana’da Ulu Cami haziresine gömülmüştür.

1.2 ZİYA PAŞA’NIN EDEBİ ŞAHSİYETİ

Ziya Paşa, Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatının oluşumunda “Tanzimat edebiyatı” denilen devrin başlangıcında, Şinasi ve Namık Kemal’le birlikte emeği geçmiş şairlerden biridir. Bununla birlikte Divan şiirimizin son büyük temsilcilerinden sayılmıştır.⁸⁰ “Bu köklü şiir geleceğimizin hemen her türünde ve muhtevadan şekle, üsluba kadar tam bir devamı diyebileceğimiz tarzda şiirler yazmış olması bunun açık delillerindedir.”⁸¹ “Onun zamanında, Divan şiirinin ait olduğu hayat tarzı, sarsıntı geçiriyordu. Batı uygarlığı, kültürü ve düşüncesi kendini her sahada hissettirmeye başlamıştı. Sınırlı bir aydın kesim Batıyla temasa geçmiş ve edebiyat âleminin sözcülüğünü yapmaya başlamıştı.”⁸²

“17. yüzyıl Fransız klasikleriyle beraber, 18. yüzyıl Fransız romantiklerini ve filozoflarını okuyarak yetişen Tanzimat aydınının duygu ve düşünce hususiyetleri, Ziya Paşa’ya da aksetmiştir.”⁸³ “Kendisi ve Tanzimat Sonrası Arayışlar Devri’nin ilk nesli,

⁷⁹ Taha Toros, “Ziya Paşa’nın Adana Valiliği” Adana, s. 10 -akt. M.Kaya BİLGEGİL, a.g.e, s. 277

⁸⁰ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 8, İst, 1998, s.668

⁸¹ Önder GÖÇGÜN, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, VII. Cilt, Ank, 2006, s.129

⁸² İhsan IŞIK, Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Ank, 2007, s.4020

⁸³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.130

eserlerinin her türlü kusurlu taraflarına hatta zaman zaman görülen acemiliklerine rağmen; Batı'dan aldıkları birtakım orijinal fikirlerle memleketimizde yeniye samimiyetle kucak açmışlardır. O da diğerleri gibi, sosyal ve siyasi mahiyetteki eserlerinde Realizm'e yaklaşmış; ferdi duyguların hâkim olduğu yerlerde ve bilhassa şiiirlerinde ise, Romantizm'e ağırlık vermiştir.”⁸⁴ “Ziya Paşa, Avrupaî Türk edebiyatının kurulması için, Şinasi'nin açtığı yolda daha büyük enerji ve kudretle yürüyenlerdendir.”⁸⁵ Prof. Dr. Kenan Akyüz de şairin sanat gücünü şöyle ifade eder:

*“ En eskisi 1851 tarihini taşıyan şiiirleri ile Ziya Paşa, gerek lirizm ve fikir, gerekse sanat gücü bakımından Şinasi'nin çok üstünde ise de Türk edebiyatının batılılaşmasında onun kadar tesirli değildir.”*⁸⁶

Namık Kemal ve Ziya Paşa mücadeleci ve kavgacı bir yapıya sahiptirler. Ziya Paşa, şair ve yazar olarak güçlü bir yapıya sahiptir fakat onda da “derinleşen bir hassasiyete ve doyurucu bir muhtevaya rastlanmaz.”⁸⁷ Paşa, saraya girip Fransızca öğreninceye kadar, okul, ev ve memurluk hayatında, devamlı olarak Doğu kültürü ile beslenir. İlk edebi kültürünün Doğu kültürüyle beslenmesi, onu eski edebiyatın etkisi altına alır ve bu etkiden ömrü boyunca ayrılamaz. Şiiirlerinin hepsinde şekil, dil, içerik bakımından hep bir eskiye bağlılık söz konusudur. “Paşa'nın eserlerinde şekil eski olmakla beraber ruh yenidir. İşte bu ruh onu Divan Edebiyatı'nın üzerine çıkarmaktadır”⁸⁸ Ziya Paşa'nın eskiyle yeninin arasında kaldığı görülür. Onun edebi alanda kararsız olduğunu öne sürenler; hep “Şiiir ve İnşa” makalesinde Halk Edebiyatı'nı gerçek edebiyat kabul edip, Divan Edebiyatını ret etmesine karşılık; Harabat önsözünde Divan Edebiyatı'nı göklere çıkarıp, Halk Edebiyatı'nı küçümsemesini örnek gösterir. Küçüklüğünde eski edebiyatın etkisinde kalmış bir insanın, o edebiyattan tamamen kopması beklenemez. Ziya Paşa, o devirde öne süreceği düşüncelerinin yeni nesil tarafından benimseneceğine inandığı için; Türk halkı için gerekli olduğuna inandığı Avrupaî tarzda edebiyatın kurulması uğruna, eski edebiyatı inkâr etme yolunun daha iyi olacağına inanmıştır. Harabat önsözünde bağlı olduğu edebiyata ait fikirlerini açıklamaktan kendini alamamıştır.

⁸⁴ Önder GÖÇGÜN, Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi, Ank, 2007, s.30

⁸⁵ Kenan AKYÜZ, Batı Tesirinde Türk Şiiiri Antolojisi, İst, 1985, s.26

⁸⁶ Kenan AKYÜZ, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İst, 1995, s.45

⁸⁷ Kenan AKYÜZ, a.g.e, s.26

⁸⁸ H.Fethi GÖZLER, Ziya Paşa'nın Terci-i Bend'i ile Terki-i Bend-i Üzerine Düşünceler, Ank, 1987, s.19

Devrinin siyasi olayları ile yakından ilgilenen, aydınlar arasında yaygın bir şöhreti bulunan, Batılı bir hayat görüşünün ve bu görüşe ait edebiyat anlayışının yerleşmesinde büyük rolü olan Ziya Paşa, edebi çalışmalarını daha çok şiir alanında toplamıştır. Gerçekten Harabat'ın önsözünde bütün edebi nevilerin en üstünü saydığı ve dilin aynası olarak vasıflandırdığı şiir, onun edebi gücünü en iyi belirtebildiği alan olmuştur.⁸⁹ Şiirlerinde gerek devrine, gerekse özel hayatına ait olaylara yer vermiştir. Politikacıların kötü tutumundan, şahsi menfaatlerini, milli menfaatlerin üzerinde tutmalarından, halkı aldatmalarından şikâyetçidir. Şair, yeryüzünde şahsına ait gerçekleşen kötü olayları da kadere bağlamıştır. Ona göre her varlığın yeri ve gücü, İlahi kudret tarafından daha önceden tespit edilmiştir. Kâinatın sırları karşısında akıl yetersiz kalmaktadır. Şair, bu düşünceleriyle adeta bir halk filozofu gibidir. “Ziya Paşa, şiirlerinin ana çizgileriyle bir fikir sanatkarıdır. Devrinin Türkçesine kuvvetle hâkim bir fikir adamı olmak, milletin dilinde atasözleri değeri kazanan ve fırsat düştükçe söylenen, manzum nükteler, hikmetler, nasihat ve tarizler yaratmak; bunun için de Türkçenin her türlü miras ve imkânlarından faydalanmak, onun sanatının ana çizgileri arasındadır.”⁹⁰

“Ziya Paşa'nın, Tanzimat devrinde Şinasi ile başlayan yeni nesrin de en başarılı temsilcilerindendir. Vokabüler bakımdan Şinasi'den ayrılan fakat sentaks özellikleri bakımından ona geniş ölçüde benzeyen, bu nesrin en iyi örnekleri Hürriyet'teki makaleleridir. Birçok şiir ve makalesinde hiciv ve mizah unsurlarını görebiliriz.”⁹¹ “Yazdığı eserlerin bazı sayfalarında yabancı tek bir kelime bile kullanmayan Ziya Paşa, bazen de metin kadar açıklama notu ilavesine gerektirecek şekilde ağır bir dille yazmıştır.”⁹² “Ziya Paşa'nın Avrupa'da geçirdiği dört yıl, onu fikir bakımından geliştirmiş ve etkilemiştir. Özellikle şiirlerinde, edebi ve siyasi makalelerinde, Defter-i Âmâlîm'de Avrupa fikir hayatının izlerini görmek mümkündür.”⁹³ O, yenileşme sürecinde Avrupa'nın tamamen taklit edilmesine karşıdır. Batı medeniyetinin sadece iyi yönlerinin alınmasını istemektedir. Bunu da şöyle ifade eder:

⁸⁹ Kenan AKYÜZ, a.g.e, s.26

⁹⁰ Nihad Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı, İst, 1998, s.873

⁹¹ Kenan AKYÜZ, a.g.e, s.27

⁹² Şükrü KURGAN, Ziya Paşa Hayatı Sanatı ve Eserleri, İst, 1969, s.9

⁹³ H.Fethi GÖZLER, a.g.e, Ank, 1987, s.19

*İslamlık imiş devlete pa-bende-i terakki
Evvel yoğ idi işbu rivayet yeni çıktı
Milliyeti nisyan ederek her işimizde
Efkâr-ı Firenge tebaiyet yeni çıktı.*⁹⁴

Kemal Kahraman ise bir yazısında bize Ziya Paşa'yı şöyle ifade eder:

*“Ziya Paşa, gibi mısraları dilden dile dolaşan kaç şair vardır? Şiir sanatının toplum geleneğimiz açısından önemini bilen herkesin aklına bir dizi şair gelebilir. Fakat ben burada şiir sanatından söz etmiyorum. Ziya Paşa şiiri de içine alan geniş bir sosyal çerçeveye hitap etmesini bilen ender şairlerimizden birisidir. Konu Yeni Türk Edebiyatı olunca onun yanına bir benzerini koymamız pek mümkün olmaz. Adeta düşüş döneminde toplumumuzun otokritik duygularının bir tercümanı olmuştur. Ziya Paşa'nın mısralarında insanlarımız o kadar kendini bulmuş olmalı ki daha yazıldığı zamanda klasikleşmiş, anonim darbımesellerle yarışır bir hale gelmiştir. Edebiyat alanının dışında geniş bir çerçevede tanınmış, çoğu yerde şairi bilinmeden anonim veciz mısralarmış gibi söylenegelmiştir.”*⁹⁵

Ahmet Hamdi Tanpınar, şairi şu sözleriyle ifade eder:

*“ Ziya Paşa, bütün devri gibi hayatın her sahasına yayılmış bir tereddüdü ve anlaşmazlığı yaşar. Devrinin tamamıyla üstüne çıkmamış olması, bir yığın red ya da kabulün arasında bocalaması, hatta bazı ahlaki kıymetlere karşı kayıtsız görünüşü, bu zeki, güzel konuşan, mücadeleden bıkmayan, daima neşeli adamı, kanaatlerinin ve ihtiraslarının mağduru devlet düşkününü, bu sırasına göre alaycı, laübalı İstanbul çocuğunu, oldukça derbeder sanat anlayışı ve zihni bir ilhamda ölümün siyah hesaplarına dalmış şairi sevmemize engel olamaz.”*⁹⁶

Ziya Paşa, “kendi kendini yetiştirmiş bir şairdir.”⁹⁷ O, özellikle Batı dilinin öğrenilmesi taraftarıdır. Paşa'ya göre “İsyan öğrenmek yeterli değildir; ama onsuz da şiir olamaz.”⁹⁸

⁹⁴ Bekir ÖZTÜRK, Tanzimat Edebiyatı, Konya, 1995, s.150

⁹⁵ İhsan IŞIK, Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Ank, 2007, s.4022

⁹⁶ Ahmet Hamdi TANPINAR, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı, İst, 2001, s.311

⁹⁷ İsmail PARLATIR vd. , Tanzimat Edebiyatı, Ank, 2006, s.140

⁹⁸ Kemal KAHRAMAN, Ziya Paşa, İst, 2001, s.26

1.3 ZİYA PAŞA'NIN ESERLERİ

1.3.1. Eş'âr-ı Ziya veya Külliyyat-ı Ziya Paşa

Ziya Paşa, ilk ürünlerini Divan şiiri anlayışına bağlı kalarak vermiştir.⁹⁹ Bütün şiirlerini damadı olan Hamid Paşa, ölümünden sonra 1298/1880-1881'de Eş'âr-ı Ziya adı altında kitaplaştırmıştır. Süleyman Nazif, bu eseri 1924'te açıklama ve eklerle daha da zenginleştirerek Külliyyat-ı Ziya Paşa adıyla tekrar yayınlamıştır. Son olarak değerli hocam Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN¹⁰⁰, de bütün şiirlerini bir araya getirip Latin harflerine aktararak yayınlamıştır.

Bela-yı masivaya mübtelayım ya Rasulallah

Zebun-ı pençe-i nefis ü hevayım ya Rasullah¹⁰¹

beyitiyle başlayan “Nat’ı Şerife”den itibaren; Münacaat, Mersiye, Kaside ve Gazellerinde hayal sistemi, duyuş, düşünüş bakımından eski edebiyatın peşini bırakmaz. Bu eserlerin büyük bölümünde Şeyh Galib'den Fuzuli'ye uzanan, uzun bir çizgide konuştuğunu açıkça dile getirebiliriz; onlardan ayrılan tek tarafı ise aruzu eskiler kadar iyi kullanamamasıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar da:

“Paşa, devrinin, aruzu en sakat kullanan şairlerinden biri olmakla kalmaz, gelişmesine o kadar yardım ettiği gazeteci ve resmi kitabet dillerinin hazin kolaylıklarına da sık sık düşer.”¹⁰²

diyerek onun bu özelliğini açıkça ifade eder.

Ziya Paşa, kasidelerinde Acem şairlerine benzemekle övünürken; Klasik nazmın bütün imkânlarını da kullanmaya çalışır. Gazellerinde ise XV. asır şairleri, Nedim, Nabi, Naili, Şeyh Galib, İzzet Molla, Namık Kemal veya dönemin herhangi bir şairi onun ilhamının çerçevelerini belirler. Gazel, eski edebiyatımızda lirik duyguların

⁹⁹ İsmail PARLATIR vd. , a.g.e, s.141

¹⁰⁰ Sayın Hocam Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN Ziya Paşa hakkında çok değerli ve geniş araştırmalar yapmıştır. Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN Tanzimat Sonrası Arayışlar Dönemi içerisinde yer alan şairimizin bütün şiirlerini “Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank, 2001” adlı eserinde toplamıştır.

¹⁰¹ Önder GÖÇGÜN, Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler, Ank, 2001, s.87

¹⁰² Ahmet Hamdi TANPINAR, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı, İst, 2001, s.313

anlatılmasında kullanılırken; Ziya Paşa, gazelleri hikmetli sözlerinin, siyasi ve sosyal tenkitlerinin ifade aracı olarak kullanmaya çalışmıştır.

1.3.2. Terci-i Bend¹⁰³

Ziya Paşa'nın Avrupa'ya gitmeden önce Mabeyn Kâtipliği'ni bitirdikten sonra yazdığı, Divan tarzındaki şiirlerinden en bilinenlerdendir. Dini ve tasavvufi konularda hikmet dolu, vecizeli söyleyişleri, bu alanda adının duyulmasını sağlamıştır. Namık Kemal:

“Terci-i ile fikri kıldın i'la”

diyerek Paşa'yı ve eserini övmekten kendini alamamıştır. Terci-i Bend edebi olgunluk yönünden daha güzel bir eserdir. Doğu ve Batı düşüncesinin gayet başarılı olarak oluşturulduğu bu eser her biri 10'ar beyitlik 12 bendden oluşmuştur. Eserin içeriğinde felek, kader, insanın acizyeti, aklın yetersizliği, dünyanın bir tecrübe yeri oluşu anlatılmaktadır. Ziya Paşa'nın hayatı içinde çektiği sıkıntılar, yaşadığı huzursuzluklar, sürekli adalet peşinde koşması eserin içeriğinin oluşmasına yardımcı olmuştur. “Terci-i Bend'de şairin eskiye ne kadar yatkın olduğu gözlenmektedir.”¹⁰⁴ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Terci-i Bend için şunları söylemektedir:

“...zihniyet itibari ile eski olmakla beraber, kâinatı ve insan hayatını geniş bir tablo halinde, adeta sistematik bir şekilde kavrama teşebbüsü ile yenidir. Eski edebiyatımızda kâinat ve hayat hakkında bu kadar geniş, bu kadar sistemli yazılmış bir manzume yoktur.”¹⁰⁵

Şairin çözemediği bir yığın muamma, bilinmezlik karşısında hayreti ve kendinden yola çıkarak bütün insanoğlunun acizyeti dile getirilmektedir. Burada klasik İslam felsefesi ile modern astronomiyi ve Kopernik sistemini, Newton görüşünü birleştirmeye çalışan şairimiz; bu eseriyle ilk defa Avrupaî tarzda duyuş, düşünüş içerisine girmiş bulunmaktadır. Vasfi Mahir Kocatürk de şairimizin kaleme aldığı Terci-i Bend için:

¹⁰³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.17

¹⁰⁴ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt-8, İst, 1998, s.669

¹⁰⁵ Mehmet KAPLAN, Şiir Tahlilleri, İst, 1969, s.42-53

“Şairde düşünücülük ve araştırmacılık hususiyeti gösteren, Terkib-i Bend ve diğer sosyal politik şiirlerine ilk merhale olan bir manzumedir.”¹⁰⁶

ifadesini kullanmaktadır.

1.3.3.Terkib-i Bend

Ziya Paşa, bu eserini Bağdatlı Ruhi'nin:

Sanman bizi kim şire-i engur ile mestiz

Biz ehl-i harabatdanuz mest-i elestiz

Erbab-ı garaz bizden irag olduğu yeğdir

Düşmez yere zira okumuz sahib-i şastiz¹⁰⁷

(Bizi üzüm suyu ile sarhoş olmuş sanmayın; biz ruhların yaratıldığı zamandan beri, aşk ile sarhoş olunan meyhanenin mensuplarıyız. Kötü niyetli kişilerin bizden uzak durmaları iyidir. Çünkü bizim attığımız ok yere düşmez, biz oku hedefine ulaştırmayı biliriz; bizim gibi gönül ehli ile uğraşanların sonu hayırlı olmaz, bir gün belalarını bulurlar, ahımız yerde kalmaz ve muhakkak ok gibi hedefini bulur.)

şeklinde başlayan, son derece derin anlamlı söyleyişlerle dolu Terkib-i Bend'ine nazire olarak, 1870'te İsviçre'de yazılmıştır. Namık Kemal'in:

Terkib ile şi'ri etdin ihya

mısrası ile övdüğü, her biri 10 beyitten oluşan 12 bendlik bir manzumedir. ”Gerçekten Ziya Paşa, bu manzumesiyle, çökme halinde bocalayan divan şirini, yeni bir ruhla diriltmiştir.”¹⁰⁸ Hikmetli sözlerin yer aldığı Terkib-i Bend, günümüze kadar söylenegelmiştir. Terci-i Bend'de isyanın eşliğinde olan Paşa, Terkib-i Bend'de biraz daha rahat ve sakindir. Bu eserde Terci-i Bend'deki fikirler biraz daha genişletilmiş ve

¹⁰⁶ Vasfi Mahir KOCATÜRK, Ziya Paşa'nın Şiirleri, Ank, 1967, s.10

¹⁰⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.20

¹⁰⁸ Vasfi Mahir KOCATÜRK, a.g.e, s.13

gelişmiştir.¹⁰⁹ Terkib-i Bend, adeta “yaşanılan hayatın felsefesini yapmaktadır.”¹¹⁰ Şair, zamanın siyasi ve sosyal sebepleri yüzünden hayata kötümser bir eda ile bakmaktadır.

1.3.4. Harabat

Ziya Paşa'nın, Avrupa'dan döndükten sonra düzenlediği ve 1875'te İstanbul'da basılmış olan bu eser, üç büyük ciltlik bir Divan Edebiyatı Antolojisi'dir ve içinde Türk, Arap, İran ve Çağatay sahasında yazılmış şiirlerden seçmeler bulunmaktadır.

Birinci ciltte “Mukaddime-i Harabat” başlığını taşıyan uzun manzum bir Önsöz'e, Türkçe, Farsça, Arapça kasidelere; ikinci ciltte Türkçe, Farsça, Arapça şiirlere, üçüncü ciltte Türkçe, Farsça mesnevilere yer verilmiştir.

Bu kitabın en önemli tarafının, manzum bir edebiyat tarihi özelliği gösteren “Mukaddime-i Harabat” bölümü oluşturur. Bunu; “Tevhid-i Bari ve Münacaat”, “Nat-ı Nebevi”, “Sebeb-i Tertib-i Harabat”, “Ahval-ı Eş'ar-ı Türkî”, “Meşrut u Ahval-i Şairi”, “Ahval-i Şuara-yı Rum”, “Ahval-i Şuara-yı İran”, “Ahval-i Şuara-yı Arab” ve “Tahdis-i Nimet ve İhtar u Ma'zeret” başlıkları altında ifade eden Ziya Paşa, daha önce kaleme aldığı “Şiir ve İnşa” makalesine ters düştüğü ve eski edebiyatı diriltme çabası içinde olduğu için, Namık Kemal tarafından “Tahrib-i Harabat” ve “Takib” adlı iki eserinde oldukça ağır bir şekilde eleştirmiştir.

1.3.4.1. “Sebeb-i Tertib-i Harabat”

On beşde değıldi sinn ü salim

Kim nazm ile vardı iştigalim

mısralarıyla, şair daha on beş yaşına gelmeden şiire başladığını ifade etmiştir. Şiirden çok hoşlandığını, Garibi'yi, Âşık Ömer'i okuduğunu şiirinden anlamaktayız.

Ziya Paşa birkaç sene geçince divanları okumaya başlar ve Vehbi ile Vasıf'ı beğenerek, onları taklit etmeye çalışır ancak Farsça'da Gülistan'ı okuduktan sonra,

¹⁰⁹ Ahmet Hamdi TANPINAR, a.g.e, s.323

¹¹⁰ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt-8, İst, 1998, s.669

güzel şiirin ne ifade ettiğini anlamaya başlar. Bütün İran ve Anadolu’da yetişmiş şairlerin eserlerini okumaya başlar. Paşa, bu bölümde kaderin vefalı, zevkin de kederin de devamlı olmadığını anlar.

1.3.4.2. “Ahval-i Eş’ar-ı Türkî”

Bu bölümde şair, Türk şiirinin çeşitli durumları ve dönemleri hakkında bilgi vermektedir. Ahmed Paşa, Necati ve Zati’nin Türkçe söyleyişin temelini attıklarını ifade eder. O, Baki ile olgunluk noktasına ulaşır. Bunun sebebi ise Baki, eski tarza bir kimlik kazandırmış ve eski edebiyat onun sayesinde vâir olmuştur. Baki’den sonra Nef’i ve Nabi gibi şairlerle asıl büyüklüğe ulaşıldığını ifade etmektedir. Şair, akla gelen her hayali ifade edebilme gücüne sahip güçlü bir dile sahip olduğumuz ifade etmekten kendini alamaz.

1.3.4.3. “Meşrut u Ahval-i Şairi”

Bu bölümde şair olmanın özellikleri ve şartları üzerinde durarak; şairliğin doğuştan gelen kabiliyetle ve ilim, irfan yolunda sıkı çalışmakla olabileceğini ifade eder. Şair, bilimi şiirin temeli saymaktadır. Ona göre insan ya güzel söz söylemeli ya da susmalıdır. Çok bilmeden insanın söyleyeceği sözler, insanın başına dert açabilir. Şair olan kimse kibri ve inadı terk etmeli, şair insan nefsine de çok güvenmemelidir. Ayrıca her olayı olgunlukla karşılamayı bilmelidir. İnsanlara faydalı olunmak isteniyorsa, Avrupa’nın insanımız için faydalı olan eserlerini tercüme etmenin öneminden bahsetmektedir. Bunları yaparken insan özünü, geldiği yeri kesinlikle unutmamalı, benliğimizi unutturacak kötü şeylerden uzak durmalıdır. Ziya Paşa, Doğu ile Batı’nın sanatkârlarını karşılaştırarak; “bir dili en iyi şekilde gösteren unsurun şiir olduğunu ve bütün dünyanın her işinin dil ile sağlandığını”¹¹¹ ifade eder. Dünyadaki bütün devlet büyüklerinden ancak şairleri koruyanların günümüze ulaştıklarını dile getirmektedir.

1.3.4.4. Ahval-i Şuara-yı Rum

Bu bölümde Anadolu’da yetişen şairlerin belli başlı isimleri ve eserleri anlatılmış; Türk şiiri üç ayrı bölümde ele alınmıştır. Nef’i hayranlığı bu bölümde daha da dikkat çeker.

¹¹¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.28

Bu bölümde bahsedilen şairler şunlardır: Nabi, Naili, Ruhi ile Hami, Şeyhülislam Yahya, Nedim, İzzet, Nazım, Sami, İzzet Paşa, Saib, Vasıf, Süleyman Çelebi, Hakani, Nahifi, İzzet Molla. Bunların yanında bazı İran ve Arap şairlerini isimleri de geçmektedir. Ziya Paşa, bu şairlerin özelliklerini ve öne çıkan taraflarını bu bölümde dile getirmiştir.

1.3.5. Zafer-name

Ziya Paşa'nın en tanınmış eserlerinden olan Zafer-name; Kaside, Şerh ve Tahmis adlı üç bölümden oluşmaktadır. Şair, bu eserinde Sadrazam Âli Paşa'yı över gibi yapıp, aslında onu, ince ince alaya alıp hicvetmektedir. Şair, bu eserinde Kaside'yi kendisi değil, Âli Paşa'nın koruduğu İzmit Mutasarrıfı Fazıl Paşa ağzından yazmış gibi gösterir. Kaside'nin her üç beytine üçer mısra ekleyerek hazırladığı Tahmis'i yine Âli Paşa'nın yakın adamlarından Karantina Kitabevi'nden emekli Hayri Efendi; hicivin usta bir şekilde kullanıldığı Şerh'ini ise Zabtiye Nazırı Hüsnü Paşa yazmış gibi gösterir.

Ziya Paşa, bu eserinde kendinin en büyük silahı olan edebi yönünü kullanarak, gayet ince ve zarif bir eda ile düşmanlarıyla her an savaşan, azimli, kararlı bir insan tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin konusu kısaca şöyledir:

“1866'da Girit'te patlak veren Rum İsyanı, Devlet'in başını oldukça ağrıtır. Yunanistan'ın isyana tahrik etmesi, İngiltere'nin kurnaz siyaseti, Rusya'nın ve Fransa'nın Rumları desteklemesi sonucu, devlet gerçekten çok zor bir duruma düşer. Sadrazam Âli Paşa ise bu durumu askeri müdahale ile değil de, siyasi münazara ile çözüme kavuşturmak ister. Bu sebeple Âli Paşa Girit'e gider, Girit'in bir tür özerklik vererek, olayların büyümesini engeller ve kısmi sayılacak bir başarı ile yurda döner. Ziya Paşa bu sonucu çok büyük bir başarı(!) gibi göstererek ince bir hicivle alaya alır.”¹¹²

Prof. Dr. Ahmet Hamdi Tanpınar da, Paşa'nın Zafer-name'deki üslubunu şöyle değerlendirir:

“Zafer-name'de düşmanı ile düpedüz alay eden, onu yıkmak için her türlü vesileden faydalanan, ıslığın kâfi gelmediği yerde tekmeleyen ve ısırın, gülerek ‘Bakın şuna!..’ diye teşhir eden, hatta hırsını yenemeyince jurnalden bile çekinmeyen bir kavga adamı vardır.”¹¹³

¹¹² Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.30-31

¹¹³ Ahmet Hamdi TANPINAR, a.g.e, s.325

Ziya Paşa'nın bu eserinde, özellikle görme ve eleştirme kabiliyeti ortaya çıkmaktadır. İçinde yeni konular, görüşler, kavramlar ve yeni kelimeler bulunan eser, şekil ve ruh itibarıyla eskiye bağlıdır; eskinin yenisidir.

1.3.6. “Şiir ve İnşa”

Şairin Londra'dayken çıkardığı Hürriyet'in 7 Eylül 1868 tarihli 11. bölümünde yer almıştır. Harabat'tan yedi yıl önce yayınlanan bu eserde; Divan şiiri eleştirilmekte, halk şiiri adeta göklere çıkarılmaktadır. Özellikle halk diline dönmenin öneminden bahsedilmekte olup; dili sadeleştirme fikri, o dönem düşüncelerine göre gerçekten çok büyük önem taşımaktadır. Eski edebiyatı yıkmak isteyen bu yazı, eleştiri oklarının hedefi olmuş hatta yedi yıl sonra yazacağı Harabat'ta da bir nevi kendini eleştirmiştir diyebiliriz. Bu eserde, bizim asıl şiirimizin kayabaşı, üçleme ve deyiş denilen nazımlar olduğunu ifade etmiştir.

“Bu Tanzimat münevveri, nasıl mali işlerin bozukluğundan şikâyet ederse, hâlâ bir yazış tarzı ve muayyen bir imla bulunmamasından öyle şikâyet eder, bilhassa Âli ve Fuad Paşa'lar zamanında Bab-ı Âli'de tekrar başlayan ağdalı yazışı, uzun cümleler, süslerle boğulan resmi kitabeti itham eder. Burada görülüyor ki Paşa; zamanın adamıdır.”¹¹⁴

1.3.7. “Rüya”

Londra'da, Hürriyet gazetesinin 68. ve 69. Sayılarında çıkan Rüya; yine sadrazam Âli Paşa'yı eleştirmek için, karşılıklı konuşma şeklinde yazılan bir eserdir. Konusunu genel olarak Ziya Paşa'nın Âli Paşa'ya karşı düşmanca duygularıdır. Paşa, bir gün Londra'daki Hampton Court'da bahçe içinde bir bankta otururken uykuya dalıyor ve rüya görüyor. Rüyasında, İstanbul'da Sultan Abdülaziz'le konuşuyor ve padişahla memleket meseleleri hakkında uzun uzun konuşma fırsatı buluyor. Ona idari anlamda bozuklukların temel kaynağının Âli Paşa olduğunu söylüyor. Âli Paşa'nın görevden alınmasıyla tüm sorunların çözüme kavuşacağını, devlet işlerinin bir düzene gireceğini ifade ediyor. Ayrıca Ziya Paşa, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin amaçlarını ve faaliyetlerini padişaha kısaca anlatmış oluyor. Bu konuşmalardan sonra padişahla

¹¹⁴ Ahmet Hamdi TANPINAR, a.g.e, s.336

anlaşan Ziya Paşa, padişahın Âli Paşa'nın görevden alındığına ve Kıbrıs Valiliği'ne dair bir ferman alıyor ve Âli Paşa'yı vapura bindiriyor. Elinden aldığı Sadaret mührünü tam Abdülaziz'e vereceği sırada parkın bekçileri tarafından uyandırılıyor.

Eser, o günkü sosyal durumu açıkladığı için gerçekten önemlidir. Paşa'nın "Rüya" adlı eseri sade, açık bir Türkçe ile yazılmıştır. Bu bakımdan da eser bizim için önemlidir.

1.3.8. "Arz-ı Hal"

Ziya Paşa, bu eseri 1867'de padişaha sunmuştur. Kendisinden ve memleketin o günkü durumundan bahseden eser, Sultan'ın yeteri kadar yakınında olmak, Âli Paşa'ya öfkelerini yeniden dile getirmek, şairin şahsi isteklerini tatmin etmek istemektedir. Ziya Paşa'daki Avrupaî nesir etkisini göstermesi bakımından oldukça önemli bir eserdir.

1.3.9. "Veraset Mektupları"

Asıl adı, "Veraset-i Saltanat-ı Seniyye" olan, "Veraset Mektupları" olarak bilinen bu eseri Ziya Paşa; o sıralarda değiştirilen Veraset Kanunları dolayısıyla yazmıştır. Şair, bu eseri Mustafa Fazıl Paşa'nın haklarını korumak için kaleme almıştır. Bu eser için şairin hükümete indirdiği büyük bir darbedir diyebiliriz. Şair, bu eseriyle adeta bir taşla iki kuş vurmuştur diyebiliriz. Bu konuyu Tanpınar şöyle ifade ediyor: "Ziya Paşa bu küçük eser sayesinde bir taraftan Fazıl Paşa'nın mücadeleye razı olmasını temin etmiş diğer taraftan bilhassa Fuad Paşa'nın mevkiini gerek padişah nazarında gerek efkâr-ı umumiyyede adamakıllı sarsmıştır."¹¹⁵ Mektuplar önce, Şura-yı Ümmet gazetesinin 1904'teki 59. Ve 66. sayılarında yayımlanmış, daha sonra da 1909'da Yeni Tasvir-i Efkâr'da "Yeni Osmanlılar Tarihi" tefrika serisinde çıkmıştır.

1.3.10. "Endülüs Tarihi"

Paşa'nın ilk tercüme çalışmasıdır. Edhem Pertev Paşa'nın teşviki üzerine, Viardot'tan çevirdiği bu eserinde sanatlı, estetik ve edebi bir nesir anlayışıyla yeniden yazdığı ifade edilir. "Rivayete göre bu eseri önce Ethem Paşa tercüme ediyormuş. Fakat

¹¹⁵ Ahmet Hamdi TANPINAR, a.g.e, s.333

Türkçesi o kadar iyi olmadığından Ziya ile birlikte tercüme etmişler. Böylece Ziya'nın Fransızcası ilerlemiş."¹¹⁶ 1863'te iki cilt olarak, 1887'de dört cilt olarak yayımlanmıştır.

1.3.11. “Engizisyon Tarihi”

Ziya Paşa, bu eseri Lavalee ile Cheuel'den çevirmiştir. Eserin çevirisinde sade bir dil kullanmıştır. Bu eserde Engizisyon mahkemelerinin durumu anlatılmış, özellikle eserde Museviler'e yapılan baskılar ortaya konulmuştur. Müslümanlara yapılan eziyetler ise anlatılmamış, bunun sebebi olarak da, Müslüman âlemini üzmemek istememek olarak gösterilmiştir.

1.3.12. “Emile”

Ziya Paşa, bu eseri J. Jack Rousse'dan Türkçe'ye çevirmiştir ama bu tercüme metinleri günümüzde elimizde bulunmamaktadır. “Ziya Paşa, bu eseri, bizdeki çocuk eğitim sisteminin ıslahına katkı sağlaması için tercüme ettiğini ve kendi çocukluğundan gelen bazı hatıralarla zenginleştirdiğini belirtmektedir.”¹¹⁷ Şairin “Defter-i Âmâlîm” adlı eseri yazdığı Emile tercümesinin önsözü olduğu fikri öne atılmaktadır. “Defter-i Âmâlîm” adlı eserden yola çıkarak bu eserin sade, akıcı bir dilinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu eserde genel olarak bahsedilen, eğitimin hayattaki yaratıcı rolüdür.

1.3.13. “Tartüf”

Ziya Paşa'nın Adana Valiliği sırasında oynanmak üzere “Riyanın Anlamı” adıyla Moliere'den çevirdiği eserdir. O, kendisinden önce eserin çevirisini yapmış olan Ahmed Vefik Paşa'dan yararlanarak, esere yeni bir canlılık getirmiş diyebiliriz.

1.3.14. “Telemak”

Ziya Paşa'nın ‘Telemak’ çevirisi, Emile tercümesi gibi elimizde bulunmamaktadır.

¹¹⁶ İsmail PARLATIR vd. , Tanzimat Edebiyatı, Ank, 2006, s.152

¹¹⁷ İsmail PARLATIR vd. , a.g.e, s.153

Ziya Paşa, hayatı boyunca bir şeylerle savaşmış, fikirlerinin peşinden koşmuştur. Hayatının zor anlarında hep ayakta durmayı başarmış; zorluklara rağmen hiç yılmamıştır. O, hikmetli eserleriyle kendisinden sonra gelecek nesillere ders vermeyi amaçlamıştır. Şair, kendi hayatını örnek göstererek; onların içindeki başarı inancını arttırmaya çalışmıştır. O, gerek hayatıyla, gerekse eserleriyle insanlığa ders vermiş; o günkü toplumun eksikliklerini kendi çabalarıyla gidermeye çalışmıştır. Bunları yaparken de, edebiyatı ve gazeteyi en etkili şekilde kullanmaya çalışmıştır. Toplumdaki bozuklukların sebebini değer ve eğitim eksikliklerine bağlamıştır. Bu eksiklikler, eserlerinde ifadesini bulmuştur.

Bu bölümde Ziya Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgilendirme yaptık. Bu bilgilendirmedeki amaç; bu bölümün diğer bölümlere kaynak teşkil etmesidir çünkü Ziya Paşa'nın eserlerinin sırrı, onun hayatında gizlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ZİYA PAŞA'NIN EĞİTİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Tanzimat Sonrası Arayışlar Dönemi şairlerimizden olan Ziya Paşa; gerek eserleriyle, gerekse yaşantısıyla, bize eğitim ve edebiyatla ilgili hikmetli mesajlar vermiştir. O, bulunduğu döneme ışık tutan, devrinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Hayatı boyunca çok ızdırap çekmiş ama asla kendi fikirlerinden taviz vermemiş, yolundan dönmemiştir. İnsanlara her zaman örnek olmaya çalışmış, eserleriyle insanlara ders vermeyi amaçlamıştır. Şairimiz; hayatını, kendinin en önemli silahı olan nazım ve nesir türündeki eserlerine dökerek anlatmış, insanların yaşadıklarından ders almasını amaçlamıştır. Bize eğitim konusunda bilgiler vermeye çalışmıştır.

Bu bölüm yazılırken Ziya Paşa'nın nazım ve nesir türündeki eserleri ayrıntılı olarak incelenmiş ve onun eğitimle ilgili olduğunu düşündüğümüz fikirlerinden yararlanılarak, bu bölümün alt başlıkları belirlenmiştir.

2.1.1 Ziya Paşa'ya Göre Eğitim

Eğitim, anne karnından itibaren hayatımıza yön veren bir süreçtir. İnsanın küçükken kazandığı alışkanlıklar ve insanın çocuk yaşlarda aldığı eğitim; onun geleceğinin şekillenmesinde çok büyük bir öneme sahiptir. Eğer insana, çocuk yaşlardan itibaren iyi bir eğitim verebilirsek; hayatta daha da başarılı, özgüveni yüksek bireyler yetiştirebiliriz. İnsan hayatı boyunca gereken eğitimi alamazsa; toplum için faydasız bir birey haline gelir ve bunun sonuçlarına da toplum katlanmak zorunda kalır. Ziya Paşa, Tanzimat dönemi içerisinde yaşamış; toplumun gelişmesi, eğitilmiş insanlardan oluşması için hayatında büyük fedakârlıklar yapmış devlet ve düşünce adamıdır. O, toplumdaki düzen bozukluğunun sebebini toplumun eğitimsiz yapısına bağlamış, toplumda var olan bozuklukların kaynağını ise cahil insanların, bilgili insanları çekememelerine bağlamıştır.

Defter-i Amalim adlı eserinde, bu konu üzerinde şu soruyu kendi kendine sormaktadır:

“ *Acaba niçün bir kerre de bu esbabın mebâdisine ve anlardan üss-i esâs olan terbiye-i umûmiyye cihetine atf-ı nazar-ı im’ân etmiyoruz?*”¹¹⁸(*Acaba niçün bir kere de bu sebeplerin başlangıçlarına ve onlardan, asıl temel olan genel terbiye, eğitim yönüne dikkatli bir şekilde bakmıyoruz.)*

Şair, yaşadığı dönemde özellikle saray içerisinde eğitimsiz ve bilgisiz insanın yer aldığını ifade etmiştir. Paşa, kendisini bilgili olmasından ve padişahla iyi ilişkilere sahip olmasından dolayı, Âli Paşa’nın kendisiyle uğraşmasını onun bilgisizliğine bağlamıştır. O, eserlerinde toplumdaki düzensizliğin sebeplerini belirtmiştir.

Eğitimin en bilindik tanımı şudur: “Eğitim, bireyin davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.” Yani eğitimde davranış meydana gelmesi bir süreç işidir. Bu süreçte, insanların yaşantılarından elde ettikleri deneyimler önemlidir. Ziya Paşa, bizlere yaşam süreci içerisindeki eğitimi anlatmaktadır. Onun yaşam sürecinde ne kadar da doğruluk, eşitlik, adalet gibi kavramlar olmasa da; hayat boyu edindiği deneyimler kendisi ve insanlık için bir eğitim süreci oluşturur. Aslında onun eğitim diye adlandırdığı mekân, hayattır.

Feyz ise maksat mümâşât-ı zemâne mâ’il ol

*Fırka-i yağma-gerân-ı asra sen de dahil ol*¹¹⁹

(Eğer amaç bolluk ve huzur içinde yaşamaksa, devrin gidişine ayak uydur, zamanın suyuna göre git, ona uy; sende yağmacıların, çapulcuların, vurguncuların grubuna gir.)

Tanzimat dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi olduğu için devlet yönetiminde ve dolayısıyla toplum içerisinde bozukluklar mevcuttur. Bu dönemde toplumdaki bozuklukların sebebi, insanların bozguncu ve yağmacı olmasıdır. Şair, toplumun bu bozuk yapısından rahatsız olmaktadır.

Eğitim, dünyada ilk insanla beraber başlamış, insanlar var olduğu sürece de toplumu yönlendiren yegâne ve en güçlü silah olmaya devam edecektir. Toplum içindeki bireyler, birbirini etkileyerek bu sürecin içinde olursa; toplumun eğitim seviyesi yükselir ve toplum içindeki bozukluklar ortadan kalkar. Eğer bu durum tam tersi olur, toplum yavaş yavaş bozulmaya başlarsa, toplumun tüm kesimleri bundan

¹¹⁸ Önder GÖÇGÜN, Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler, Ank, 2001, s.345

¹¹⁹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e., s.170

olumsuz yönde etkilenir. Devlet, toplumun temel yapısını oluşturmada çok etkilidir. Eğer devlet güçlü, devleti yönetenler de adil, dürüst insanlar olurlarsa; toplum içinde huzur ve refah düzeyi en yüksek derecede olur. Ziya Paşa da, yaşadığı dönem içerisinde bu sıkıntıların adeta merkezindedir. Özellikle Âli Paşa'yla ilişkileri her geçen gün kötüleşmiş ve Paşa, sürekli sarayın dışına sürülmeye çalışılmıştır. Bu sürülmenin ona göre sebebi kendisinde varolan doğruluk ve dürüstlüktür.

Bin ders-i mâ'arif okur her varakında

Yârab ne güzel mekteb olur mekteb-i âlem¹²⁰

(Allah'ım âlemin mektebi ne güzel mektep olur; her sayfasında bin bilgi dersi okunur.)

Ziya Paşa'nın âlemin mektebi diye hitap ettiği mektep; hayat okuludur. İnsan hayatta yaşadığı her an bir şeyler öğrenir ve bu öğrendiği şeyler hayatı boyunca insana tecrübe kazandırır. Hayatın her saniyesinde iyi ya da kötü; yaşadığımız her şey, bir kitabın sayfaları gibidir. Her geçen zamanda aslında bir sayfa çevirir, hayatımıza yeni bilgiler katarız. Yani bir başka deyişle, eğitim hayatın içinde saklıdır; sadece kitaplar aracılığıyla öğrenilmez.

Kesb-i yakine âdem için yokdur ihtimâl

Her i'tikad akla göre gâ'ibanedir¹²¹

(İnsan için her şeyi, bütün gerçeği en iyi şekilde bilmek mümkün değildir; her düşünce, aklın düşüncelerine göre pek kesin olmayan bir inanıştan ibarettir.)

İnsanın her şeyi bilmesi mümkün değildir. Herhangi bir konuda eğitimlerini tamamlasalar da, var olan tüm bilgileri elde etmeleri ve her konuda bilgi sahibi olmaları mümkün değildir. Şair, bu dizelerde insan aklının belli bir kapasiteye sahip olduğundan bahsetmektedir. Ona göre, insanların düşünceleri; aklın kesin olarak ifade edemediği düşüncelerdir. İnsanın dosdoğru düşünmesini sağlayan vasıta, eğitimidir ve aklı idare eden, eğitim mekanizmasıdır. İnsanları eğitmek, insanların düşüncelerini harekete geçirmek demektir. İnsanları düşünmeye sevk ederek, insanlara büyük faydalar sağlayabiliriz. Bu süreçte eğitim, büyük bir öneme sahiptir.

¹²⁰ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.160

¹²¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.151

Her şems eder levâhikına neşr-i feyz-i hâs

Her lâhikın tabi'atı emsâline nihân¹²²

(Her güneş kendine uyanlara özel surette ışığını dağıtır. Her yıldızın kendine has özellikleri başka yıldızlar için gizlidir.)

Eğitim, bir ışık demeti gibidir. En küçük yerden girer ve girdiği her yere ışığını götürür. İnsanların güneşi eğitim ve öğretmendir. Öğretmen, bilgilerini yeni parlayan yıldızlara benzetebileceğimiz insanlara aktarır ki; insanlar, aldıkları bu bilgilerle ışıdamaya başlarlar. Her insanın öğrenme kapasitesi ve öğrenme durumu farklı farklıdır. Kimi insanın öğrenme süreci saatler sürerken; kimi ise kısa sürede birçok bilgiyi öğrenebilir. Bizim insan olarak yapmamız gereken, sürekli olarak ışığa ve ışığın kaynağına doğru ilerlemeye çalışmaktır. Öğrenmekten hiçbir zaman bıkmamalı; her zaman aldığımız bu küçük ışığı, kuvvetlendirerek etrafımıza yaymalıyız. Aydın insanın topluma karşı görevi vardır. Ziya Paşa da bu görev için savaşmıştır. Üstlendiği bu görevi layıkıyla yerine getirmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, yaptığı işin maddi boyutunu bir kenara bırakmış, manevi boyutuyla uğraşmıştır.

Her şems eder tevâbi'-i mahsûsasıyle seyr

Her tâbi'e tevâbi'-i uhrâ eder kırân¹²³

(Her güneş kendine tabi olan, uyan yıldızlarla birlikte döner. Bu uyanlara başka uyanlar yani uydular katılır.)

Ziya Paşa, bu dizelerde herkesin kendine uygun insanlarla birlikte olduğunu vurgulamaktadır. Her güneş, kendine tâbi olan, kendine inanan yıldızlarla yol alır. Yıldızlar, güneşin ışığını daha da fazlalaştırır. Yani bir olmak, insanları daha da kuvvetlendirir. Eğer birlik içinde hareket edilirse, toplumdaki yanlışlıklar daha da hızlı düzelir. Yıldızlar, geceleyin insanların dünyasını aydınlatır, bilgili insanlar da karanlıklar içindeki insanları bilgileriyle aydınlıklar içine çekmeye çalışırlar. Yıldızların sayısı kimse bilemez ama o uçsuz bucaksız karanlıklarda sayıları belli olabilir. Bilgili insanlar, ne kadar insanı karanlıklardan kurtarırsa, hayatta o derecede huzurlu ve mutlu olurlar.

¹²² Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.151

¹²³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.151

2.1.2. Eğitim Sürecinin Zorlukları

İnsan hayatının her anında çok çeşitli zorluklar vardır. Hayatta kolay diye nitelendirebileceğimiz bir şey mevcut değildir. Hele konusunu insan olan her şey, biraz da karmaşıktır.

Sabr et siteme ister isen hüsn-i mükâfât

Fikr eyle ne zulm eylediler Yûsuf'a ihvân¹²⁴

(Eğer, yaptığın güzel işlerin karşılığını iyi bir şekilde görmek istersen, sabretmelisin; Hz Yusuf'a kardeşlerinin ne kadar eziyet ettiklerini bir düşün!)

Eğitim, bir süreç; bir sabır işidir. Eğitim, başta da belirttiğimiz gibi anne karnından başlayarak, hayatımızın sonuna kadar devam eder. Ziya Paşa, bu süreci değerlendirirken Hz Yusuf'un sabrını kendimize örnek almamızı tavsiye etmektedir.

Hiz. Yûsuf Kurân'da adı geçen peygamberlerden birisi olup, Yakub Peygamberin oğludur. Kur'ân-ı Kerîm'de kendi adını taşıyan bir sûre vardır. Bu sure Hiz. Yûsuf'tan bahseder. Bu âyetlerde anlatıldığına göre Hiz. Yûsuf'un hayat hikâyesi özetle şöyledir:

Hiz. Yûsuf'un on bir tane erkek kardeşi varmış. Yûsuf fevkalâde güzel ve son derece zekiymiş. Babaları Hiz. Yakup, en çok Yûsuf'u severmiş ve bu sevgiyi de ağabeyleri kıskanırlarmış. Yûsuf bir gece rüyasında on bir yıldızın, Güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüş ve bu rüyayı babasına anlatmış. Babası rüyanın, Hiz. Yûsuf'un büyük bir adam olacağına işaret olduğunu anlamış ve Yûsuf'a rüyasını ağabeylerine anlatmamasını tembihlemiştir. Ancak, ağabeyleri bundan haberdar olmuşlar ve Yûsuf'u öldürüp bir yere atmayı plânlamışlar. Babalarından izin alarak, gezip eğlenmek bahanesiyle Yûsuf'u alıp kırlara, götürmüşler, sonra onu bir kuyuya atıp, gömleğini de kana bulayarak, "Yûsuf'u kurt kaptı" diye babalarına yalan söylemişler. Kuyunun yanından geçmekten olan bir kafil Yûsuf'u bulmuş ve köle olarak satmak üzere alıp, Mısır'a götürmüşler. Orada az bir fiyatla onu Yusuf'u Azîz (maliye bakanı)'e satmışlar.

¹²⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.163

Sarayda Aziz'in hanımı Yûsuf'a göz koymuş ve onu kendisiyle beraber olmaya çağırmıştır. Yûsuf bunu kabul etmeyince, ona iftira edip kocasına şikayet etmiş ve onu hapse attırmıştır. Hz. Yûsuf senelerce hapiste kalır. Hapisteyken, hükümdarın şerbetçisi ve aşçısı ile tanışır. Onların gördükleri rüyaların yorumunu yaptı. Birisinin, kurtulup efendisinin hizmetine devam edeceğini, diğerinin ise öldürüleceğini söylemiş ve dediği gibi de olmuştur. Hz. Yûsuf; kurtulana, bu olayı efendisinin yanında da anlatmasını istemiştir.

Hükümdar bir gece rüyasında yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini ve yedi yeşil başakla, yedi kuru başak görmüş ve bu rüyanın yorumunu yaptırmak istemiştir. Hz. Yûsuf'un rüya yorumu yaptığını öğrenmiş ve onu hapisten çıkarıp, ona rüyasını anlatmıştır. Hz. Yûsuf, yedi sene bolluk olacağını, peşinden gelen yedi senenin ise kıtlıkla geçeceğini söylemiş. Bunun üzerine hükümdar, Hz. Yûsuf'u maliye bakanlığına getirmiştir. Yûsuf (a.s) bolluk yıllarında bütün ambarları buğday ile doldurtmuş; kıtlık yılları gelince bu buğdayı halka dağıtmaya başlamıştır. Aynı kıtlık, Hz. Yûsuf'un babasının memleketi olan Ken'an diyarında da yaşanmış ve Yûsuf'un kardeşleri de zahire almak için iki kez Ken'an ilinden Mısır'a gelmişlerdir. Bir süre sonra Yûsuf kardeşlerine kendini tanıtmış ve onları affettiğini belirterek ve babası, annesi ve kardeşlerinin tamamını Mısır'a davet etmiştir. Ailesi Mısır'a vardığında Yûsuf anne ve babasını tahta oturtmuş; diğer on bir kardeşi ise Hz. Yûsuf'un önünde eğilmişlerdir. O zaman Yûsuf; "Babacığım, işte bu vakiyle gördüğüm rüyanın çıkışıdır; Rabbim onu gerçekleştirdi diyerek sabrının mükâfatını aldığını göstermiştir.¹²⁵

Hz. Yusuf'un sabrı, hayatımızın her anında bizimle olursa, hayat yolunda her zaman mesafe kat edebiliriz. Ziya Paşa, Tanzimat döneminde insanlara daha faydalı olmak için çok çaba harcamış, çok sıkıntı çekmiştir. Ziya Paşa'nın tek amacı, halkı daha modern bir yapıya kavuşturmaktır. Eğitimsiz bir insan karanlık dipsiz bir kuyudadır. O kişiyi eğitmek, dipsiz kuyunun dibini görmek kadar, zor bir iştir. Cahil insan, Hz. Yusuf gibi birilerinin kendisini kurtarması için bekler ve bir gün aydınlıklara ulaştığında, kendisi de bu amaç uğruna çaba sarf ederse, toplum hayatında eğitimsiz insan yok denecek kadar azalır. Eğer eğitim işini sabırla devam ettirirsek, bu sabır bizi mutlaka başarıya ulaştıracaktır.

¹²⁵ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ank, 1989, s. 525-526

Âlim olsan ilmine bir kimse tevkîr eylemez

*Câhil olsan cehlîni ta'yib ü ta'yir eylemez*¹²⁶

(Bilgin olsan, ilmine kimse duymaz; buna karşılık; cahil olsan, bilgisizliğini kimse ayıplayıp yüzüne vurmaz.)

Hayatta eğitimli insanların karşılaştığı en büyük sorunlardan bir tanesi de, yaşamının her anında ilim hayatının sorgulanmasıdır. İlim hayatına bir katkısı olmayan insanlar tarafından sorgulanır hale gelmek, eğitimli bir insanı rahatsız eder. Toplum, bilgisiz insanların bu tavırlarına karşı “Sen bilgisizsin, konuşma! diyemez. Bilgisiz insanların çoğu, hayatları boyunca doğruyu her zaman kendilerinin yaptıklarını savunurlar. Bu insanlar bilgi yoluyla değil de, başkaları vasıtasıyla çeşitli makam ve mevkilere ya gelirler ya da bu mevkilere gelmek için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Toplum hayatındaki asıl bozulmalar, bu süreç içerisinde gerçekleşir. Bilgisiyle bir yere gelemeyen bu insanlar, bilgisiyle değil de makamıyla, bilgili insanları ezmeye çalışabilirler. Ziya Paşa, yaşadığı dönemde, kendinden ilim yönünden daha düşük insanlar tarafından çeşitli iftiralara uğramış, hayatında ulaşmak istediği yere, bu insanlar yüzünden ulaşamamıştır. Eğitimli insanın yapmaya çalıştığı tek şey doğruyu savunmaktır; bilgisiz insanın yapmaya çalıştığı tek şey ise bilgisizliğin üzerine bina inşa etmektir. Aslında her kötülüğün başında eğitim eksikliği vardır. Bu eksiklik insanları yanlış düşünmeye sevk eder. Bu yanlış düşünceler de kişiden kişiye yayıldığında toplumda bozukluklara neden olur.

Dürdâne-i derûnu için çâk olur sedef

*Âvazıdır kafesde eden bülbülü nizâr*¹²⁷

(Sedefin parçalanmasına sebep olan inci içindir. Bülbülün güzel sesidir ki, onun kafeste inlemesine sebep olur.)

Sedef içinde inci var diye parçalanır. O güzel kabuk, içinde maddi olarak daha değerli bir şey olduğu ve adeta onu dışarıya taşımak için parçalanır. Bülbül de çok güzel sesli olduğu için kafese konur. Bilgili insanlar da, taşıdıkları bilgi hazinesinden dolayı her zaman kafese konulmak istenir. Bazı bilgisiz insanlar; bilgili insanların içinde sakladıkları inciyi almak için, onları kırmaktan, incitmekten çekinmezler. Hayatta

¹²⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.169

¹²⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.153

bilgisiz insanların işi güzellikleri yok etmek ise, bilgili insanlar da her şeye rağmen bunların üstesinden gelmek için uğraşırlar ve değerli olan her şey, insanlar tarafından layıkıyla kullanılmaz.

Güller güle figânla geçer ömr-i andelib

Bî-mâr ihtizârda ücret diler tabîb¹²⁸

(Güller gülerken bülbül ömrünü feryatla geçirir; hasta ölüm halindedir, doktor ücret ister.)

Şaire göre, bu dünyada herkesin kendine göre bir derdi vardır. İnsanlar o kadar bencilleşmişlerdir ki; makam, mevki, para hırsı gözlerini kör etmiştir. Bazı doktorlar ,parasız olduğu için fakir bir hastaya el sürmeye çekinmekte, öğretmen para almazsa, öğretmenlik mesleğini yerine getirmemekte, parasını almayan imam, ezan okumamaktadır. Dünya, bir dişli üzerinde dönmekteyse; bu dişlinin çarkları yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır. İnsanların varlığını sürdürebilmesi için paraya ihtiyacı vardır ama paranın baş tacı yapılması, insanların ahlakî değerlerinin çöküş içerisine girmeye başladığının bir göstergesidir. Gerçekten bülbülün güle âşık olduğu kadar, ilmine âşık bir insan bulmak istiyorsak; onun yüreğine küçükten itibaren sevgi tohumları ekmeliyiz ki, hem büyüdüğünde tüm insanlığa sevgi beslesin, hem de hayat yolunda sevdiği şeyler için yüreğini feda etmekten çekinmez.

Yârab niçün bu arsada her şahs-ı ârifin

Mikdar-ı fazlına göre derdi olur füzûn¹²⁹

(Yarabbi! Bu dünyada arif olan her kimsenin faziletinin derecesine göre derdi niçin fazlalaşmaktadır; insanın bilgisi, görgüsü arttıkça derdinin de çoğalmasının sebebi nedir?)

Ziya Paşa, bu dünyada bilgili insanların derdinin makam ve mevkisine göre neden bu kadar çok olduğunu anlayamadığını ifade etmektedir. İnsanlar, belirli bir makama gelince, bilgi yönünden daha da kuvvetlendikçe; sıkıntıları daha da artmaktadır. Süreç olarak değerlendirdiğimizde, eğitim yolunda alınan her mesafede, ağırlığımız daha da artmaktadır. Bilgisiz insanlarda ise, bu yönden bir sorun

¹²⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.154

¹²⁹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.155

yaşanmamaktadır. Bilgili insanlar, aldıkları eğitim derecesinde, işlerinde daima doğru ve dürüstlüğü seçerler. Bu süreçte, bu ahlaki davranış; onlara kötü damgası vurmak isteyen insanlar açısından, kötü amaçla kullanılmaya çalışılmaktadır.

2.1.3. Eğitim Sürecinde Öğretmenin Rolü

Öğretmenlik mesleği, geçmişten günümüze önemli ve saygıdeğer bir meslek olmuştur. İnsanları eğitmek, insanlara bir şeyler öğretmenin değeri maddi olarak ölçülemez. Ailede başlayan eğitim süreci, öğretmenin rehberliğinde devam eder. Öğretmen hem aile, hem de çocuk için bir eğitici. Öğretmen, örnek bir insan; bir yol göstericidir. Ziya Paşa, Tanzimat döneminde eski eğitim sistemine göre daha yenilikçi düşüncelere sahiptir. Ona göre öğretmenlik mesleğinin önemini şu dizelerden çıkarabiliriz:

Her bir vücûd masdar olur, bin vücûd için

Her bir cihan hezar cihandan verir nişan¹³⁰

(Her bir varlık, binlerce başka varlık için kaynak olur; her bir dünya, binlerce dünyadan izler taşır.)

Eğitimin kaynağı öğretmendir. Onlar, insanlara bilgi konusunda kaynaklık edebilirse, insanlar doğru yola daha kolay ulaşabilir. Her insanın da kendine has bir dünyası vardır. Eğer onların dünyalarının içinde yer alabilirsek, onların daha iyi düşünmelerini sağlayabilir, onlara daha sağlıklı bir şekilde doğru yolu gösterebiliriz.

Bevvâl-i çeh-i Zemzem'i la'netle anar halk

Sen Kâ'be gibi kendini hürmetle be-nâm et¹³¹

(Halk zemzem kuyusuna işeyen adamı lanetle anar. Sen kendini Kâbe gibi saydırmaya, tanıtmaya gayret et.)

Müslümanlar için en kutsal mabed Kâbe'dir. Müslümanlar Kâbe'ye karşı sonsuz bir sevgi, saygı beslerler. Onların gözünde aynı sevgi ve saygıyı fedakâr bir öğretmen de hak eder.

¹³⁰ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.152

¹³¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.166

Zemzem'in¹³² hikâyesi de şöyledir: Hz. İbrahim, Allah'ın emri üzerine hanımını ve henüz süt emmekte olan oğlu Hz. İsmail'i bugünkü Zemzem kuyusunun bulunduğu yere bırakır. O tarihte Mekke'de hiçbir insan yaşamıyordu, hatta Mekke'de içecek su da yoktu. Hz. İbrahim, hanımı ve oğlu için biraz hurma ve bir miktar da su bırakarak oradan ayrıldı. Yiyecek ve içeceğin bulunmadığı bu ıssız yerde kalmak Hz. Hacer'e çok zor geldi ancak, kendilerini oraya bırakmasını Hz. İbrahim'e Allah emrettiğine göre düşünmek yersizdi çünkü rızkı veren Allah, elbette kendilerinin durumunu da görüyordu.

Bir müddet sonra, Hz. İbrahim'in bıraktığı su bitti. Hz. İsmail ağlamaya, su istemeye başladı. Annesi ne yapacağını şaşırды çünkü etrafta ne su ve ne süt vardı. Hz. İsmail'in ağlamalarına daha fazla dayanamadı. Safa Tepesine çıktı. Birini görebilmek ümidiyle sağa sola baktı. Kimseyi göremeyince de Safa ile Merve arasında koşmaya başladı. En son Merve tepesine çıktığında bir ses işitti. Zemzem Kuyusunun yanında Hz. Cebrail'i gördü. Cebrail kanadıyla -bir rivayete göre ayağıyla- yeri kazıyordu. Nihayet su görüldü. Hz. Hacer buna çok sevindi. Suyun aktığını görünce, "Dur, dur" manasında "Zem zem" dedi ve su akmasını diye önünü kesti, havuz gibi yaptı. Bir taraftan da testisini dolduruyordu. Suyu aldıkça yerinde kaynıyordu. Testisi dolduktan sonra sudan içti ve Hz. İsmail'i emzirmeye başladı. Zemzem, çok mübarek ve gıdalı bir sudur. Hz. Hacer ve Hz. İsmail, uzun müddet yemek yemeden bu suyla idare etmişlerdir.

Bu yüzden Zemzem suyu da, Müslümanlar için kutsal ve saf bir sudur. Zemzem suyunu kirletenler halkın gözünde ne ifade ederse, halka kötülük yapan insanlar da böyledir. Eğer halkın gözünde saygı ve sevgi görmek istiyorsak, onlara değer vermeliyiz. Eğitim hayatında onların gözünde, Kâbe kadar kutsal olmalıyız. Öğretmenlik mesleğinin kutsallığını hiçbir zaman unutmamalıyız. Çocuklar aslında yeryüzündeki zemzem sularıdır. Onların bu doğallığını bozmadan; vatanına, milletine, ailesine katkı sağlamalarına çalışmalıyız.

¹³² İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara, 1989, s. 53

Bir yerde ki yok nağmeni takdir edecek gûş

Tazyî'-i nefes eyleme tebdîl-i makâm et¹³³

(Bir yerde nağmeni takdir edecek kulak yoksa nefesini tüketme, makamını veya yerini değiştir.)

Ziya Paşa'nın yukarıdaki dizelerde bahsettiği gibi, eğer bir yerde kıymetin azalmaya başlarsa, seni takdir edenler azalırsa, orada verebileceğin çok şey kalmamıştır. İnsanların gözünde değerinin kaybolması, ilim sahibi insanın hayat boyu kaybedebileceği en kötü şeydir. İnsandaki amaç, daima ileriye gitmek olmalıdır. İnsan, yeri geldiğinde var olmasını bilmeli, yeri geldiğinde gitmesini de bilmelidir.

Noksanını bil bir işe yâ başlama evvel

Yâ başladığın kârı pezîrâyı hitâm et¹³⁴

(Noksanını bil, ya önceden işe başlama; işe başlarsan işini muhakkak sona erdir.)

Bir insanın iyi ve kötü yönlerini iyi bilmesi, kendisi için en büyük kazançtır. İyi yönlerini bilen bir insan, bu yönlerini etkili bir biçimde kullanabilir. Eksik yönlerini bilen insanlar da, bu yönlerini en iyi şekilde tamamlamak için uğraşırsa, hayat boyu başarının anahtarını elinde bulundurur. Bir eğitimcinin eksik yönlerini bilmesi, çok önemlidir. Eğitimci, insanlara eksik ya da yanlış bilgi vermemelidir. Bu yüzden iyi bir eğitmen alanında uzmanlaşmalı, uzmanlaştıktan sonra da insanlık adına faydalı işler yapmalıdır.

Bir senin sa'yın usûl-i dehri tagyir eylemez

Abd- aciz sa'y ile tahvil-i takdir eylemez¹³⁵

(Bir senin gayretin, çalışman dünyanın usûlünü, gidişatını, düzenini değiştiremez; aciz, zavallı bir kul çalışıp çabalayarak kaderi bozamaz.)

Bir şeyleri yaparken grup olarak hareket edersek, o zaman düzendeki bozuklukların üstesinden daha kolay gelebiliriz. Ziya Paşa, yaşadığı dönem içerisinde toplumda var olan bozuklukların üstesinden gelmek, halkı aydınlatmak amacıyla, arkadaşlarıyla beraber “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”ni kurmuş; gazete aracılığıyla,

¹³³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.166

¹³⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.166

¹³⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.169

arkadaşlarıyla beraber halkı bilgilendirmek istemiştir. Biz de toplumu eğitmek için eğitimciler olarak elele vermeli, yeni projeler üretmeli, topluma en üst düzeyde katkı sağlamalıyız. Unutmayalım ki halka öğreteceğimiz tek bir kelimenin bile, halk gözündeki değeri büyüktür. Tek bir insanın gücü, dünyanın düzenini değiştirmeye yetmez ama topluluk olarak hareket edebilirsek insan hayatında olumlu değişimlere vesile olabiliriz.

Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar

*Her kangı işin ehli isen anda devam et*¹³⁶

(Bir işte direnerek o işi inatla sürdürenler, ağaç gibi sağlam yetişir ve büyürler. Hangi işin ehli isen, o işte çalışarak başarıya ulaş.)

Eğitim süreci sabır işidir. Eğer bu işi inanarak devam ettirirsek, eğitimin temelleri tıpkı bir ağaç kökü gibi sağlam olur. Bu sağlamlık, eğitimin büyümesini ve daha da gelişmesini sağlar. Bu süreçte en önemli iş, öğretmenlere düşer. İşin ehli olan insanların eğitimin başında olması, eğitimin kalitesini arttırmada en temel taşlardan bir tanesidir.. Eğer bu süreç başarılı tamamlanırsa, insanlar kökleri sağlam, gösterişli bir ağaç gibi olurlar ve yaşamının son anlarına kadar hem kendileri için, hem de kendilerini yetiştiren devlet için vatandaşlık görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilirler.

2.1.4. Eğitimde Doğru Yöntemleri Kullanmanın Önemi

Eğitimde doğru yöntemleri kullanmak, eğitimin kalitesini yükseltmek açısından çok büyük öneme sahiptir. Günümüz eğitim sistemi öğrenci odaklı bir eğitim sistemidir. Tanzimat dönemi eğitim anlayışında ise, bu anlayışın tam tersi bir durum vardı. Ziya Paşa, o günün şartlarına göre eğitim konusunda daha çağdaş bir yapıya sahiptir.

Nush ile yola gelmeyi emeli tekdîr

*Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir*¹³⁷

(Nasihat ile yola gelmeyi, düzelmeyi azarlamalıdır. Azardan da anlamayanın, ikaz ile yola gelmeyenin hakkı ise artık dayaktır. Önce ikaz etmeli, daha sonra ceza vermelidir.)

¹³⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.166

¹³⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.169

Ziya Paşa, bu beyitte dönemine göre çağdaş bir anlayış içerisindedir. Tanzimat döneminden önce dayak, eğitimde sıklıkla kullanılmaktadır. Yani eğitim öğretimde, en iyi öğretme yöntemi dayaktır. Şairimiz, bu dönemde dayaktan önce kişiye nasihat edilmesini, eğer kişiye bu nasihatlar fayda etmezse sonraki süreçte dayanın uygun olacağını ifade etmiştir. Ziya Paşa'ya göre dayak, eğitimde en son çare olarak kullanılmalıdır. Eğitimde doğru yöntemler kullanıldığında, eğitimde başarı oranı daha da artacaktır.

Bir illeti kıl müdâvâtâ tasaddî

Her merhemi her yâreye merhem mi sanırsın¹³⁸

(Önce hastalığı iyi tanı, sonra tedaviye başla; her ilacı her derde yarar mı sanırsın?)

Bir soruna çare bulmak için, önce o problemi iyice tanımlamamız gerekir. Ziya Paşa da, Tanzimat döneminde eğitimde sorunun nerede olduğunun bulunmasının önemine değinmiştir. Problem bulunduktan sonraki aşamada ise, probleme ait çözümler bulunup; problem kesin olarak çözülme yoluna gidilmelidir. Eğer problemi iyi tanımlamadan çözüme gayreti içinde bulunursak, başarısızlığı baştan kabullenmiş oluruz. Eğitim, her insanın fikir yürütebileceği bir iş değildir. Nasıl her yaraya her merhem iyi gelmezse, bir problem için bulduğumuz çözüm, her problem için geçerli olacaktır diyemeyiz. Eğitimin kalitesi ancak sorunların yerinde müdahalesiyle çözüme kavuşturulabilir.

2.1.5. Eğitimde Dilin Önemi

Dil, kültürün, özellikle manevi değerlerin önemli taşıyıcısıdır. Toplumsal hayatın devamlılığını sağlamak isteyen her insan; genç kuşaklara kültür aktarımında dili malzeme olarak kullanmıştır. Bu nedenle dil, sadece bugüne ait değil; hem geçmişe, hem bugüne, hem de geleceğe ait değerleri içerisinde barındıran iletişim aracıdır. O, insan ve toplumdan ayrı düşünemeyeceğimiz; bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur. İnsanın dünyadaki yerini belirleyen, konuşmayla insanı insan yapan niteliklerin başıdır. İnsanın duygularını, düşüncelerini, isteklerini dile getirmesini sağlayan tılsımlı bir güçtür.

¹³⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.163

Yüzyıllar boyunca bilimde, teknikte, edebiyatta, sanatta, felsefede vs. elde dilen gelişmeleri aktaran dildir. Dil olmadan, insanların birlikte yaşamaları, anlaşabilmeleri yani toplumu oluşturmaları kesinlikle mümkün değildir. Bir toplumun yaşayışı, gelenekleri, görenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları, o toplumun diline yansır; topluma ait tüm gelişmeleri dilden takip edebiliriz. Dil, her yönüyle bir ulusun kültürünün aynasıdır.

Dil, toplum içinde doğar ve toplumla beraber yaşamaya devam eder. Dil, toplumla yaşadığı süre içerisinde, toplumla beraber değişir ve gelişir. Dil, kültürün taşıyıcısıdır ve toplumla beraber, o toplumun kültürü de değişir. Dildeki kelime ve ifadeler, kültüre göre şekillenir ve anlam kazanır. Dil, bir toplumun millet olmasını sağlayan en önemli unsurdur.

Dili düzgün kullanmak sadece dilcilerin ve edebiyatçıların işi değildir çünkü etkili kullanılmayan bir dil ile sağlıklı düşünceler üretmek mümkün değildir. Her insanın doğuştan gelen bir dil yeteneği vardır. İnsanlar dili, içinde bulunduğu toplumdan etkilenecek edinir ve dinleme dil ediniminde etkilidir. Konuşma ise bir insanın eğitim ve kültür seviyesinin önemli bir göstergesidir. Sosyal ilişkilerde fikirlerimizden çok bunları nasıl ifade ettiğimiz önemlidir.

Dil ve düşünce bir bütünün iki ayrılmaz parçasıdır. Cemal Yıldız, dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi soğuyan buharın damlacıklar halinde yere düşmesine benzetmektedir.¹³⁹ Dil, insanların düşüncelerinden doğmuş; doğduktan sonra da insanlardaki düşüncelerin yaratıcısı olmuştur. Dilimizin sınırları ne kadar geniş ise düşünce ufumuz da o kadar geniş demektir. Wilhelm Von Humbolt'a¹⁴⁰ göre dil düşünceyi, düşünce de dili yaratır.

Cem Eroğul, dil düşünce ilişkisini şöyle ifade ediyor:

“(...) Dil yalnızca bir iletişim aracı değildir. Dili, kendi dışında oluşmuş düşünceleri bir yerden bir yere aktaran bir taşıta indirgemek yanlıştır. Dil, bu işlevinin yanı sıra çok daha önemli bir işlev yüklenir. Dil, düşünceye taşılık etmekle kalmaz; ona araçlık gereçlik de eder. Dil, düşüncenin hem

¹³⁹ Cemal YILDIZ, Türkçe Öğretimi, Ank, 2006, s.16

¹⁴⁰ Sedat SEVER, Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme, Ank, 2004, s.16

yapıtışı hem harcı, hem de avadanlığıdır. Dilden soyutlanarak düşünce üretmek, sonra da bu düşünceleri dil aracılığıyla taşımak olanaksızdır. Çünkü dil olmayınca, yalnızca taşıt değil, taşınacak mal da olmaz. Kısacası, düşünce olabilmesi için dil de olmalıdır.

*Dil, herhangi bir duygu ya da bilgi gibi, kendisinden önce var olan bir düşünce gövdesine eklenecek yeni bir dal değildir. Dil, öncesi ya da sonrası olmadan, her zaman düşüncenin kendisidir. Dil, düşüncenin varlık biçimidir. Böyle olunca da, dil nasıl ise düşüncenin de öyle olması kaçınılmazdır. Çorba gibi bir dille oluşturulan düşüncenin kendisi de ister istemez çorba gibi olur. Böyle bir dille yüksek bir anlık (zekâ) düzeyi gerektiren bir düşünsel etkinlik gerçekleştirilemez (...)*¹⁴¹

Ömer Asım Aksoy dil, düşünce ilişkilerini şöyle ifade ediyor:

*“Dil insanların düşünürlüğünden doğmuş; doğduktan sonra da düşüncelerin yaratıcısı olmuştur: Bilgilerimizi, öğrenimimizi başkalarının düşüncelerini dil yoluyla elde ederiz. Kendi düşüncelerimiz de kafamızın içinde çalışan dilin yardımıyla oluşur; olgunlaşır. Sanki içimizden konuşarak, sessiz bir dil kullanarak düşünür, yeni yeni düşüncelere ulaşıyoruz. Ulaştığımız yeni düşünceleri yeni dil biçiminde ortaya koyar, onları başkalarına ulaştırırız. Böylece sürekli olarak düşünce dili, dil düşünceyi geliştirir durur. Görülüyor ki dil, düşüncenin kalıbıdır. Düşünceyi (ya da duyguyu) içimizde doğduğu gibi yansıtabilen dil, görevini eksiksiz yapıyor demektir. Kullanılan dil (söz) anlatılmak istenen düşünceye iyice uyan bir kalıp değilse (yani düşünceyi eksiksiz karşılamıyorsa), ortada olgunlaşmamış bir anlatım var demektir. Bu ya dilin düşünceyi anlatmaya yetecek oranda gelişmemiş olmasından ya da düşünceyi anlatmaya yeterli olan dilin iyi kullanılmamış bulunmasından ileri gelir. Birincisi dili geliştirmeyi, ikincisi kullanıma yetiştirmeyi gerektirir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bilgi ve kültürce gelişmenin en büyük etkeni dildir. Genel kalkınma ancak bilgi ve kültür kalkınmasıyla gerçekleşebileceğinden ulusça yükselmemizde dilin çok büyük bir payı vardır.”*¹⁴²

Dil ve eğitim; insanlar için çok büyük bir öneme sahiptir. Ziya Paşa da “Şiir ve İnşa” makalesinde dili şöyle tarif ediyor:

*“Benî-âdem arasında medâr-ı te’âtî-i efkâr lisândır. (İnsanlar arasındaki karşılıklı olarak fikirleri bildirmeye yarayan vasıta, araç dil’dir.)”*¹⁴³

Dil, insanların birbiriyle iletişim kurmalarını sağlayan tek araçtır. İnsanlar konuşarak birbirlerini anlama fırsatı bulurlar. Dil, insanlığın kültürünün bir dönemden,

¹⁴¹ Mustafa EKMEKÇİ, Dil Bilinci 1, Cumhuriyet, 01.06.1995

¹⁴² Adnan BİNYAZAR, Anadili Öğretiminde Yazınsal Alanlara Açılım, Türk Dili Dergisi, S: 379-380, Ankara, 1983, s.61

¹⁴³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.328

başka bir döneme aktarılmasını sağlar. Edebiyatın ilk ürünleri sözlü ürünlerdir yani geçmiş, dilimizde saklıdır. Dil, insanlık hayatının kalbidir; dille yaşar, onunla hayatımıza hayat katarız. Dil, eğitimin vazgeçilmez öğelerinden bir tanesidir. Özellikle Tanzimat dönemini ele alırsak, Yeni Osmanlılar; o dönemdeki eserlerin dilini sade, açık, anlaşılır hale getirmek için uğraşmışlar; o dönemki eserlerdeki dil kullanımını, halkın diline yakınlaştırmaya çalışmışlardır. Bunu yapmalarının nedeni ise halkın eserleri okumasını sağlamak, halkı hem o dönem meydana gelen olaylar hakkında bilgilendirmek, hem de dil yardımıyla insanlığa yeni düşünceler kazandırmaktır. Ziya Paşa, Tanzimat döneminde dil kullanımını “Şiir ve İnşa” makalesinde eleştirmektedir.

“ Bir milletin lisânı kavâ'id-i mazbûta altında olmayup da her eline kalem alan kimsenin keyfine mütâba'at eder ve hâl'i tabi'isinden çıkarsa, ol millet beyinde vasıta-i mu'âmelât bozulmuş demek olur.”¹⁴⁴ (Bir milletin dili, derli toplu tesbit edilmiş kurallar halinde olmayıp da, her eline kalem alan kimsenin keyfine bağlı olur ve böylece normal durumundan çıkarsa, o milletin ferdleri, bireyleri arasında anlaşma aracı özelliği bozulmuş demek olur.)

Ziya Paşa'nın da ifade ettiği gibi, dilin belli kuralları olmaz, kendini bilen her kişi, o dile bir kural koymaya kalkışır; o milletin bireyleri arasındaki iletişim yok olur. Toplum arasında da iletişim kaybolursa, o toplumda sosyal düzen diye bir şey kalmaz. Bir milletin her şeyi “dil”dir. Dil, bir milleti çağdaşlık yolunda yürüteceği gibi; eğer kuralları olmayan bir dil olursa, o milleti cehalete de götürebilir. Eğitimde önceliğimiz dil olmalıdır. Dile hakim olan bir birey, kendini her yönüyle yetiştirmeye hazır bir birey demektir. Eğitimin malzemesi dil; dilin malzemesi de insandır. Dil, öyle bir kuvvettir ki; insanları birbirinden uzaklaştırabilir de, insanları birbiriyle kucaklaştırabilir de... Dile toplumun her kesimi sahip çıkarsa; dil, daha da kuvvetlenir; bulunduğu toplumu ve toplumun kültürünü gelecek nesillere daha güvenle taşıyabilir.

Ziya Paşa yayınladığı “Şiir ve İnşa” makalesiyle Türk dili konusunda bir çığır açmıştır. Bu süreçte Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp'in başlatmış olduğu Yeni Lisan hareketi, onun istediği gibi bir şiir ve inşanın gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu makale, Osmanlı-Türk şiiri konusunda dile gelmiş olan ilk makale olmasıyla da bizim için önemlidir. Şair, bu makalede dil meselesi üzerinde çok durmuş ve şiir sanatını dille özdeşleştirmiştir ama o, bir zaman sonra da kendisinin bu ifadeleriyle çelişmiştir. Daha

¹⁴⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.328

önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi; şair, bir yanıyla hep eskiye bağlı kalmıştır. Şükrü Kurgan'da şairimizin bu durumuna şöyle bir yorum yapmıştır:

“Ziya Paşa'nın bu sade dil telakkilerini onun bütün eserlerinde tatbik etmiş görmek imkânsızdır.”¹⁴⁵

2.1.6. Ziya Paşa'ya Göre Bilgili İnsan

Bilgili, eğitilmiş insan hayatında gerek bilgisiyle, gerekse yaşamıyla insanlığa faydalı olmaya çalışan insandır. Ziya Paşa da, kendisini ve kendisiyle beraber olan arkadaşlarını bu grubun içerisine katarak, bilgili insanı ve bilgisiz insanı tarif etmeye çalışmıştır.

Pister-nevâz-ı izz ü safâ ahmak-ı hasis

*Külhen-nişin-i züll ü hevân âkil-i hasib*¹⁴⁶

(Değeri olmayan ancak zevk ve sefa yatağında yatar; soylu ve akıllı olanlar ise alçaklık ve hakaret külhanında sefil bir biçimde yaşarlar.)

Ziya Paşa, zevk ve sefanın içinde olan insanları, değersiz görmektedir. Bunun sebebi, bu insanların ya makam, mevkilerini ya da paralarını ortaya koyarak zevk içinde yaşamalarıdır. Bilgi yönünden değerli ve soylu insanlar ise, bu insanların aksine kötü bir vaziyette yaşamaktadırlar. Bu süreçte, bilgili insanların bu durumu Ziya Paşa için büyük bir ızdıraptır çünkü aynı derdi o, kendi de yaşamaktadır.

Geh devlet-i cihândan eder cehl behre-yâb

*Geh lokma-i aşâdan eder akl bî-nasîb*¹⁴⁷

(Cehalet çok zaman dünya nimetlerinden payını alır; buna karşılık bazen akıllı akşam yemeğini bulamaz.)

Ziya Paşa, cahil insanların o dönemde dünya nimetlerinden çok fazla faydalanmasından şikâyetçidir. Bu şikâyetin sebebi ise; bilgili insanların, o dönemde fazla desteklenmemesindedir. Akıllı insanlar “Ekmeğimiz bilgidir.” düşüncesiyle hareket etmektedir fakat bu insanların böyle hareket etmesine rağmen, maddi olarak bir şeyler elde etme de, tüm insanlar için büyük bir önem arz etmektedir. Cahil insanların

¹⁴⁵ Şükrü KURGAN, Ziya Paşa, İstanbul, 1969, s.8

¹⁴⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.154

¹⁴⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.154

zevk, sefa içinde hayatlarını sürdürmelerine rağmen, akıllı insanların sefalet çekmesi insanlar arasındaki adaletsizliğin de bir göstergesidir.

Makbûl-i bezm-i sohbet olur müfsid-i le'im

Menfûr-ı tab'ı âlem olur nâsîh-i musîb¹⁴⁸

(Alçak, kışkırtıcı sohbet meclislerinde itibar görür, beğenilir; akla yakın öğütler veren kişilerden nefret edilir.)

Sohbet meclisi, sözü dinlenen, bilgisi olan insanın bilgilerini aktardığı, samimi sohbetlerin yapıldığı meclistir. Ziya Paşa'ya göre, o dönemde bu mecliste akıllı, düzgün konuşan insanlar sevilmemektedir. Tam tersine cahil, makam, mevki sahibi insanların sözleri dinlenmektedir. Bilgili insanlar toplumdan bir nevi dışlanmak istenmektedir. Bu durum bilgili insanlar tarafından hoş karşılanmamaktadır bunun sebebi de yapılan sohbetin ya da konuşmanın bilgi yönünden bir değer taşımaması ve insanları tembelliğe sürüklemesidir.

Gâhî muhakkar-ı cühelâ şâ-ir belîğ

Gâhî müsahhar-ı humekâ fâzıl-ı edib¹⁴⁹

(Kimi vakit sözü değerli bir şair, cahillerin hakaretine maruz kalır; bazen bilgili bir edip ahmakların maskarası haline gelir.)

Şaire göre, toplumda bilgili diye hitap edebileceğimiz insanlar, cahiller tarafından beğenilmezler. Beğenilmedikleri gibi de bazı zaman hakaretlere maruz kalırlar. Bu durum toplumun temel değerlerine ters bir durumdur. Bilgili insanların saygı görmesi gerekirken, tam tersi olmakta; bilgisiz insanlar makam, mevki ve paraları için saygı görmektedir. Saygı sadece rütbeye ve kâğıt parçasına gösterilmektedir. Bu durum hem insanî değerlere, hem de insanların aldığı eğitime yapılan saygısızlıktır.

Yârab nedir bu dehrde her merd-i zû- fînûn

Olmuş belâ-yı akl ile ârâmdan masûn¹⁵⁰

(Allahım, bu dünyada her bilgili insan, neden akıllı olduğu için rahattan uzak kalmıştır?)

¹⁴⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.154

¹⁴⁹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.154

¹⁵⁰ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.155

Şair, bilgili insanın hor görülmesinden o kadar şikâyetçidir ki, bu durumdan dolayı Allah'a yakarış halindedir. Akıllı insanların neden rahat edemediği sorusu, Ziya Paşa'yı derinden etkilemektedir. Karamsarlık düşüncesi içerisinde bir çözüm aramakta, çözümün içerisinde kaybolmaktadır.

Har kangı suya atf-ı nigâh etse bî-huzur

Her kangı şey'e sarf-ı hayâl etse aklı dîn¹⁵¹

(Arif olan kişi her neye baksa huzuru kaybolmakta, hangi işi düşünse akli ona yetmemektedir.)

Şaire göre, bilgili insanlar dünyada her neye baksa, huzurları bozulmakta; huzuru bozulduğundan dolayı bazı durumlara karşı akli yetersiz kalmaktadır. Bilgili insanın en çok ihtiyaç duyduğu şey, huzurdur. Huzurun olmadığı bir ortamda zaten bilim yapılamaz. Bilgisiz insanlar hem kendileri bir işe yaramamaktadır, hem de işe yarayacak insanların, zihnini bulandırarak onların da çaresiz kalmalarını istemektedir. Akıl, çıkmazlardan kurtulma yoludur ama o, bu durum karşısında yetersiz kalmaktadır.

Gûyâ ki bunca mihnet ü gam az geliip olur

Bir de tahakküm-i cühelâ ile bağı hûn¹⁵²

(Bilgili kişiye bu kadar sıkıntı ve gam az sanki az geliyormuşçasına, bir de cahillerin baskısından doğan ıstırap ve işkenceye katlanmak mecburiyeti doğar.)

Şaire göre bilgili insanlar, ilimlerini arttırmak için sıkıntı çekerken, cahillerin de verdiği sıkıntılar; artık bu durumu işkence haline getirmektedir. Bilgili insanların üzerindeki baskı, fazlaştıkça, insanlar hayattan zevk alamaz duruma gelmektedirler.

Bilmem ki muktezâ-yı nizâm-ı cihân mıdır

Dâ'im cihânda câhil olur mes'adet-nümûn¹⁵³

(Şu dünyada, her zaman cahillerin mutlu olması durumu, acaba dünyanın düzeni gereği midir? Bilmiyorum.)

¹⁵¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.155

¹⁵² Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.155

¹⁵³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.155

Şair, cahil insanların mutlu olmasını sorgulamaya devam etmektedir. Sadece onların mutluluğunu değil, dünya düzenini de, bu aşamada sorguya çekmektedir. Sorduğu sorulara kendisi de bir cevap bulamamaktadır.

Câri cihân cihân olalıdır bu kâ'ide

Bir ahmak-ı deniye olur ehl-i dil zebûn¹⁵⁴

(Dünya kurulduğundan beri, şu kaide geçerlidir. Daima gönül sahibi, bilgili kimseler; alçak bir ahmağın, cahilin eline düşerler, öylelerinin oyuncağı olurlar, eziyetini çekerler.)

Şair, bu dizelerde iyice karamsarlaşmakta ve bilgili insanların bu durumunun yeni bir şey olmadığını ifade etmektedir. Bu durum, dünya kurulduğundan beri, dünyanın bir gerçeği haline gelmiştir. Ziya Paşa, bilgili kişilerin her zaman cahillerin eline düşüp, sıkıntı çektiğinden dert yanmaktadır.

Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar

Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan¹⁵⁵

(Nasıl, yarasanın gözü ışıktan rahatsız olursa, aynı şekilde noksan, kusurlu, ham kişiler de kâmil, olgun, aklıbaşında kişileri çekemezler.)

Ziya Paşa, kendini erbab-ı kemal sayıp, karşısındakileri de nakıs olarak nitelemekte ve onları Ziya'dan rahatsız olan yarasaya benzetmektedir. Ziya kelimesiyle tevriye sanatını büyük bir ustalıkla kullanmaktadır. Şair, bilgisiz insanları yarasaya benzetmektedir. Yarasanın gözlerini ışık nasıl rahatsız ederse, bilgili insanlardaki bilgi ışığı da, bilgisiz insanları rahatsız eder. Bilgisiz insanlar, diğer insanların kendisinden daha bilgili olmasını çekemez. Bundan dolayı bilgili insanları, hizmetlerine almak hoşlarına gitmektedir.

¹⁵⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.155

¹⁵⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.161

2.1.7. Eğitimsiz İnsanın Toplumdaki Yeri

Toplum, insanları eğitilmiş veya eğitimsiz diye ayırt etmez ama toplum mekanizması içinde bilgili insanlar daha değerli olur. Ziya Paşa da, toplum içindeki bilgisiz insanları şöyle tarif etmektedir:

Gerdûn bir âsiyâb-ı felâket-medârdır

*Gûyâ içinde âdem âvâre dânedir*¹⁵⁶

(Dünya, bir felaket çarkı etrafında dönen bir değirmendir; felaket değirmenidir. Avare, başıboş insan da; onun içinde öğütülecek bir buğday tanesi gibidir.)

Şair, dünyada dönen çarkı bir felaket değirmeni olarak nitelendirmektedir. Eğitimsiz insan da, adeta öğütülecek bir buğday tanesi gibidir. Onlar, eğer doğru yönlendirilmezse; her türlü kötülüğü yapabilir yani iyi niyete sahip olmayan insanlar tarafından, dünya değirmeninde bir buğday tanesi gibi ezilebilir. Bu yüzden değirmen taşları arasında ezilmek istemeyenler, bilgi rehberliğinde taşların arasından sıyrılmayı bilmelidir.

Nâ-dânlar eder sohbeti nâ-dânla telezzüz

*Divânelerin hem-demi divâne gerekdir.*¹⁵⁷

(Cahil, terbiyesi kıt kimseler kendileri gibi olanların sohbetinden hoşlanırlar; zavallıların arkadaşlarının kendileri gibi zavallı olması gerektir.)

Ziya Paşa'ya göre insan kendi nasılsa, öyle bir arkadaşına sahip olmak ister. Cahil, insanlar da dengi olanların sohbetinden büyük bir zevk alır. Aslında, eğitilmiş insanların yanında durup, onlardan feyz almaları gerekirken; en büyük zevki eğitimsiz insanların yanında alırlar. Bu durum, onların gelişmesine de engel olur. Bu yüzden bilginin ve toplumun her zaman gerisinde kalırlar. Bu da onların toplum düzeyinde, bir yerlere gelememelerine sebep olmaktadır.

¹⁵⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.151

¹⁵⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.164

Cehle düşmüş halk fikr-i istikâmet kalmamış

Za'f gelmiş dine âsâr-ı metânet kalmamış¹⁵⁸

(Halk bilgisizliğe düşmüş, doğruluk düşüncesi kalmamış; dine zayıflık gelmiş ve sağlamlığın, gücün, kuvvetin izleri kalmamış.)

Şaire göre, halkın önündeki en büyük engellerden bir tanesi de eğitimsizliktir. Eğitimsiz bir insan, hangi haklara sahip olduğunu bilemez. Nerede, nasıl davranacağını bilemez. Onların hayatlarındaki tek eğitim, tecrübedir. Tecrübe vasıtasıyla bir şeylerin farkına varabilirler. Eğitim olarak zayıflamış bir halka istediğinizi yaptırabilir, onlara istediğiniz bilgiyi aşılatabilirsiniz. Eğitimsiz insan, ne kadar güçlü olsa da; eğitimin gücü, bütün bedeni güçleri bastırabilecek güçtedir. Ziya Paşa, o dönemki halkın bilgisiz oluşundan şikâyetçidir. Bilgi olmadığı için de halk, diğer doğruluk, dürüstlük gibi değerleri de kaybetmeye başlamıştır. Bu durum Ziya Paşa'nın gözünü korkutmaktadır çünkü halk tamamen yok olma durumuyla karşı karşıyadır. Halkın içinde olduğu bu durumu; Ziya Paşa, içerisinde olduğu karamsar bakış açısının da etkisiyle, biraz da abartılı bir dille ifade etmiş olabilir.

2.1.8. Ziya Paşa'ya Göre Çocuk Eğitimi

İnsanın nefes almaya başladığı andan, yaşamının bittiği ana geçen süreç, insanın insanla olan ilişkisi içinde geçer. Bu ilişkinin doğru, sağlıklı, süreli ve mutlu oluşması insanın temel ihtiyaçlarındandır ve bunun adı da sosyalleşmedir. Sosyalleşmenin sağlıklı olarak gelişen topluma ayak uydurması, insana eğitim yoluyla küçük yaşta kişilik kazandırmasıyla başlar. Bireyin ve toplumun, evrensel kültüre aktarılması çocukla olur.

Çocuk, her şeyi bilmek ve öğrenmek ister. Sürekli olarak yakınındaki insanlara sorular sorar ve sorduğu soruların cevaplanması çocuğun dünyasını genişletir, renklendirir. Çocuğun aldığı bu cevaplar, onun eğitim sürecinin başlangıcıdır. Çocuk, ilk eğitimini; doğduğu, büyüdüğü aile içinde alır fakat ne ailede, ne okulda çocuğun eğitimi tümüyle karşılanamaz. Kitaplar, çocukların hayat rehberliğini üstlenirler. Gülten Dayıoğlu bir söyleşide kitapların çocuklar için önemini şöyle ifade eder:

¹⁵⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e. , s.170

“ Öğretimden eğitime geçilemeyen bir eğitim sisteminde bu açığı kitaplar kapatacak. Evrensel ortam içinde, evrensel bakış açısıyla kitaplar dili öğretiyor, kitaplar yaşam biçimini öğretiyor. Kitaplardaki kahramanlar, çocukların insan sarrafi olmalarını sağlıyor. Daha sonra insanı tanıyorlar. Romanın, öykünün akışı içinde insanların davranışlarını tanıyorlar ve o insanı gördüklerinde, bu insan iyidir, bununla dost olunur veya bu insanlardan uzak duralım seviyesine geliyorlar. Çok kitap okuyan her insan çok kolay anlar. Hayatın satır aralarını bilir. Çocuklar kitaplarla insanları tanıyıp değerlendirebilir. Kitaplarda sorunları ve çözümlerini veriyoruz. Bunları çocuk hayata atıldığında kullanabiliyor. Çocuk kitaplarında hiçbir şey ortada bırakılmaz, sorun da verilir, çözüm de verilir, en azından vurgulanır. Sezinletilir. Çocuk da giderek bir hayat felsefesi edinmeye başlar. Bir sorunla karşılaştığında doğal olarak paniğe kapılmaz. Bir kitapta bunu görmüştüm der. Onun bir kitapta demesine gerek kalmaz, zihin ona hazırlanmış olur.”¹⁵⁹

İnsanlara çocukken verilen eğitim, bireyin yaşamının şekillenmesinde önemlidir. Günümüz eğitim sisteminde; insanların bilinçlenmeleriyle, çocuk eğitimine büyük bir önem verilmeye başlanmıştır. Geçmiş yıllara baktığımızda, çocuk eğitimiyle ilgili fazla esere rastlamayız. Çocuk ve kadın, özellikle Osmanlı döneminde; insanlar ve aydınlar için çok önemli bir yere sahip değildir. Çocuklar, o dönemlerde; çocukluklarını bile yaşayamadan, ergenliğe geçmişlerdir. Çocukluğu yaşayamamaları, çoğu bireyde toplumsal bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır ve Ziya Paşa'nın eserlerinde bahsettiği değerlerden ve eğitimden yoksun insan modelleri oluşmakta, insanlar arasındaki iletişim kaybolmaya başlamaktadır. O dönemde, çocuk eğitiminde kullanılan en önemli araç, dayaktır. Dayak, çocukların gelişimlerini ister istemez olumsuz yönde etkilemiş ve çocukların yaratıcı kişiliklerinin gelişimine engel olmuştur. Osmanlı döneminde çocuklar, genelde din eğitimi alıyordu ama bu eğitim, çocuklar için yeterli olmuyordu. Çocukluk dönemlerinde; kitaplarla, masallarla tanışması gereken çocuk, bunlardan yoksun büyüyordu. Kız çocukları da çok yakın zamana kadar okutulmuyordu. Tanzimat dönemiyle beraber, bu eğitim anlayışında kısmi de olsa değişiklikler göze çarpar. Yenilikler dönemi olan bu dönemde, çocuk eğitiminin önemi fark edilir. Hatta Tanzimat dönemi Maarif Nazırlığı'nı yapan Münif Paşa “Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan” başlıklı makalesinde, çocukların hayatımızda büyük bir önemi olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁰ Münif Paşa, bu eserinde çocukların seçecekleri mesleğe göre eğitim almalarının daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. O, anne ve babalara; çocuklara kendi aldıkları eğitimden farklı bir eğitim vermelerini istemektedir. Paşa, bunun sebebini ise çocukların

¹⁵⁹ Kemal YÜCE, Mualla Murat NUHOĞLU vd, Çocuk Edebiyatı, İst, 2007, s. V

¹⁶⁰ Mehmet KAPLAN vd, Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, Cilt I, İst, 1978, s. 177-182

anne babaların yaşadığı zamandan farklı bir zamanda yaşayacak olmalarını göstermektedir.

Tanzimat Sonrası Arayışlar Döneminin en önemli şairlerinden Ziya Paşa da, çocuk eğitimine o dönem büyük önem veren insanlar arasındadır. O, Defter-i A' malim adlı eserinde “*İnsan çocukdan olur, çocuk da terbiye ile insan olur.*”¹⁶¹ diyerek çocuk eğitiminin önemine vurgulamıştır. Eğer, gerçekten çocuğumuzun insani özelliklerinin fazla olmasını istiyorsak, çocuğa küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim vermeli, çocuğun insanlarla iletişim kurup toplumsallaşması sağlanmalıdır. Ziya Paşa, çocuk eğitimine önem verilmesinin sebebini yine aynı eserde, şu şekilde açıklamaktadır:

*“ Sabâvet ki, ömr-i insaninin en safvetli zemânıdır. Ne makûle suver ii eşkâle mukâbil olursa, ayine gibi cezb eder.”*¹⁶² (Çocukluk ki, insanlık hayatının en saf ve en temiz zamanıdır. Ne çeşit suretlere ve şekillere karşılık olursa, neyi görürse ayna gibi kendine çeker.)

Çocuklar, bu dönemde alıcı durumundadır. Bu, en temiz ve en saf zamanlarında karşısındaki insanlar ne yaparsa tıpkı bir ayna misali, o yaptıklarını kendilerine çeker ve yansıtırlar. Büyüklerin yaptığı onlar için her zaman doğrudur ve çocukların yaptığı kötü işlerin arkasında bile onların o küçük ve saf ruhları vardır. Çocuğun ilk eğitimini aldığı, başka bir deyişle çocuğun model aldığı insanlara, çocukların bu gelişim ve değişim gösterdikleri süreçte çok büyük görevler düşmektedir. Çocuklara iyi örnek olmaları ve çocukları, hayata en iyi bir şekilde hazırlamaları gerekmektedir. Tabii ki eğitim gören her çocuk, iyi olacak diye kesin bir şey söyleyemeyiz ama en azından bu çabayı göstermeliyiz. Ziya Paşa, aynı eserinde bu düşüncesini şöyle ifade ediyor:

“ Her terbiye gören çocuk mutlaka insan-ı kâmil olur demek çıkmaz; zîrâ tertîb-i hilkatde nice ihtilâf-ı esbâb vardır ki; ukûl-ı beşeriyye anları ihâta ve idrâkden henüz âciz ü kâsırdır.” (Her terbiye gören çocuk mutlaka olgun insan olur diyemeyiz; çünkü yaratılış sisteminde, nice birbirine uymayan sebepler vardır ki, insanlığın akli onları tam kavramayıp anlamaktan henüz aciz ve yetersizdir.)

Ziya Paşa, insanların iyi bir eğitim aldıktan sonra da, kötü yola düşmelerini ve kötü düşünmelerini akıl yoluyla izah edilemeyeceğini ifade etmektedir. Eğitim, insanın

¹⁶¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.345

¹⁶² Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.345

yaşamında önemli bir yere sahiptir ama eğitimle düzelemeyecek insanlar da mevcuttur. Eğer çocuğa küçüklüğünde eğitimle beraber değer kavramını da aşılırsak, hayatında bir gün doğru yolu bulabilir. Ziya Paşa, bu noktada karamsar bir ruh hali içinde olsa da, inanmak, çabalamak insanları bir gün mutlaka başarıya götürecektir. O, bu noktada önemli bir tespitte bulunmaktadır:

“ Bir çengâne çocuğunu beşikde iken alıp bir sâlih hânedânın terbiyesine verin, büyüsün; me'lûf-ı salâh olur. çengâneyi deni ve bed-ahlak eden çengâne olması değil, belki çengâne terbiyesinde büyümesidir.” (Bir çingene çocuğunu beşikde iken alıp temiz, asil ve köklü bir ailenin terbiyesine, eğitimine verin, büyüsün; doğruluğa, dürüstlüğe alışmış, iyi şeyleri huy edinmiş olur. Çingeneyi rezil ve kötü ahlaklı eden, çingene olması değil; belki çingene terbiyesinde büyümesidir.)

Ziya Paşa'nın değindiği nokta gerçekten önemlidir. Osmanlı Devleti “devşirme sistemi”¹⁶³ diye adlandırdığımız sistem sayesinde Hristiyan çocukları, Türk örf, âdet ve geleneklerine göre yetiştirmiştir. O da, bu sistemi bildiği için, çocuk yetiştirmede bunun öneminden bahsetmektedir. Eğitimde, kişinin yaşadığı çevre, çok büyük bir öneme sahiptir. İnsan küçüklüğünden itibaren nasıl bir eğitim alırsa, hayat yolunda aldığı bu eğitimi yaşamına yansıtır. Onların saf, temiz yüreklerine hangi tohumları ekersek; o tohumlar onların yüreğinde filizlenir, yeşerir.

“ Anası babası sülehâdan bulunan bir çocuğu hâl-i sabâvetinde külhan-beğlerinin içine bırakın, onlarla düşüp kalksun; büyüdüğünde elbette bir merd-i afîf ü perhiz-kâr olamaz.” (Annesi babası hayırlı, temiz kimselerden olan bir çocuğu daha küçüklüğünde serserilerin içine bırakın, onlarla düşüp kalksın; büyüdüğünde elbette namuslu, temiz ve haramdan uzak mert bir kimse olamaz.)

Ziya Paşa, burada her anne babaya nasihatta bulunmaktadır. Aileler, çocuklarına zamanında sahip çıkarlar, çocuklarına gereken terbiyeyi verirlerse, çocuklarına iyi değerler aşılarırsa; bunun mükâfatı olarak, çocukları büyüdüğünde rahat ederler. Çocuğun büyüme sürecinde güven, çok büyük öneme sahiptir. Dış dünya hakkındaki olumlu izlenimler, çocuğun çevresindekilerle barış içinde yaşama yolunda attığı ilk adımdır. Ayrıca sağlıklı beslenen ve sevgi ile yetiştirilen çocuk, gelecekte mutlu ve

¹⁶³ Devşirme, Osmanlı İmparatorluğu'nun ele geçirdiği Hristiyan topraklardan -özellikle Balkanlar'daki- genç ve yetenekli çocukların toplanması, bu çocukların sıkı bir eğitimden geçirilerek üstün bir asker veya bürokrat oluşturulması sistemidir. Ayrıntılı bilgi için bkz-<http://www.wikipedia.org>

sevgi dolu bir yetişkin olur. Çocuğa okul öncesi dönemde kendini kanıtama fırsatı verilmeli ve çocuk, iyi bir birey olma yolunda sürekli desteklenmelidir.

Ziya Paşa, kendi çocukluğunda yaşadığı deneyimlerden de yola çıkarak, çocuk eğitimine önem vermiş olabilir. Araştırmanın başında da belirttiğimiz gibi Ziya Paşa'ya, yedi yaşında iken kendisini eğlendirmesi ve okula gelip giderken yardımcı olması için on yedi yaşlarında bilgisiz bir köle alınmıştır. Bu köle yüzünden hırsızlık işine karışan Ziya Paşa, çocuk eğitiminin önemine daha çok vurgu yapmaktadır. Eğer çocuk, küçük yaşlardan itibaren bilgili, zeki insanların yanında olursa; hayat boyu bilgi yolunda ilerler ve kötü düşüncelerden uzak durur. Nitekim daha sonra Ziya Paşa'ya İsmail Ağa adında görmüş, geçirmiş, ilim sahibi biri bulunarak; onun iyi bir eğitim alması sağlanmıştır.

2.1.9. Eğitimde Doğu-Batı İkiliği

Tanzimat döneminde her alanda olduğu gibi eğitimde de Doğu-Batı farklılığı vardır. Osmanlı özellikle yükselme döneminde her yönden Batı'dan üstünken; Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra Avrupa, doğudaki üstünlüğü yavaş yavaş ele geçirmiştir. Tanzimat dönemine kadar, Osmanlı'nın tüm kurumları çağdaşlığını yitirmiş, adeta köhneleşmiştir. Tanzimat Sonrası Arayışlar Dönemi'nin en önemli üç şahsiyetinden biri olan Ziya Paşa; bir gazelinde Batı'yla Doğu'yu kıyaslamıştır:

*Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm
Dolaşdım mülk-i İslâmı bütün vîrâneler gördüm¹⁶⁴*

Ziya Paşa “küfür diyarı” diye hitâp ettiği Batı'da çok gösterişli, süslü evler görmüş ve Batı'nın mükemmeliyeti karşısında, ona hayran duruma gelmiştir. “İslam mülkü” dediği Müslümanların yaşadığı yerlerde, tam tersi bir durumla karşı karşıya kalındığının farkına varmıştır. Müslüman topraklarda perişanlık hakimdir. Bu perişanlık, şairi ister istemez karamsarlığa ve üzüntüye sevk etmiştir. İslam mülklerinde perişanlık sadece evlerde değil, bütün kurumlarda bulunmaktadır. Eğitim konusunda da Doğu, Batı'nın çok gerisinde kalmıştır. Gerek öğretmen yetiştirmede, gerek insanları yetiştirmede, gerekse eğitim yapılan binalarda bir perişanlık söz konusudur. Paşa, bu gazelini Cenevre'de yazmıştır. Cenevre'ye gelinceye kadar olan süreçte yaşadıkları,

¹⁶⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.203

onun böyle düşünmesine sebep olmuş olabilir. Ziya Paşa'da her zaman bir mükemmeliyete ulaşma düşüncesi vardır. Bu düşünce içinde yaptığı, kurumları ve yaşadığı yerleri kötölemek değil; aksine bu kurumların yerine Avrupa'da gördüğü çağdaş kurumların da, kendi topraklarında var olmasını istemesidir. Kurumların bozulma sebebini araştırdığımızda, karşımıza önce eğitim sisteminin bozulması gelecektir. Yani bu perişanlıkların kaynağına eğitimsizlik diyebiliriz. Eğitimde yeniliklerin daha da kuvvetlenmesi için, yönetimdeki insanların eğitime önem vermesi gerekmektedir. Ziya Paşa, yöneticilerden yana oldukça sıkıntılıdır. Tanzimat döneminde ülkenin kalkınmasına katkıda bulunacak, ülke menfaatleri için çalışan yönetici sayısı oldukça azdır. Bu durum ister istemez kurumların köhneleşmesinde ve eğitim düzeyinin zayıf olmasında büyük bir etkiye sahiptir. O, bu durumu eserlerinde güzel şekilde eleştirmektedir.

*Bulundum ben dahi dâriü's-şifâ-yı Bâb-ı Âli'de
Felâtun'u beğenmez anda çok dîvâneler gördüm¹⁶⁵*

Burada darüüşifa bugünkü hastane yerine geçmektedir. Felatun ise aklın simgesidir. Darüüşifayı mecazi olarak kullanan şairimiz, bu kelimenin tam tersini ifade etmektedir yani o günkü hükümeti temsil eden Bâb-ı Âli'nin; aklın varlığına inanmayan, akıl hastanesindeki delilerden oluştuğunu ifade etmektedir. Ziya Paşa, yönetimde bulunan insanları bir deliye benzetmektedir. Bunun sebebi de, onun Âli Paşa'yla olan münasebetidir. Âli Paşa, Ziya Paşa'nın sarayda kalmasını tehlike olarak gördüğü için, çeşitli görevleri bahane ederek Ziya Paşa'yı saraydan uzaklaştırmıştır. O dönemde, devletin Batı toplumundan geri kalmasının önemli sebeplerinden bir tanesi de yetenekli, bilgili insanların yönetimde olmamasıdır.

2.1.10. Ziya Paşa ve Günümüz Eğitim Sistemi

Ziya Paşa, Tanzimat döneminde Osmanlı'nın önceki dönemlerine göre biraz daha çağdaş bir yapıya kavuşması için uğraşan şairimizdir. Düşünceleriyle, yaptıklarıyla geleceğimiz için bir rehber olmuştur. Bugünkü eğitim anlayışı, o dönemki eğitim anlayışından ileride olmasına rağmen; Tanzimat döneminde yenileşmenin tohumları ekilmiştir.

¹⁶⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.203

Eğitimde akıl büyük bir sermayedir. Akıl olmazsa, beden bir anlamı kalmaz. Akı olmayan insanlar için hiçbir kavramın önemi yoktur. İnsanlar, akıllarını kullandıkları takdirde doğru yolu bulacaklardır. Ziya Paşa da, eğitimde aklın önemini şu beyitinde ifade etmektedir:

Âyinesi işdir kişinin lafa bakılmaz

*Şahsın görünür rütbe-i akli eserinde*¹⁶⁶

(Bir kimsenin aynası iştir; O'nu en güzel anlatan yaptığı iştir; dolayısıyla söze, övünmeye gerek yoktur. Çünkü insanın aklının derecesi eserinde, işinde görünür; kendini açıkça belli eder.)

Bir insanı en iyi yansıtan, kişinin aynası yaptığı işlerdir. Kişinin her yaptığı iş, insanlar tarafından yorumlanır, insanın kişiliği ve yaşamıyla ilgili bize bilgi verir. Yaptıklarıyla, söylediği sözler birbirleri arasında tutarlı değilse, bu insanın kişiliğinde başlayan bozulmanın bir göstergesidir. Kişinin yaptığı işler aklını ne kadarını kullandığının da bir göstergesidir. Akıllı olmak, bir insanın başka insanları dolandırması, insanlara karşı ikiyüzlü davranması değil; yaptığı işlerde insanlık eğitimini almış, akıyla insanlara yol gösterebilen, topluma faydalı işler yapan insan olmak demektir. Devleti yöneten insanların kendilerini anlatmasına gerek yoktur çünkü toplum yararına yaptıkları işler onların aynasıdır. Bu aynada yansıyanları gerçekten iyi görmek gerekmektedir. Ziya Paşa, o dönemde kendisi zeki zanneden, başkalarının vasıtasıyla devletin önemli kademelerine gelen insanları sevmemektedir. Bu insanların devleti ve milleti zarara uğratmaktan başka bir işe yaramadıklarını ifade etmektedir. İnsanın konuşmasıyla “ben bilirim, ben yaparım tarzında konuşması” yerine, yapacağı işlerle kendini ifade etmesi taraftarıdır. Bu insanların çok iyi işler yapıyormuşçasına, kendilerini övmeleri, onu rahatsız etmektedir. Devlet yönetimindeki bir insanı, sadece halk övebilir. Aklı sadece övünmek için kullanan o dönem insanların, sözleriyle akıllı olduklarını göstermek istemeleri, Ziya Paşa tarafından eleştirilmektedir. Bu insanlardaki bozukluğun en önemli sebeplerinden bir tanesi de eğitimsizliktir.

Toplumdaki bireyler dün olduğu gibi bugün de eğitim ve değer konusunda Batı medeniyetine göre hala geridedir. Tanzimat döneminde bozulan devlet otoritesi tüm

¹⁶⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.162

kurumlar üzerinde etkili olduğu gibi eğitim konusunda da etkili olmuştur. Eğitime gereken önem verilmemiş, insanlar devletin içine düştüğü durum gibi zor duruma düşmüşlerdir. Yıllar ilerledikçe, teknoloji ilerlemiş ama insanlar kendini yenileyememiştir. Bu yenileyememenin sonucunda, Batı ilerleme yolunda devam ederken, Doğu geri kalmıştır. Bu gerilik, insanların fikirlerine ve düşüncelerine yansımıştır. Diğer taraftan da, o gün olduğu gibi bugün de, kendini geliştirmek isteyen insana yeteri kadar destek verilmemiştir.

Ayrıca günümüz eğitim sistemini, o dönemki eğitim sistemiyle karşılaştırsak, aslında o döneme göre geri kalmışız da diyebiliriz. Günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle, hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin eğitimi oldukça ilerlemiştir. Neredeyse çoğu öğrencinin evinde bilgisayar ve internet bulunmaktadır. Okulların fiziksel donanımlarının yanında, teknolojik donanımları da yüksek seviyededir. Öğrenciler bilgilere çok rahat ulaşabilmektedir. Bu gibi gelişmelere rağmen, insanlarda çok fazla gelişme görülememektedir. Bunun sebebi ise, eğitimin sadece akademik olarak ele alınmasıdır. İnsanlar bilgi yönüyle belki doyum noktasına ulaşırken, bilgiyi günlük hayatta kullanma ve insanî değerler yönünden eksik kalmaktadırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ZİYA PAŞA VE DEĞER MERKEZLİ EĞİTİM ANLAYIŞI

Ziya Paşa, yaşadığı dönem içerisinde “değer” kavramına eserlerinde çok yer vermiştir. Değerler, insanı çevreleyen gizemli bir dünyadır. Değerler dünyasını incelediğimizde insan; bulunduğu ortam, toplum ve çevresel etkilerden kaynaklanan bir yapıya sahiptir yani değerler, insanlar yaşamları ve deneyimleri ile ortaya çıkmaz. Değerler, daha çok toplumun ortak ürünü olarak ifade edilir. Yardımseverlik, iyilik, hoşgörü, adalet, doğruluk, sevgi, saygı gibi değerler, her insanın kabul edeceği toplumun ortak değerlerdir. Ziya Paşa, değerlerin toplumun her alanında ortak olarak kullanıldığına inandığı için, toplumda gördüğü değer bozukluklarına karşı çıkmakta ve değer bozukluğu gösteren insanları, çok sert bir dille nazım ve nesir türündeki eserlerinde eleştirmektedir. Ziya Paşa'nın bu eleştirilerini daha iyi anlamak için, bahsettiğimiz değer kavramlarını en iyi şekilde anlamamız gerekmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde yedi alt başlık değer kavramını açıklamaya yönelik başlıklardır. Değer kavramını açıkladıktan sonra, Ziya Paşa'nın nazım ve nesir türündeki eserleri incelenerek, onun değerlerle ilgili fikirleri çerçevesinde, ilgili alt başlıklar belirlenmiştir. Belirlenen alt başlıklar, onun fikirleri etrafında çalışmamızda ifadesini bulmuştur.

3.1.1. Değer

Bireyin kendisini, toplumun ise bireyi, kontrol etmesini sağlayan unsurların başında değerler gelmektedir. Kişinin sahip olduğu değerler, onun toplum içindeki yerini belirlemede etkilidir. Bu değerler sayesinde bireyle, toplumun diğer bireyleri arasında etkileşim meydana gelir ve toplumun sosyal konumu için iyi bir altyapı oluşturulabilir. Değerler, toplum hayatımız için çok önemlidir. Değerler toplumdaki kontrol mekanizmalarıdır. Kişilerarası ilişkileri düzenlemekle kalmaz, bu ilişkilere yön verir. İnsanlar, değer mekanizmasını ne kadar içlerinde hissedersen, toplumla ilişkilerinde o derece başarılı olurlar.

Hilmi Ziya Ülken, değerlerin toplumla olan bağlantısını şöyle ifade etmektedir:

“Cemiyet (toplum), gerek maddi, gerek manevi olarak bizi kuşatan işler, fiiller, karakterler, inançlar ve değerler sistemidir. Buradan hareketle toplumun oluşumunu sağlayan temel taşlardan biri de değerlerdir denilebilir. Değerler ancak eğitimle yeni nesillere aktarılır. Böylece toplumun devamlılığı sağlanmış olmaktadır.”¹⁶⁷

Değerler, eğitimbilimciler tarafından son yıllarda oldukça incelenmiştir. Bunun sebebi ise, bilim ve teknoloji yönünden gelişen dünyada, değerler eğitiminin önemli bir konu haline gelmesidir. Farklı coğrafyaya, farklı kültüre, farklı dile, farklı gelenek ve göreneklere sahip insanlarla, gelişen dünyamızda aynı ortamda yaşamak zorunda olan insanların bu farklı anlayışları birbiriyle çakışmaktadır. Değerlerin, bu farklılaşma ortamında görevi, insanlar arası ilişkileri düzenlemek, insanlar arasında ortak bir paylaşım alanı oluşturmaya çalışmaktır.

Değerler; genelde inanılan, arzu edilen davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. İlk kez Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı; Latince “kıymetli olmak” ve “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir.¹⁶⁸ Herkes tarafından kabul edilen ortak bir değer tanımından söz etmek mümkün değildir.¹⁶⁹ Bilim alanındaki farklı bakış açıları, değer kavramının farklı açılardan tanımlanmasına neden olmuştur. Örneğin antropolojide değer kavramının yaşam tarzları ve kültürel modellerle ilişkisine değinilmiştir. Psikolojide ise değer kavramının, kişisel davranışlar ve güdülerle ilişkisi ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Felsefede ise değer, birey ya da toplum için nelerin istenen amaç, nelerin bu amaçlara ulaştıran araç olduğu tanımlanmıştır.^{171 172}

¹⁶⁷ Hilmi Ziya ÜLKEN, *Bilgi ve Değer*, İst, 2001, s. 39

¹⁶⁸ Nuri BİLGİN, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, İst, 1995

¹⁶⁹ Wiener, D. N, Ehrlich D. (1960). Goals and Values. *The American Journal of Psychology*, 73(4), 615–617.

¹⁷⁰ Mesut SAĞNAK, *Örgütlerde Değerler Yönünden Birey-Örgüt Uyumu ve Sonuçları*, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, Sayı 37, 1994, s 72–95.

¹⁷¹ Mesut SAĞNAK, *İlköğretim Okullarında Görevli Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Değerlere İlişkin Algıları*, *Eğitim ve Bilim*, 30(136), 31–38, 2005

¹⁷² Zeyyat SABUNCUOĞLU, Melek Vergiliel TUZ, *Örgütsel Psikoloji*, Bursa, 2003

Değer kavramına eğitsel açıdan baktığımız zaman; değer, toplumsal değerleri yansıtan en önemli araçtır. Eğitim, değerleri yaratmaktan çok yansıtır. Eğitim, değerlere ilişkin inançların ifade biçimidir.¹⁷³

Terim olarak değer; objeleri, insanları, fikirleri, durumları, hareketleri yargılarımızı oluşturan standartlarımızı ve prensiplerimizi ifade eder.¹⁷⁴

Türk Dil Kurumu ise değer sözcüğünü “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne bağlantısında beliren şey” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁵

Değer, bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve yararını yansıtan genelleştirilmiş temel ahlakî ilkeler ve inançlar olarak ifade edilir.¹⁷⁶

Değer; bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsetilmiş, yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetler olarak tanımlamıştır.¹⁷⁷

Değerlerin bütün kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁸

Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise, o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır.¹⁷⁹

¹⁷³ Densford, J. P., Value Theory as Basic to Philosophy of Education. Peabody Journal, 1961

¹⁷⁴ J. Mark HALSTEAD, J. Monica Taylor, Learning and Teaching About Values: A Review of Recent Research. Cambridge Journal of Education, Vol. 30, No.2., 2000, s 169-202

¹⁷⁵ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank, 2005, s. 483

¹⁷⁶ Sezgin KIZILÇELİK, Yaşar ERJEM, Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Ank, 1994, s 99

¹⁷⁷ Hasan ÇELİKAYA, Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi, . İst, 1996, s. 168

¹⁷⁸ Mahmut TEZCAN, Türklerle İlgili Stereotipler (kalıp yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme, Ank, 1974

¹⁷⁹ Erol GÜNGÖR, Değerler Psikolojisi, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği, Amsterdam, 1996, s.25

Değer, arzu edilen, ilgi duyulan, ihtiyaç duyulan şeydir. Değerlerin konusu olmuş olandan çok, olması gerekendir. Dolayısıyla değer, teoriden çok pratik bir anlam taşır. Bunun sebebi ise değerlerin eyleme ve ideale yönelik olmasıdır. Değerler, insanın yaşamda var olma sebebidir.¹⁸⁰

Sosyal bilimler alanında kullanımına göre değerler, insanların davranışlarını yönlendirmede, kendileri de dahil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmede kullandıkları ölçütler; ideal ve arzu edilen davranış biçimlerini ifade eden, belirli somut koşulları ve nesnelere aşan üst düzey kavramlar veya doğru kararlara varılmasında bireylere yardımcı genel ilkeler gibi çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Buna göre değerlerin tutumların, ideolojilerin, ahlaki yargıların ve çeşitli davranışların önemli belirleyicileri olarak düşünülmektedir.¹⁸¹

Değerler, bir toplumun üyeleri tarafından izlenen ve benimsenen genel amaçlar olarak da ifade edilmektedir. Amaç, motivasyonun tamamlayıcısıdır ve özendirici anlamına da gelmektedir. Amaçları, özendiriciler olarak ifade edersek, değerleri de temel güdülere bağlı ve toplumun üyelerince paylaşılan genellendirilmiş özendiriciler olarak da ifade edebiliriz.¹⁸²

Bir kimsenin değişik durumlarda gösterdiği sürekli davranışlara yön veren köklü davranışlardır. Değerlerin kaynağını toplumun örf, adet, gelenek ve görenekleri oluşturmaktadır. Zaman içinde ortaya çıkan değişimler, değer algılarında ve uygulamalarda da değişikliklerin olmasına yol açmaktadır.¹⁸³

Değerler, bireylerin davranışlarının temel yapısını oluştururlar. Değerler, bireyi belli hedeflere çeşitli seçenekler içinden tercih etme yönünde zorlayan kararlı güdüler olarak da ifade edilmektedir.¹⁸⁴

¹⁸⁰ H. Süleyman BOLAY, Aşkın Değerler Buhranı, Değerler ve Eğitimi, Uluslar arası Sempozyumu, İst, 2007, s. 60

¹⁸¹ E. Olcay İMAMOĞLU, Aygün KARAKİTAPOĞLU, 1970'lerden 1990'lara Değerler: Üniversite Düzeyinde Gözlenen Zaman, Kuşak ve Cinsiyet Farkları, Türk Psikoloji Dergisi, 14 (44), 1-22, 1999, s. 2

¹⁸² Cavit ÜNAL, Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma, No: 301, Ank, 1981, s.18

¹⁸³ Ferhan OĞUZKAN, Eğitim Terimleri Sözlüğü, Ank, 1981, s.45

¹⁸⁴ İbrahim Ethem ÖZGÜVEN, Psikolojik Testler, Ank, 2000, s.36

Değer, somut ya da soyut kavramların önemini belirtmeye yarayan soyut ölçü birimidir; canlı ve cansız varlıkların, olayların, olguların durumunu, önemini anlatan sözcüktür.¹⁸⁵

Değerler, bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve yararını yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke ya da inançlara denir.¹⁸⁶

Değerler, toplumun tarihi birikimi ile ortaya çıkan; toplumun tamamı tarafından kabul gören, toplumun varlık, birlik ve devamının sebebi olarak görülen, tasvip ve teşvik gören, korunan kabulleniş ve inanışlardır.¹⁸⁷

Toplumsal değerler, insan yaşamının önemli bir yanını oluşturur. Bir değer, belirli bir insan davranışının veya yaşam amacının, bir diğerinden daha üstün olduğu yönündeki tutarlı ve derin inançtır.¹⁸⁸

Değerlerin ahlaki ekseninde evrenselliği ve toplumsallığı konusunda çeşitli fikirler ortaya konmaktadır. Bazı araştırmacılar, değerlerin kültüre göre farklılaştığını ifade ederken; bazıları da ,evrensel ahlaki değerlerin var olabileceğini ifade etmektedir. Örnek verecek olursak; Locke, ahlak sistemleri ne kadar farklı olursa olsun ahlakın kültürle ilişkili olmadığını, her kültürde evrensel değerlerin bulunabileceğini savunmuştur. H.Spencer da farklılıklar üzerinde çok durmasına rağmen, ortak değerler üzerine kurulabilecek bir ahlak ilminden bahsetmektedir.¹⁸⁹

Rokeach, değerlerin sistematik bir örüntü içinde olduğunu, değerlerin tek başına değil, diğer değerlerle birlikte var olduğunu belirtmektedir. Değerler, bir araya gelerek tutarlı ve sistemli kalıcı organizasyonlar oluştururlar.¹⁹⁰ Örneğin dürüstlük beraberinde adaleti, güveni; güven de huzuru oluşturur. Adaletin olmadığı yerde, ne güvenden ne de huzurdan bahsedilir. Bundan dolayıdır ki, değerler birbirinden bağımsız değildir;

¹⁸⁵ Özcan KÖKNEL, Çatışan Değerlerimiz, İst, 2007, s.17

¹⁸⁶ Sezgin KIZILÇELİK, Yaşar ERJEM, Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Ank, 1994, s.99

¹⁸⁷ Sadık TURAL, Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, Ank, 1992

¹⁸⁸ Üstün DÖKMEN, Küçük Şeyler, İst, 2004, s.60

¹⁸⁹ Erol GÜNGÖR, Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, İst, 2000, s.21

¹⁹⁰ Mehmet SİLAH, Sosyal Psikoloji, Ank, 2000, s. 326-330

birbiriyle ilişki içinde, birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen sistemlerdir. Değerler arasında bir üstünlük ve öncelik muhabbeti de vardır.¹⁹¹

Değerlerin önceliği kişilere, toplumlara hatta tarihsel zamana göre değişebilir. Örneğin Ortaçağ düşüncesi otoriteye duyulan inancı temele alır ve sorgusuz itaat üstün değerdir. Yeniçağ'da ise sorgusuz itaatin yerini şüphecilik, sorgulama, eleştirme değerleri alır. Olayı toplumsal yönden ele alacak olursak; birçok millete göre et, süt, inek tarım ve hayvancılık kaynağı olmaktan başka bir şey ifade etmez ama inek Hindular için kutsal bir hayvandır ve ineklere saygı duymak kültürlerin bir gereğidir.

Birçok değer; bireye, topluma, coğrafyaya, inanca ve yaşanan tarihsel zamana göre farklılıklar gösterse de; bazı değerler, her zeminde birleştirici ve bütünleyici nitelik taşırlar. Bu değerler arasında başta sevgi olmak üzere saygıyı, hoşgörüyü, yardımlaşmayı da sayabiliriz.

Değerlerin içselleştirilmesinde sosyal onay önemlidir. Ait olma, kabul görme insanın başlıca psikolojik ihtiyaçlarındandır. Değerlerle yaşayan insanlar toplum tarafından takdir edilir, saygı görür; yani bireyin davranışları toplum tarafından onaylanır. Üstün Dökmen; değerlerin toplum için değerli olduğunu, değerlere uygun davranan insanların da toplumun gözünde değerli olduğunu ifade etmektedir.¹⁹² Bu sebepten dolayı değerlerin, bireylerin toplumsal uyum sağlamasında, davranışları arasında tutarlılık ve ahenk oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.

Değerlerin insanların davranışlarını yönlendirdiğini belirten Cüceloğlu; bunda toplumsal baskının değil, iç disiplinin etkili olduğunu ifade eder ve şöyle der:

“İnsan davranışlarını yönlendiren değerler, toplumsal baskıya gerek kalmaksızın davranışa dönüşürler. Davranışlar ya zorunlu uyma davranışı, yani dış disiplin yoluyla olur ya da içselleştirilerek kişinin kendine mâl ettiği değerler vasıtasıyla olur. Onurlu bir yaşam için, insan davranışlarını yönlendiren korku ve disiplin değil, değerler olmalıdır. Korkudan kaynaklanan disiplin, korku kaynağı ortadan kalktığı zaman kaybolur. Değerlerden kaynaklanan iç disiplin ise, değer değişmediği sürece devam eder.”

¹⁹¹ Erol GÜNGÖR, Değerler Psikolojisi, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği, Ams, 1996, s23

¹⁹² Üstün DÖKMEN, Küçük Şeyler, İst, 2004, s. 60

Hepimiz toplumun birer üyesi olarak, kendimizi diğer insanlara karşı değerlerimizle tanıtırız ve sahip olduğumuz değerleri temel alarak başkalarını değerlendirir ve onları değerlerimize göre yargılarız. Yine diğer insanlar kadar ahlaklı ve yeterli olup olmadığımızı sorgulamak, bir karşılaştırmaya gitmek için değerlerimizi kullanırız. Bir grup içinde bulunduğumuzda, gruptaki diğer insanlarla ortak bazı değerler sahip olabilirken, bazı konularda da anlaşamayabiliriz. Bu gibi durumlarda, kendi değer verdiğimiz kavramların hayattaki doğruluğuna ve gerekliliğine inanarak diğer insanların da aynı yönelimlere sahip olabilmeleri için onları ikna etmeye çalışırız. İnanığımız ve önem verdiğimiz değerlerden yola çıkarak, başkalarının ne tür bir değer ve davranış biçimine sahip olmaları gerektiğine karar veririz çünkü sahip olunan değerler, bize göre ideal hayat tarzıdır.¹⁹³

Yukarıdaki tanımlara ve değerlendirmelere göre Ziya Paşa, değerlere gerçekten çok önem vermiştir. Değer onun için toplumun var olma sürecidir. Toplum, değer kavramlarıyla ayakta durur. İnsanlara nasıl davranılacağı, insanların değer kavramları ile ilgili düşünceleri Ziya Paşa'nın fikirlerinde hayat bulur. O, gerçekten insanlığın var oluşunun ve yok oluşunun merkezinde değer fikrini görmektedir. Ziya Paşa, toplumda yaşayan bir birey olarak, o dönemde sahip olduğu değer kavramlarıyla; toplumun üyelerini ve yöneticilerini eserlerinde değerlendirir. Kendi inandığı değerlerden yola çıkarak, toplumun sahip olması gereken değer ve davranış biçimlerini ifade etmeye çalışır yani Ziya Paşa'ya göre yaşamın merkezinde insanî değerler vardır.

3.1.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, değer sınıflamasının oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır. Takiyettin Mengüşoğlu'nun "İnsan Felsefesi" adlı eserinin "Antropoloji Bakımından Değerlerin Sınıflandırılması" başlığı altında değer gruplarını şöyle sınıflandırılmıştır:

Yüksek Değerler: *Sevgi, bilgi, doğruluk, masumluk, saflık, dürüstlük, hak, adalet, güven, şeref vb. değerlerdir.*

¹⁹³ Tülay TURGUT, Örgütsel Davranışta Değerlerin Yeri, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi II, Ank, 1998, s 35-48

Araç Değerler: Yarar, çıkar, kuşku, çekememezlik, kıskançlık ve her türlü maddesel değerler (para, mülkiyet vb.) araçsal değerler grubuna girer.

Davranış Değerleri: Görgü kuralları ve ulusların geleneklerinde bulunan değerler de bu gruba girer.

Olca Yıldıırım, “İnsan Olmanın Erdemleri” adlı yazısında Takiyettin Mengüsoğlu’nun değerler sınıflaması için şunları söylüyor:

“İnsan yaşamı, bu değer gruplarına göre şekilleniyor. İnsan olmanın ilk erdemi de, bu değer gruplarının çocuk denecek yaşta seçilmesine bağlı. Yüksek değerler insanı öz’e yaklaştırırken, araç değerler biçimsiz, değersiz ve sonu belli olmayan kargaşaya sürüklemektedir. Çünkü yüksek değerler sınırsız ve sonsuz olduğu halde, araç değerler sınırlı ve geçicidir. Bu yüzden insan, güzel ve sonsuz olan öz’e yaklaşır, yüksek değerlere sahip olurken; sınırlı, değersiz ve sonlu olan araç değerlerden uzaklaşarak insanlaşma yoluna gidebilir.”

Ziya Paşa’ya göre bu değer sınıflamasını yaparsak, onun eleştirdiği insanlar araç değer grubuna sahip insanlardır yani insanlar, o dönemde sınırsız, sonsuz değerleri bir kenara bırakıp; yarar, kuşku, ikiyüzlülük, makam, mevki, para gibi sınırlı ve geçici değerler peşinde koşmaktadır. Bu durum da, Ziya Paşa’nın eserlerinde eleştiri konusu olmaktadır. İnsanlar Tanzimat döneminde Yüksek Değerler grubundaki özelliklerini yitirmiş, hayata adeta araçsal ya menfaat gözüyle bakmaya başlamışlardır. Bu durum toplum yapısının bozulmasında etkili olmuştur.

Ahlak felsefesinde de değerler özsel (intrinsic) ve araçsal (instrumental) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre; kendisi için istenen şeylere özsel (intrinsic), başka şeylere ulaşmak için bir araç olarak istenen şeylere araçsal (instrumental) değerler denir. Özsel değerler, yaşama anlam katan, kendisi için yaşanan değerlerdir. Araçsal değerler ise, özsel değerleri belirli koşullarda gerçekleştirmeye yarayan değerlerdir. Değerler hiyerarşisinde özsel değerler, araçsal değerlere göre daha üstündür ve daha derinden bir bağlılık gerektirir. Araçsal değerler ise, bu tür derin bir bağlılık gerektirmez. Bir araç değer yerine, onun gördüğü işi daha etkin bir biçimde yapabilecek daha etkin bir değer konabilir. Böyle bir değişim fazla bir gerilime yol açmaz. Milli bağımsızlık, dürüstlük, kişisel onur gibi değerler özsel değerlerdir ve hep üstün tutulurlar. Bu tür değerler, toplum üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Kişisel

onurdan, bağımsızlıktan vazgeçmek, insanın duygu ve kişilik dünyasında derin krizlere yol açabilir.¹⁹⁴

Rokeach da değerleri sınıflandırırken; değerleri amaç ve araç değerler olarak ikiye ayırmıştır. Amaç değerler, yaşamın temel değerlerini; araç değerler ise, bu amaçlara ulaşmada kullanılabilir davranış biçimlerini içermektedir.¹⁹⁵

Tablo 3.1. Rokeach'e Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Amaç Değerler	Araç Değerler
Aile Güvenliği	Bağımsız Olma
Başarılı Olma	Cesaret
Bilgelik	Dürüstlük
Dini Olgunluk	Entelektüellik
Eşitlik	Geniş Görüşlülük
Gerçek Dostluk	Hırslılık
Güzellikler Dünyası	İtaatkârlık
Heyecan Verici Bir Yaşam	Kendini Kontrol Etme
İç Huzur	Kibarlık
Kendine Saygı	Kendine Hakim Olma
Mutluluk	Mantıklılık
Gerçek Dostluk	Neşelilik
Özgürlük	Sevecenlik
Rahat Bir Yaşam	Sorumluluk Sahibi Olma
Sosyal Kabul	Temizlik
Ulusal Güvenlik	Yardıms severlik
Zevk	Yaratıcılık

Yukarıdaki değer sınıflamasında Rokeach amaç ve araç değerlerden bahsetmiştir. Rokeach'ın Tablo 3.1'deki değer sınıflandırılmasında, amaç değerler ulaşılacak istenen ana değerken; araç değerler de amaç değerlere ulaşılması için gösterilmesi gereken davranış çeşidi ve vasıfları içermektedir. Örneğin ulusal güvenlik için yardıms severlik gerekirken, sosyal kabul için temizlik bir ön şarttır.

Rokeach'ın değerler sınıflamasıyla, Ziya Paşa'nın Tanzimat dönemi eserlerinde belirtmeye çalıştığı değer anlayışı arasında çok benzerlik bulunmamaktadır. Ziya

¹⁹⁴ Hasan ÜNDER, Türkiye'de Batılılaşma ve Değerlerin Araçsallaştırılması, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, C:28, Sayı:2, s.294

¹⁹⁵ Oktay AKBAŞ, Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ank, 2004, s.30

Paşa'ya göre, bu dönemde insanlar amaç değerlere ulaşacak birtakım araç değerlerden yoksundurlar. Başka bir deyişle Tanzimat döneminde insanların çoğu dürüst, geniş görüşlü, mantıklı, itaatkâr, sevecen, sorumluluk sahibi değildir. Araç değerler insanlarda etkin olmayınca, Rokeach'ın değer sınıflamasındaki amaç değerler de tam olarak gerçekleşmemektedir.

Nelson'a göre değerler; bireysel değer, grup değerleri ve sosyal değerler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.¹⁹⁶ Nelson, değerler sınıflamasında değerlerin niteliklerinden çok, değerleri yaratan, yaşayan insan ve insan grupları özelliklerini ön plana çıkarmayı amaçlamıştır.

Tablo 3.2 Nelson'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Bireysel Değerler	Bireysel değerler seçim yapmada ve satın aldığımız ürünlerde, hobilerimizde olduğu gibi diğer kişisel tercihlerimizle ilişkilidir. ¹⁹⁷
Grup Değerleri	Grup değerleri, belirli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup; aile, kulüp, dini ya da politik bir grup olabilir. ¹⁹⁸
Sosyal Değerler	Sosyal değerler adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerlerdir ve bireyin mevcut toplumsal yapı içerisinde varlığını devam ettirmesine yarar. ¹⁹⁹ Sosyal değerlerin tanımlanmasında sosyalleşme, sosyal bilinç, norm ve grup ruhu gibi kavramlar kullanılmaktadır. ²⁰⁰

Nelson'un sosyal değerler kapsamını Ziya Paşa'nın da eserlerinde rahatça fark edebilmekteyiz. Ziya Paşa, toplumda kaybolan hak, adalet, doğruluk, dürüstlük gibi değerlere vurgu yapmaktadır, bu da Nelson'un sosyal değerler kavramıyla örtüşmektedir ve Ziya Paşa'nın değerle ilgili görüşlerinde bireysel ve grupsal olarak nitelendirebileceğimiz davranış görüşleri de mevcuttur.

¹⁹⁶ David T. NAYLOR, Richard DIEM, Elementary and Middle School Social Studies, Random House, New York, 1987, s.349

¹⁹⁷ U. John MİCHAELİS, Social Studies for Children (A Guide to Basic Instruction) (Ninth Edition) Prentice Hall Inc. New Jersey, 1988, s.361

¹⁹⁸ David T. NAYLOR, Richard DIEM, a.g.e, s 350

¹⁹⁹ U. John MİCHAELİS, a.g.e, s.361

²⁰⁰ Oktay AKBAŞ, a.g.t, s.19

Spranger ise değerleri altı grupta sınıflandırmıştır. Bu değer grupları daha sonraki yıllarda Alport ve arkadaşları tarafından bir ölçeğe dönüştürülmüştür.²⁰¹

Tablo 3.3 Spranger'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
Sosyal Değer	Başkalarını sevmeye, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir. Bencil değildir.
Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
Dini Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi fazlaları feda eder.

Spranger'ın değerler sınıflamasında ise Ziya Paşa'nın en çok yakındığı durum olan politik değer ön plandadır. O dönem insanlarında, Ziya Paşa'ya göre, özellikle Âli Paşa'da; politik değer belirlediği gücün etkisiyle makam, mevki yönüyle güçlü olmanın etkilerini, Ziya Paşa'nın bu durumdan yakınmasını eserlerinde görebiliriz ve o, eserlerinde ilk olarak bu durumdan şikâyetçi olmaktadır. Tanzimat döneminde bilimsel değer uygulanmadığını rahatlıkla görebiliriz. İnsanlar –özellikle yöneticiler- o dönemde eleştirilmeye tahammül edememektedir. Ayrıca aynı dönemde ekonomik değer anlayışına uyan bir anlayış da göze çarpmamaktadır. Toplumda sosyal değerler önemini yitirmeye başlamış; bencillik, cimrilik gibi olumsuz değerler had safhaya ulaşmıştır. Ayrıca toplumda sevgi, saygı, hoşgörü gibi değerler kaybolmaya başlamıştır. İnsanlar, bu dönemde dünyanın kendi etrafında döndüğünü zannetmektedirler.

Schwartz ise değerleri bireysel ve kültürel olmak üzere iki grupta sınıflandırmaktadır. Değerlerin bireysel düzeyde incelenmelerinde, kişilerin yaşamlarını yönlendirmeleri önemler göz önüne alınmıştır. Değerler kültürel düzeyde incelenirken ise, toplumun genel olarak paylaştığı, toplumsal kurallara dayanan soyut fikirlere ilişkin

²⁰¹ Oktay AKBAŞ, a.g.t, s.30-31

bilgi üretip üretmediklerine bakılmaktadır. Kültürel düzeydeki inceleme birimi, kültürel grubun kendisidir. Bu iki düzey arasındaki ayrımın nedeni ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi ihtimalinin bulunmasıdır. Schwartz'ın birey düzeyi değer tipleri tabloda verilmiştir.²⁰²

Tablo 3.4 Schwartz'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç (power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerine denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntüyü koruyabilmek (insanlar tarafından benimsenmek) a	Etkileşim Grup
Başarı(achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, Yetkin olmak, Hırslı olmak, Sözü geçen biri olmak (Zeki olmak)	Etkileşim Grup
Hazcılık (hedonism): Bireysel zevke, hazza yönelim	Zevk, Hayattan tat almak	Organizma
Uyarılım(stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak	Organizma
Özyönelim (self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak (Kendine saygısı olmak)	Organizma Etkileşim

²⁰² Çiğdem KAĞIÇBAŞI, M. Ersin KUŞDİL, Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı, Türk Psikoloji Dergisi, 15 (45), 2000, s.59-76

Evrenselcilik (universalizm): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak (iç uyum)	Grup b Organizma
İyilikseverlik (benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsever olmak, Dürüst olmak, Bağışlayıcı olmak, Sadık olmak, Sorumluluk Sahibi olmak (Gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, Anlamlı bir hayat)	Organizma Etkileşim Grup
Geleneksellik (tradition): Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak (Dünyevi işlerden el ayak çekmek)	Grup
Uyma (conformity): Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek	Etkileşim Grup
Güvenlik (security): Toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek (Bağlılık duygusu, sağlıklı olmak)	Organizma Etkileşim Grup

Not: **Organizma:** Biyolojik organizma olarak bireylerin evrensel gereksinimleri;
Etkileşim: uyumlu bir toplumsal etkileşimin evrensel nitelikteki ön şartları;
Grup: grupların sorunsuz işlev göstermesi ve varlığını sürdürebilmesi için evrensel gereklilikler.

a. Kültürler arası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler parantez içerisinde belirtilmiştir.

b. İnsanların asıl gruplarının dışındaki insanlarla ilişkiye geçtikleri, gruplar arası karşılıklı bağımlılığı kabul ettikleri ve doğal kaynakların kısıtlı olduğunun farkına vardıkları zaman ortaya çıktığı varsayılır.

Yukarıdaki tabloda yer alan değerlerin hepsi Ziya Paşa'ya göre, insanlarda olması gereken değerlerdir. Eğer bu değerler toplumdaki tüm bireylerde görülürse, toplum her yönden mükemmeliyete ulaşacaktır ama Ziya Paşa'ya göre Tanzimat dönemi insanında bu özellikler görülmemektedir. Sadece ilk baştaki güç değeri ve başarı değeri, insanlarda olumsuz yönde görülmektedir. İnsanlar güç sahibi biri olmak, topluma hükmetmek, toplumda sözü geçen biri olmak istemektedir.

Felsefeci ve toplumbilimci Hilmi Ziya Ülken ise değerleri üç ana grupta sınıflandırmıştır.²⁰³

Tablo 3.5 Hilmi Ziya Ülken'e Göre Değerlerin Sınıflandırılması

İçkin Değerler	Kavramlar, duygular ve eşya ile münasabetten doğan ve bilinçle çevrelenen inanmadan daha çok bilmenin hakim olduğu değerlerdir. İçkin değerlerin bir kısmı, değer vermenin öznesi durumundaki bilincin eşya ile ilişkisinden doğan değerlerdir. Bir kısmı, duyguya ve duyuşa bağlı kavradığımız şeylerle ilgili olarak ortaya çıkan sanat değerleridir ve yine bir kısmı temelini doğrudan doğruya şuurun verilerinde bulunan düşünce değerleridir.
Aşkın Değerler	Kişilerarası ilişkilerden meydana gelirler. Bireyin sosyal çevresiyle etkileşmesinden doğan değerler, kişilerarası değerlerdir; bilgiden çok inanma üzerine kuruludur. Bu değerler, ahlak ve dindir.
Normatif Değerler	Kişilerden doğan sözler, şeyler ve eylemlerin birbiriyle değişiminden doğan değerlerdir ki; eylem, eylem ile karşılaştırılınca ölçü hukuk olur; söz, sözle değiştirilince ölçü dil olur; eşya, eşya ile değiştirilince ölçü iktisat olur. Bu değerlere de normatif değerler denir.

Değer türlerinden evrensel ahlak değerleri ise, 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin temelini oluşturmuştur. Bildirgede yer alan değerler şunlardır: Yaşam, özgürlük, kişisel saldırı baskısı altında olmama, suç kanıtlanana kadar masumluğu varsayma, işkenceye karşı olma, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, mahremiyet, aile ve haberleşme, toplum hayatına

²⁰³ Hakan POYRAZ, "Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı" Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Değerler Eğitimi Merkezi, İst, 2004, s.85-86

serbestçe katılma özgürlüğü, eğitim, sağlık ve mutluluğu sürdürmek için yeterli yaşam standardı.

Günümüzde yapılan değer sınıflamalarıyla Ziya Paşa'nın nazım ve nesir türündeki eserlerinde; olması gereken insan tipinin özellikleri birbiriyle örtüşmektedir. Ziya Paşa, neredeyse tablolarda gösterdiğimiz tüm değerler üzerine vurgu yapmıştır. Bu da gösteriyor ki o, değerler tablosunu eserlerinin içeriklerinde göstermiştir ve değerler bugün olduğu gibi, Tanzimat döneminde de büyük önem taşımaktadır. O dönemde değerlerle ilgili yaşanan sorunlar, bugün de devam etmektedir.

3.1.3. Değerlerin İşlevleri

Değerler, insanın iç dünyasından başlayarak; devletin sosyal, siyasal işleyişini düzenlemeye kadar varan büyük bir etki gücüne sahiptir. Bu sebepten dolayı, değerlerin işlevlerini iyi bilirsek; değerleri kişisel, toplumsal, insani hedeflere ulaşmada etkin olarak kullanabiliriz. Eğer değerlerin işlevlerini tam olarak kavrayamazsak, değerlerdeki eksiklik, toplumun ve devlet yapısının bozulmasına sebep olur. Özellikle Ziya Paşa'nın bahsettiği Tanzimat döneminde, değerlerin işlevleri görmezlikten gelinmiş ve insanlar, hayatlarında değerlerin eksikliğini hissetmişlerdir. Tanımları ve sınıflamaları üzerinde durduğumuz değer kavramının, işlevlerini de belirtmek, değerlerin özümsemesinde faydalı olacaktır.

Özensel'in aktardığına göre değerlerin işlevlerini şöylece sıralayabiliriz.²⁰⁴

Sosyal değer, temel seçici oryantasyonun standardıdır. Yani bu bağlamda değerler bilinçli ve amaçlı davranışların genel ölçütüdür. Bu bakımdan değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenebilen olgu ve istekleri için temel atıf noktası görevini görmektedir.

Değerler, kültürel olarak şekillendirilmiştir ve aynı zamanda kültür üzerinde de yönlendirici olarak etki etmektedir. Bu bakımdan değerler, belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır. Bu da genel olarak sembol, moral ve estetik normlar, davranış şekilleri olarak belirginleşir. Bu açıdan değerler kültürün esasını oluşturmaktadır.

Değerler, insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir. Kısaca, kişinin şahsiyet yapısına uyum sağlamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak, değerler kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir.

²⁰⁴ Ertan ÖZENSEL, Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer, Değerler Eğitimi Dergisi 1 (3), İst, 2003, s.230.

Değerler, sosyal bir boyuta sahiptir. Yani değerler insanın hem zihinsel hem de duygusal yönünü ifade eder. Sosyal değerler, belirli sosyal sonuçlara yol açarlar. Bu sosyal sonuçlar literatürde sosyal değerlerin işlevleri olarak ele alınmaktadır.

Fichter'dan aktarılan değerlerin işlevleri de şunlardır:

Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma sistemini mümkün kılar. Bireyin çevresindekilerinin gözünde nerde durduğunu bilmesine yardım eder.

Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesnelere üzerinde odaklar. Bu değerli nesne, her zaman birey veya grup içinde en iyi olmayabilir. Fakat o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.

Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yollarına, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışların adeta şemasını çizerler. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.

Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler, ilgi yaratırlar, cesaret verirler. Böylelikle de kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin bir takım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yüreklendirir. Değerler, ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlarlar.

Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Sosyal bilimlerin aksiyonlarından biri de, grupların yüksek düzeyde bazı değerlerin paylaşılması amacıyla buluştuğudur. Kişiler aynı değeri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir.

Rokeach²⁰⁵ ise değerlerin fonksiyonlarını durum eksenli olarak şu şekilde ifade eder:

Standart olarak değerler: *Değerler, bireyin toplum içindeki davranışlarını belirler. Bir olayla karşılaşan birey pozisyon alır ve karşılaştığı toplumsal olayları değerlendirirken ve yargılarken değerini kullanır.*

Çatışma ve karar vermede değer sistemi: *Birey çatışma ve karar verme durumuyla karşılaştığında değerler danışmanlık görevini yerine getirirler. Böyle bir durumda değerlerin biri değil birkaçı birden harekete geçer ve birey önceden öğrenilmiş yapıları kullanarak karar verir ve çatışmaları çözer.*

²⁰⁵ Mehmet SİLÂH, Sosyal Psikoloji, Ank, 2000, s. 326-330

Necmettin Tozlu'nun belirttiğine göre değerler, düşüncelerde oluşması nedeniyle insanı ve toplumu maddi gerçekliğin ötesine taşıma gücüne sahip; aynı zamanda da bireyleri bilinçli olarak bir arada tutma, birlikte yaşatma, varlığını devam ettirme gücüne de barındırır. Bir taraftan toplumları birbirinden ayırırken, diğer taraftan da tüm insanların paylaştığı özelliklerin kaynağını oluşturması yönüyle de; değerler, birleştirici ve bütünleştirici bir güce sahiptir. Toplumsal değerler, toplumları birbirinden farklılaştırırken; evrensel değerler, tüm insanlığı birleştirir.²⁰⁶

İnsan kendi içinde, değerleri göz ardı ederek bir yaşam sürdüremez. Değerler, kişinin varlık sebebinin farkında olmasını, yakın ve uzak çevresinde gelişen olayları anlamlandırarak; bu olaylar hakkında değerlendirme ölçütleri oluşmasını sağlar. İnsanlar, değerler sayesinde mensubiyet bilincine ulaşır, bir olur ve birlikte yürür. Değerlerin aktarımı ve etkin olarak yaşama geçirilmesi ne kadar güçlü olursa, hedeflere ulaşma o oranda başarılı olur. Değerlerdeki yozlaşma sorunu beraberinde yıkım getirir.

Demokratik bir toplum olmanın temelinde, değerlere samimi olarak bağlanma yatmaktadır. Hoşgörü, adaletli olma, sorumluluk değerleri demokrasinin gerekleridir ve bu değerlerin demokratik toplum açısından önemli işlevleri bulunmaktadır. Diğerlerinin haklarına ve görüşlerine saygı, otoriteye saygı, dayanışma, amaç birliği, diğerlerine uyum demokratik yaşamda huzuru sağlayan etkenlerdendir.

Değerlerin birleştiricilik işlevi de bulunmaktadır. Bu işlevin temeli insanın sosyal bir varlık olmasına dayanır. İnsanlar belli değerler etrafında toplanarak sosyal gruplar oluştururlar. Aynı sosyal grup içinde yer alan kişilerin yaşamını anlamlı kılan, paylaştıkları değerler ve ideallerdir.

Değerler, kurumların ve dolayısıyla toplumun gelişmesinde de etkilidir. Kurumların kendi içindeki en küçük birimleri rol adını alır ve tıpkı insan bedenindeki hücreler gibi, bu roller de sistemin çalışmasına önemli katkıda bulunurlar. Ancak insan bedeninde hücrelerin işlevlerini görmeleri biyolojik programlamayla çözümlenmiştir. Oysa toplumsal rollerin yerine getirebilmesi için güdülenmeleri ya da zorlanmaları

²⁰⁶ Necmettin TOZLU, Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler, Van, 1992, s.52-53

gerekir.²⁰⁷ İnsan, mekanik bir iradeye sahip değildir, kendisini harekete geçirecek pekiştirenlere ihtiyaç duyar. Değerler, bu noktada etkin bir güdüleme ve pekiştirme unsurudur. Örneğin; iş ahlakı değerini içselleştiren, işini bilinçli bir şekilde yaptığında, huzurlu olan, kurum ve toplumun takdirini kazanan birey, toplum hatta insanlık için faydalı bir bireydir. Toplumun üyeleri değerlere sorumluluk ve görev bilinciyle bağlandığında özlenen sonuçlar elde edilir.

Ziya Paşa, eserlerinde yukarıda anlattığımız değerlerin işlevleri üzerinde durmuştur. Bilinçli ve amaçlı davranmanın öneminden bahsetmiş, değerlerin Türk toplum yapısı açısından önemine değinmiştir. Onun eserlerinde insan ön plandadır, dolayısıyla insanların sosyal boyutu ön plandadır. Ziya Paşa, değer bakış açısıyla çevresindekileri insanları yargılar ve değerler yoluyla o dönemdeki yöneticiler ve insanlar incelediğinde; insanlardaki değer kaybını fark eder ve bunları eserlerinde ifade etmeye çalışır.

3.1.4. Değerler Eğitimi

Eğitim, bireylere toplumun devamlılığını sağlayacak bilgi, beceri ve değerleri aktarmayı, bireyleri ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir meslek edindirmeyi amaçlayan, eğitimin iş gücünü karşılayan, toplumsal bütünlüğü sağlayan, bireylere kendini gerçekleştirme olanakları yaratan, toplumsal dönüşüm ve değişimleri yönlendirme misyonunu üstlenmiş dinamik bir yapıdır.

Eğitim belirlenen amaçlara bireyi ulaştırma sürecidir. Bu süreçte, bireyler bilgi, beceri, tutum ve değer kazanır. Bu özellikleri kazanan bireyler, toplumsal yapıda değişiklikler meydana getirirler. Sosyolojik açıdan eğitim, bireyin içinde yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu yöndeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır.²⁰⁸

²⁰⁷ Mine TAN, Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 20 (1-2),1990, s.557-571

²⁰⁸ Mustafa ERGÜN, Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ank, 1994, s.4

Eğitim, çocuğu veya ergeni bedensel, ruhsal, zihinsel, toplumsal, ahlaksal yönleri ile oluşturmak ve geliştirmek için onun varlığındaki değer kaynaklarını ortaya çıkarmaya yönelik yöntem ve tekniklerin eyleme dönüştürülmesidir.²⁰⁹

Eğitim, insan davranışlarında bilgi, beceri, anlayış, tavır, karakter gibi önemli sayılan kişilik nitelikleri yönünden belli gelişimler sağlamak amacı ile yürütülen düzenli etkileşim sürecidir.²¹⁰

Değerler, eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Değerler eğitimi, kendi başına özel bir alanı ifade etmektedir. Değerleri insanlara dört işlemi öğretir gibi ğretemeyiz. Taşdemir'in de belirttiği gibi “ *İnsan yetiştirmenin hangi boyutu ele alırsa alınsın, bu yetiştirme sürecinin gelişi gzelliikten uzaklaştırılıp, sonuçlarının beklendik düzeyde olabilmesi için bu sürecin belirli bir disiplinde gerekleşiş olması gerekir.*”²¹¹

Eğitimin temel işlevlerinden birisi de, toplumun kültürel mirasının birikimini ve srekliiliğini sağlamaktır. Bu eğitim mirası; kuşaktan kuşağa devredilerek, toplumun yapısında hayat bulmaktadır. Bu mirasın içinde toplumsal normlar ve değerler bulunmaktadır. Bu aktarılma süreci, bir yandan doğru alışkanlık ve tutumların geliştirilmesini, diğer yandan da zararlı olabilecek anti sosyal etkenlere karşı koymayı içine almaktadır.²¹²

Kişi açısından sağlıklı bir karakter yapısına sahip olmak, yaşamı anlamlandırmak, olaylar ve durumlar karşısında belli bir duruş sergilemek, kendilik bilinci oluşturmak için değer kazanımı önemli bir eğitim sorunudur. Evrensel açıdan da bireylerin daha üst bir bakış açısına kavuşması için; öncelikle milli, kültürel, ahlak değerlerini içselleştirmesi gerekmektedir. Bireyler, değerlerinin ne kadar bilincinde olursa milletin devamlılığı ve refahı da o düzeyde yüksek olur.

Teknolojinin günümüz dünyasında hızla ilerlemesi değişmesiyle, dünya küçülmekte; farklı coğrafyalara, farklı kültürlere sahip insanlar bir araya gelmektedir. Her zaman olduğu gibi bu insanlar, farklı düşünce yapılarına sahip insanlar da

²⁰⁹ Saffet BİLHAN, Eğitim Sosyolojisi, Ank, 1986, s.14

²¹⁰ Ramazan YILDIRIM, ğrenmeyi öğrenmek, İst, 1999.

²¹¹ Mehmet TAŞDEMİR, Eğitimde Planlama ve Değerlendirme, Ank, 2000.

²¹² Mahmut TEZCAN, Eğitim Sosyolojisi, Ank, 1997, s.52

olmaktadır. Farklılıklardan uyumlu bir birliktelik yaratmak için; sevgi, saygı, hoşgörü vb. bütünleyici değerlerin insanların kişiliğinde samimi, bilinçli ve davranışa dönük olması dünya mutluluğu açısından önem arz etmektedir. Bu birlikteliği sağlayacak yegâne kaynak, değerler eğitimidir. Değerler eğitimi, araştırmacılar tarafından üzerinde çok durulan bir konu olmuştur. Son dönemde yapılan akademik çalışmalara baktığımızda, değerler eğitimin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu görmekteyiz.

Değerler eğitimi, kısaca değer kazanma etkinliğidir. Değerler eğitimi kimine göre değerlerin açık ve şuurlu bir şekilde öğretilme teşebbüsüdür; kimine göre ise de, doğrudan ya da dolaylı olarak kişilerin değerler hakkındaki anlayış ve bilgisini geliştirmek, onların bireyler ve daha geniş bir toplumun üyeleri olarak belli değerler doğrultusunda davranabilmelerini sağlamak için gerekli beceri ve eğilimleri aşılacaktır.²¹³ Değerler, bir bilgi yükleme işi değildir. Değerler, kalıtsal değildir; bireyler değerleri psikolojik, sosyal ve ahlaki gelişim dönemlerine özgü yeterliliklerle yaşayarak öğrenir. Değerler, çocuğun bilişsel ve duyuşsal gelişim özellikleri ele alınarak; uygun eğitim öğretim ortamları meydana getirilerek, iyi örnekler sunularak, etkili materyallerle, öğrenci merkezli ve sürece dayalı bir anlayışla gerçekleştirilmelidir. İnsanlar değerleri içselleştirdiğinde, değerler bir anlam kazanır. Değerler, insan davranışlarını etkiler, toplum ilişkilerini düzenler ve toplum kalkınmasını sağlar.

Değerler eğitimi, geçmişte karakter eğitimi, ahlak eğitimi gibi isimler altında yürütülmekteydi. Balat ve Uyanık bu konu hakkında şunları ifade etmektedir:

“Yurtdışında yayınlanan bilimsel çalışmalar incelendiğinde değerler eğitimi kavramının moral-ahlak-kişilik ya da karakter eğitimi olarak da ele alındığı görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar, henüz istenen düzeyde değildir. Bunun nedeni ise duyuşsal sürecin gözlenmesinin zorluğu ve okullarda bilişsel öğrenmelere daha çok ağırlık verilmesidir.”²¹⁴

Okullarda genellikle zihinsel etkinlikleri ağır basan bilişsel öğrenmeleri merkeze alan bir sistem benimsenmektedir. Duyuşsal alanla ilgili davranışlar ise çoğunlukla

²¹³ Hayati HÖKELEKLİ, Turgay GÜNDÜZ, Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğilimleri, Değerler Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu, , İst, 2007, s.385

²¹⁴ Gülden BALAT UYANIK, Değerler Eğitimi ve Değerler Eğitimi Programları, Okul Öncesinde Eğitimde Güncel Konular, İst, 2005.

program dışına itilmiş ve şansa bırakılmıştır.²¹⁵ Duyuşsal alan; neyin iyi, neyin doğru olduğu sorusuna cevap veren değerler, ahlak ve etikle de ilgilidir.²¹⁶

Değerler, eğitiminin temeli ilk olarak ailede başlar, bu değerler okulda daha da pekiştirilir, yeni değerler, eklenerek çocuğun kafasında bir değer şeması oluşturulur. Değerler eğitiminde toplum-aile-okul büyük bir öneme sahiptir.

Yurtdışında ise değerler eğitimi konusu; kişilik eğitimi veya farklı isimlerle, anasınıfından başlayarak sistematik olarak öğrencilere bir program dahilinde öğretilmektedir. ABD’de vatandaşlık eğitiminin temel ilkeleri arasında yer alan değer eğitiminin amacı; öğrencilerin gayretli, amaçlı ve olumlu bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktır.²¹⁷ Belçika’da ise Etik dersi programında değerlerin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu derslerde öğrencilere hiçbir düşünceyi empoze etmeksizin, değerlerin tartışma yöntemleri ile ortaya çıkarılması üzerinde durulmaktadır. Ahlaki ikilem ilkesi çerçevesinde örnek olay ve drama yöntemleri ile öğrencilere ahlaki doğruları buldurmada, derste en çok kullanılan yöntemlerdendir.²¹⁸

Pıghın²¹⁹ değerler eğitiminin içeriğine vurgu yaparak, değerler eğitiminden şöyle bahsetmektedir:

“Değerler eğitimi bireyin kendisi ve toplumla geniş çapta insanlıkla uyumlu olmasını, düşüniş ve davranışlarında tutarlı olmasını, iç görüşünü geliştiren, sistemli ve planlı bir zemin oluşturulmalıdır. Anne ve babalar, çocuklarına ahlaki davranışlar kazandırmanın, değerleri (ya da modası geçmiş kavram olan erdemleri) hayat yolunda vermenin ne kadar önemli olduğunu biliyorlar. Fakat aynı zamanda aşırı uyum gösteren, sinmiş çocukları olsun istemiyorlar. Erkek ve kız evlatlarını kendilerine güvenen, adil ve eleştirebilen insanlar olarak yetiştirmeli; bir yandan rekabet toplumu içinde kendilerini ezdirmemeli; diğer yandan önemsenmeli, duygudaş ve diğer insanlara saygılı olmalıdırlar. Gün geçtikçe zorlaşan iş dünyasında yerlerini alırken, kariyerleri yolunda cesetleri çiğneyerek ilerlememelidirler. Başka fikirlerle tartışabilmeli ancak kendi duruşlarını feda etmemelidirler. Kendi başlarına hareket etmeyi öğrenebilmeli fakat başkalarının ihtiyaçlarını ayaklar altına almamalıdırlar.”

²¹⁵ Mürüvvet BİLEN, Kurumlarda İnsan İlişkilerinin Başarıya Etkisi, 2000 Yılında Türk Milli Eğitim Örgütü ve Yönetimi Ulusal Sempozyumu, Ank, 2001, s.139.

²¹⁶ Hasan BACANLI, Duyuşsal Davranış Eğitimi, Ank, 1999, s.6

²¹⁷ Remzi KINCAL, Vatandaşlık Bilgisi, Ank, 2002, s.180

²¹⁸ Mehmet Zeki AYDIN, Belçika’da İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din ve Ahlak Öğretimi, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:3, Sivas, 1999, s.101-147

²¹⁹ Gerda PIGHIN, Çocuklara Değer Aktarımı, İzmir, 2005, s.10

Türkiye’de ise, eğitimden beklenen; akademik açıdan başarılı bireyler yetiştirmektir. Oysa değerler eğitimi, akademik başarıdan daha önce gelmelidir. Öğrenci sadece bilgiyle, başarılı bir birey olamaz. Düzenli ve sağlıklı bir yaşam için, çocuklara küçük yaşlardan itibaren değerler eğitimi verilmelidir. Arkadaşı, meslektaşı, komşusu ile uyumlu ilişki kurmaktan çekinmeyen, en düşük düzeydeki toplumsal kurallara uyarak yaşayan kişilerin doğup büyüdüğü ülkelerde; değerlerle, nelerin yaşamımızda öncelikli olduğu, evde aile, okulda programlar vasıtasıyla insanlara öğretilmektedir.

Değerler eğitimi, daha çok rol öğrenmesi şeklinde meydana gelir. Herkesin toplum içinde bir mevkisi ve her mevki için toplum tarafından insanların uygulaması gereken rolleri vardır. Biz de bulunduğumuz bir mevkide; o mevkideki insanların neler yapması, neler düşünmesi, nelere kıymet vermesi vs. gerektiği hakkındaki bilgilere sahip oluruz. Bir erkek olarak cesaret, azim, sebat, soğukkanlılık gibi vasıflar, bizim değer verdiğimiz şeyler olur. Bir genç kız, iffetli kalmanın büyük bir değer olduğunu öğrenir. Bu değerlerin arka planında toplumun desteği buldukça, bunlar bizde kuvvetle yer eder. Fakat bu destek zayıflayınca, bu değerler değişmeye veya bozulmaya müsaittir.²²⁰ Bu durumda toplumun desteği değerlerin içselleştirilmesi ve devamlılığında bir pekiştirici görevini üstlenmiştir.

Etik eğitimi olarak ifade edebileceğimiz değerler eğitiminin hedefi, kendini tanımlama, kendini anlama ve kendini tamamlama gibi pratiksel süreçlerden geçirdiği insanın yeteneklerini en üst düzeye ulaştırarak, insanın iyi bir hayat yaşamasını sağlamaktır. Böyle bir eğitim de süreç merkezli program anlayışıyla aktif, deneysel ve somut problem çözümlerine dayalı bir müfredat programla ve böyle bir eğitimin tekniğini çok iyi bilen eğitimciler eliyle mümkün olabilir.²²¹ Değerler eğitimi, tutum ve davranışa yönelik olduğu için ve bunların kazanım halini alması uzun zamanda görülür ve süreç temelli programın uygulanması gerekir. Bu alandaki etkinlikler de öğrenci merkezli anlayışa yönelik olmalıdır. Eğitim programlarını uygulayan öğretmenlerin de; donanımlı ve yeni yaklaşımları benimsemiş olması etkili bir değerler eğitimi ortaya çıkaracaktır.

²²⁰ Erol GÜNGÖR, Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, İst, 2000

²²¹ Nesrin KALE, Nasıl Bir Değerler Eğitimi, Değerler ve Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu, İst, 2007, s.319

3.1.5. Değerler Eğitiminin Önemi

Değerler, eğitimde kişilerin bireysel gelişimini sağlamanın yanında; toplumun ihtiyaç duyduğu faydalı ve üretken bireyler yetiştirme, sosyal denetim mekanizmalarını işler halde tutacak öz bilinç yeteneğini geliştirme görevi de vardır. Eğitimin temel hedefleriyle, değerler eğitiminin dayanakları birbirleriyle örtüşmektedir.

Değerler eğitimi, toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Toplum içinde yaşayan insanları değerler ve yasalar bir arada tutar. Toplumsal yaşamın düzenli yol alması için, yasalara uymanın yanında; ortak değerlerin, gelenek ve göreneklerin birleştirici gücüne de ihtiyaç vardır. Toplumsal ilişkiler, kişilerin tek tek ve toplu olarak insancıl değerlere bağlılığı ölçüsünde düzenli yürür.²²²

Değişim hayatı ve hayattaki sürekliliği belirleyen, niteleyen ve yönlendiren önemli bir olgudur. Bu yüzyılda insanlar küreselleşmeyle birlikte, teknolojinin akıl almaz bir hızla ilerlemesinden dolayı, hızlı bir değişim yaşamaktadır. Toplumsal yaşam bu değişim altında hızla şekillenmektedir. Topluma düşen görev, yeniliklere ve değişime karşı direnmek değil; değişimle gelen olası gelişmelere hazırlıklı olma konusunda çaba sarf etmektedir. Değişime bu anlamda hazır olmayan toplumlar, onun yol açtığı tahribata engel olamazlar.²²³ Eğitim, bu noktada önemlidir. Eğitim, hem çağın gereklerini ve gerçeklerini bilen; hem de milli, manevi, kültürel değerlerini koruyup geliştiren bireyleri topluma kazandırmalıdır. Eğitim, değişimi bir güç olarak değerlendirmeli, sürekli yenilenmeye ve gelişmeye dayalı bir yapı içinde olmalıdır. Eğitimin bu görevini Berkay²²⁴ şu şekilde belirtmektedir:

“Günümüzde sosyal değişme ve gelişme ile eğitim arasındaki bağlantı demeti hayli karmaşıktır, bir yandan sosyal ve kültürel kimlikleri korumak, öte yandan yeni teknolojileri ve değerleri geniş kitlelere sunmak ihtiyacı bir aradadır.”

Toplum ve insanlık için faydalı insan, bilgili insandan ziyade; bildiklerini olumlu yönde kullanan, yapıcı, üretici insandır. Değer ve tutumlar bu bağlamda bilginin

²²² Atalay YÖRÜKOĞLU, Çocuk Ruh Sağlığı, İst, 1998, s.167

²²³ İsmail DOĞAN, Toplum ve Eğitim Sorunları Üzerinde Felsefi ve Sosyolojik Çözümler, Ank, 2004, s.27

²²⁴ Fügen BERKAY, 20. Yüzyılda Sosyal Değişme ve Milli Kültür Varlığımız, 2. Milli Kültür Şurası Bildirileri, 5-8 Aralık 1989, C.1, Ank, 1989, s.44-46,

ve tekniğin önüne geçmektedir. Eğitimin düzeyi yükseldikçe, kişide tutarlı davranışların artması ve davranışların nitelik yönünden yoğunlaşması gerekmektedir. Türk eğitim sisteminde ise, eğitim düzeyi yükseldikçe, özellikle duyuşsal alan açısından öğrencideki tutarlı davranış sayısı azalmakta, nitelik ise özünü yitirmektedir.²²⁵

Son yıllarda artan şiddet olayları, aile kurumunun zayıflaması, âdi suçların artması, ahlaki yozlaşmalar da insanlık açısından karamsar bir tablo oluşturmaktadır. Bu karamsar tablonun önüne geçmek için insanların uzlaştırıcı değerleri benimsemesi gerekmektedir. Değerler eğitimi, bu boşluğu dolduracak en önemli çözümdür. 1990'lı yıllardan başlayarak başta ABD olmak üzere dünya devletleri; değerler eğitimi ve karakter eğitimine yönelik çalışmalarını arttırmışlardır. Ülkemizde ise, bu alanda yapılan çalışmalar yapılmakta ama halen yeterli düzeyde değildir.

3.1.6. Değerler Eğitimi ve Toplum

Aile, toplumun yapısını oluşturan en küçük birimdir. Çocuğun doğduğu anda kendini içinde bulduğu aile; bakım, duygusal ve psikolojik gelişim, kültürel değerleri kazanım açısından birincil çevredir.

Çocuk dünyaya geldiği zaman, beraberinde ne dini, ne ahlaki, ne hukuki, ne estetik, ne lisanî, ne iktisadi, ne de mantıki bir vicdan getirir. Bu vicdanları ona kendi milleti, kendi milletinin kültürü verir.²²⁶ Kültürün aktarımında aile, ön plandadır.

Aile, çocuğun hem ilk, hem de en önemli eğitim birimidir. Çocukların davranış biçimlerini şekillendirmesinde, değerleri tanınmasında ve özümsemesinde çok büyük bir öneme sahiptir. Aile; çocukların topluma hazırlanmasını, toplumun inançlarını, değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, kültürünü öğrenmelerini sağlar. Çocukların kişilik gelişimleri ailede tamamlanır. Ailenin çocuğunu değerlerine sahip çıkan biri olarak yetiştirmesi, toplumun geleceği için hayati önem taşır. Güçlü bir aile, güçlü bir devletin ve milletin temelini oluşturur. Aile, değerler eğitiminin başlangıç noktasıdır. Çocuk, değerler eğitimini ilk olarak aileden alır; bu durum da çocuğun kişilik gelişiminin, değer

²²⁵ Veysel SÖNMEZ, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Ank, 1986, s.57

²²⁶ Ziya GÖKALP, Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri, (Haz. Rıza KARDEŞ), Devlet Kitapları, 1973, s.42-43

oluşumu ve toplumsallaşma organizasyonlarının temelini atıldığı kritik döneme denk gelir.

Çocuk, toplumsal bir kurum olan ailede; iyi, kötü; güzel çirkin gibi ahlaki normları ve değer yargıları ile gelenek ve göreneklerinin ilk bilgisini burada alır. Bireyi toplumsal hayata alıştırmaya ve hazırlamanın, eğitimin temel hedeflerinden olduğu göz önüne alındığında; çocuğun toplumsallaşmasında ailenin önemi daha iyi anlaşılır. İnsanın en ilkel ve sürekli duyguları diyebileceğimiz zevk, hoşlanma, acı, kin çocukluk çağlarında oluşur. Bu bakımdan doğumdan on iki yaşına kadar olan çağ, insan hayatının en önemli dönemidir. Her türlü iyi alışkanlıklarla, iyinin benimsenip seçilmesi; kötünün itilip, ondan nefret edilmesi bu çocukluk döneminde oluşur ve pekişir. Bütün bunlar, çocuk henüz akıl yürütme ve her şeyin nedenini anlama yaşına gelmeden gerçekleşmektedir. İşte böyle bir çağın en etkileyici ve kalıcı eğitimi ailenin sorumluluğu altındadır.²²⁷

Çocuk büyüdükçe aile dışındaki çevreyle ilişkilerinde artma, anne babaya olan fiziksel ve duygusal bağlarda azalma olmasına rağmen çocuğun kişiliği ve topluma uyumu üzerinde ana baba tutumunun etkisi önemini korumaya devam eder. Dış dünya, anne ve babadan öğrenilenler aracılığıyla değerlendirilir ve ona uygun tepkiler verilir. Gerek çocukluk yıllarında, gerekse okul yıllarında ailenin vermiş olduğu eğitim veya takındığı tavır, çocuğun kişilik ve değerleri ne derece kazanacağını belirlemektedir. Doğru ya da yetkin yapılmayan değer kazanımı, çocuk için ileriki dönemlerde mutsuzluk ve uyumsuzluk kaynağı olabilir. İlk öğrenmelerin de ilerideki ahlaki, sosyal gelişimleri etkileyebileceği düşünülürse; ailenin değerler eğitimindeki ve toplumdaki rolü daha iyi anlaşılacaktır.

Türk toplum yapısı, geçmişten günümüze geniş aile tipinden çekirdek aile tipine dönmüştür. Kadının çalışma hayatına katılması, çocuğun eğitiminde ailenin rolünü etkileyen çevresel etmenlerin artması da, ailenin fonksiyonlarından bir kısmının okula kaymasına sebep olmuştur. Aile, değerler sisteminde önemli bir yere sahip olduğuna göre, bu noktada yapılacak ihmallerin de telafisinin zor olduğu bilinmelidir. Altyapısı

²²⁷ İsmail DOĞAN, Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar, İst, 1996, s.91

ailede hazırlanan değerler eğitimi, okulda pekiştirilir. Okullardaki eğitimle de, aile desteği olmadan bir yere gelinemeyeceği bir gerçektir.

3.1.7. Dilin Değerler Eğitimi Üzerine Etkisi

Dil, bir toplumun değerlerinin taşıyıcısıdır. İnsanlar dil öğrenirken sadece o dille ilgili becerileri öğrenmekle kalmazlar; o dilin kültür ve değer yapılarını da öğrenirler. Kaplan²²⁸ da bir milletin bütün duygu, düşünce hazinesi, dil kabına veya kalıbına dökülür ve bu dil kaybı ile yerden yere, nesilden nesile aktarılır, diyerek bu konu hakkındaki görüşünü belirtir.

Değerler ve birikimler yeni nesillere dille aktarılır. Aksan²²⁹ ise dili şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir dilin söz varlığının incelenmesi, o dili konuşan toplumun maddi ve manevi kültürü üzerinde bize en inandırıcı tanıkları getirir. O ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, toplumda önem verilen kavramlar ve tarih boyunca ortaya çıkan değişimler, giderek o toplumun birçok nitelikleri, söz varlığında kendini belli eder.”

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içerisinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan, yıllar boyu gelişerek meydana gelmiş bir sosyal kurum, seslerden örülmüş bir ağ, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemidir.²³⁰ Dil, anlaşma aracı olması yanında, tarihin derinliklerini etkileyen, tarihe yön veren, toplumları, bireyleri etkileyen çok önemli bir sistemdir.

Dilin toplum ve birey yaşamındaki önemini Sever²³¹ şu şekilde özetlemiştir:

- *Dil, anlamayı ve anlatmayı sağlayan araçtır. Başka bir deyişle iletişim aracıdır.*
- *Dil, düşünme aracıdır; düşüncenin yaratıcısıdır.*

²²⁸ Mehmet KAPLAN, Kültür ve Dil, İst,1996, s.139

²²⁹ Doğan AKSAN, Anadili, Türk Dili Dergisi, S. 285, Ank, 1975, s. 423-433

²³⁰ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İst, 2000, s.3

²³¹ Sedat SEVER, Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme, Ank, 2004, s.5

- *Dil, ulusu meydana getiren temel öğedir. Aynı dili konuşan insanlar arasındaki duygu ve düşünce birlikteliği, ulus bilincinin de oluşmasını sağlar; bu bilinci pekiştirir.*
- *Dil, ulusun ve insanlığın bütün kültür birikimini aktaran en etkili araçtır.*

Dil; değer, norm ve sosyal kontrol unsurları nesilden nesile kavram ve kelimeler yoluyla aktarılır. Dil, içerisinde kültür, değer ve normları taşır. Özellikle atasözü ve deyimlerimizde, bu unsurlar çok belirgin olarak karşımıza çıkar. Örneğin “Ev yıkanın bir gün olur kendi evi yıkılır.” “Eşeğe altın semer vursalar, eşek yine eşektir.” “Yumuşak huylu atın çiftesi sert olur.” gibi özlü sözler bize sosyal konularda mesaj vermenin yanında, değerlerimiz hakkında da bize bilgiler verir. Toplum, bu sözlerle önceden ikaz etmekte, onların davranış şekillerini ortak değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarına göre belirlemelerini istemektedir.²³²

Ana dili, bireyin yaşadığı çevrenin ve iletişim içine girdiği toplumsal ortamın ürünüdür. Birey çevresini, toplumunu ve bu toplumun ortaya koyduğu ve geliştirdiği kültürel birikimi ana diliyle algılar, dili gelişip, daha iyi hale geldikçe; bilgi, kültür ve düşünce evreni de gelişme gösterir. Sosyal, ahlaki, kültürel gelişim anadil zemininde filizlenir. Anadil bilinci ve yetilerini yeterince kazanamayan birey eksik kalır. Bu noktada ailelere, öğretmenlere, eğitim uzmanlarına büyük görev düşmektedir. Anadil eğitiminde yaşanan sıkıntılar, toplum ve toplumun üyelerinin fikir ve değerler dünyasının, hayat görüşünün zarar görmesine, kültürün yozlaşmasına yol açar.

Ana dili; başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla olan en güçlü bağlarını oluşturan dildir.²³³ Dil, toplum ve birey açısından çok önemlidir. Toplum ve bireyi denize benzetecek olursak, denizin yatağı da dildir. Nasıl ki su damlaları birleşerek denizi oluşturursa, dil de taşıdığı değerler ve kültür birikimi sayesinde mensuplarına bir yaşam sunar; onları birleştirir, içindeki değerlerle birlik ve bütünlük içinde olmalarını sağlar.

Değerler eğitimi, bugüne kadar sadece din dersleriyle sınırlı kalmıştır ama değer sadece din dersi ile değil bütün yaşamımızla ifade edilir.

²³² Murat ÖZBAY, Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi, Türk Dili Dergisi, S:602, 2002, s.112-120.

²³³ Doğan AKSAN, Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim, Cilt:1, Ank, 1998, s. 81

3.1.8. Ziya Paşa Göre Değer

Tanzimat Dönemi'nin en önemli şairlerinden olan Ziya Paşa; aslında çoğu şiirini değerler üzerine yazmıştır. Toplumda kaybolan değerler yüzünden insanlarda baş gösteren sıkıntıları dile getirmeye çalışmıştır.

Kimsede evvelki ikdâm ü sadâkat kalmamış

*Hâsılı ahlâk bitmiş mülkü ü millet kalmamış*²³⁴

(Kimsede eski çabalama ve çalışma, bağlılık kalmamış; sonuç olarak ahlak bitmiş, tükenmiş; devlet ve millet diye bir şey kalmamış.)

Şair, bu dizelerde insanların devlete eskisi gibi bağlılığının kalmadığına ifade etmektedir. Devlet yönetiminde herkes, kendi menfaatlerini düşünür hale geldiğinden; devlet, o dönemde her geçen gün daha fazla bozulmaya başlamıştır. Devlet mekanizmasındaki bu bozulmalar, halkın düzeyine inerek; halkın içinde de çözümler baş göstermeye başlamıştır. Halkın içinde bazı kimseler kolay para kazanmak için, her zaman güçlünün ve halkı ezenin yanında olmayı tercih etmişlerdir. Ziya Paşa'ya göre, bu tip bozuklukların temelinde yatan ahlak bozukluğudur. Ahlakın bozulmaya başlamasının altında yatan en önemli sebepse, insanlardaki eğitim ve değer eksikliğidir. Ahlak, küçük yaşlardan itibaren çocuklara yavaş yavaş kazandırılmaya başlanır ve çocuk, en yakın çevresinden başlayarak ahlak eğitimini alır. Ahlak eğitimi olmayan insanlar, her türlü kötülüğü yapabilir çünkü onlarda artık iyi, kötü diye bir kavram yoktur. Tanzimat döneminde devlet; eski doğru, dürüst, güçlü, cesaretli, ahlaklı, devlet adamlarını kaybettiği için devletin ahlak yapısı adeta çökmeye yüz tutmuştur. Saray içi ve çevresi sürekli entrikalar peşindedir. Bu entrikalar sonucu padişahlar sık sık değişmekte; bu bozuk çark olabildiğince döndürülmeye çalışılmaktadır. Bu bozuk çarkın arasında ezilenlerden bir tanesi de Ziya Paşa'dır. O, devletin merkezinde istenilmemiştir; Ziya Paşa'ya göre bunun sebebiyse kendisinin entrikacıların işlerine karışmasıdır ama buradaki asıl sorun, insanlardaki kaybolan değerlerdir. Eğer bir toplumda değer mekanizması değişmeye başlamışsa, o toplum yavaş yavaş yok olmaya doğru gidiyor demektir. Paşa'nın yaşadığı talihsiz durumlar; gerek ailesinin, gerekse kendisinin sağlık yönünden rahatsızlığı, onu karamsar bir ruh hali içerisine sokmuştur. Bu yüzden toplum ve devlet içinde herkesin ahlak olarak bittiğini ifade etmektedir. Bu durumu biraz olsun karamsarlığına bağlasak da; doğruluk, dürüstlük ve değer

²³⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.170

yargılarından ödün vermeyen Ziya Paşa karşısında, değer kaybı yaşayan bir toplumun içinde olması da, onun böyle düşünmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Her kim ki hâsbihal etsen acır güyâ sana

Hâlden senden ziyâde kendi eyler iştikâ²³⁵

(Kiminle görüşsen, sanki sana acır gibidir; günün gidişinden de, senden çok kendileri şikâyet ederler.)

Şair, bu dizelerde her kimle konuşsa, konuştuğu kimselerin, insanların haline acıyarak baktıklarını ifade etmektedir. Hayatın gidişatından da kendileri şikâyetçidir. Bu insanlar Ziya Paşa'ya acırlar ama kendileri de acınacak durumdadırlar. Bazı insanlar huzur ve rahat içinde yaşamaktadır fakat insanlara, bu huzur ve rahat yetmemektedir. Bazı insanlarsa, devlet yöneticilerini alkışlamakta; arkalarından da olmadık laflar söylemektedirler. Paşa, bu durumdan rahatsızlık duymaktadır. İnsanların bu dönemdeki ikiyüzlülüğü şairi derinden yaralamaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki insanları eğitmek, insanlar için yapılabilecek en önemli işlerden biridir. İnsanları bu duruma gelmelerinin sebebi eğitimsizlik ve değer eksikliğidir. Bunu durumun tek çaresi de, o dönem izlenen politikada olduğu gibi bozulmuş kurumları yenilemek; aileden başlayarak değer kavramını insanlara aşılacaktır. Bunu için Ziya Paşa, Namık Kemal, Şinasi gibi aydınlar bu yolda öncü olmuştur, hayatın gerçek yüzünü insanlara göstermek için değer kavramlarını eserlerinde yansıtmışlardır. O dönemdeki değer eksikliği, çaresiz bir hastalık haline gelmiştir. Bu hastalığın tek tedavisi ise eğitimidir; bu da süreç ve sabır işidir.

Gâze-i attâr ile gelmez acûze intizâm

Asrımızda sıdk u gayret ehli bulmaz ihtirâm²³⁶

(Cadı tipli, yaşlı bir kocakarının yüzüne hoş kokulu allık, düzgün sürsen bile O nasıl güzelleşmez ise; çağımızda dürüst, çalışkan kimselerde saygı, itibar göremezler, gerçek değerlerini bulamazlar.)

Ziya Paşa, Tanzimat döneminde ne kadar halkı için çabaladıysa da, o dönemde gerçek değerini bulamamıştır. O, işini doğru dürüst yapmaya çalışan, gerçekten

²³⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.171

²³⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.170

çalayan insanlara yeteri kadar değer verilmediğine inanmaktadır. Eğer bir insan, diğer bir insanın kendinden daha bilgili olmasını çekemiyorsa; muhakkak o toplumda değer kavramı anlamını yitirmeye başlamış demektir. Şair, kocakarıyı aslında toplumun yapısına benzetmektedir. Nasıl ki kocakarının o buruşmuş yüzüne, ne kadar güzellik maddesi sürsen de, o kocakarı güzelleşmezse; toplumun o zamanki bozuk yapısına ne yapılsa, toplum için bir anlam ifade etmeyeceğini dile getirmektedir. Sonuç olarak toplum Ziya Paşa'ya göre tamamen iflas etmiş, topluma ait değerler tamamen kaybolmuştur.

Ekser görülür çünkü cezâ cins-i amelden

*Encâmda âhenden olur rahne-i sühân*²³⁷

(Nasıl, demirleri eğleyen törpü, sonunda kendisi de törpülenir, körelirse; bunun gibi insanlarda yaptıkları her işin karşılığını görürler.)

Şair, demirleri eğleyen törpünün, zamanı gelince kendisinin de törpüye ihtiyacı olduğu gibi; insanların da yaptıkları iyi ya da kötü şeylerin karşılığını göreceklerine inanmaktadır. Zaman, iyi ve kötü için en iyi ilaçtır. İnsan, zaman içinde neyi hak ederse; hak ettiği değeri bulacaktır. Hak, adalet kavramları kesinlikle yerini bulacaktır. Bu yüzden insanlar işlerini yaparken, bunu düşünüp öyle davranırlarsa; hayat boyu hak ettikleri yerlerde olacaklardır.

Yıldız arayup gökde nice turfa müneccim

*Gaflet ile görmez kuyuyu reh-güzerinde*²³⁸

(Birçok beceriksiz, toy müneccim, gökte yıldız arar ama dalgınlıktan yolunun üstündeki kuyuyu göremez.)

Ziya Paşa, insanların sürekli başları havada dolaştığını yani önündeki güzel şeyler dururken daha fazlasını istediklerine inanmaktadır. Bu hırs, insanların gözünün önündeki güzellikleri görmesine engel olmakta hatta güzellikleri göremediği gibi, kötülükleri de göremeyen insanlar, kendilerine karşı kurulan tuzakları fark edememektedir. Bu durum insanların körü körüne hayatı yaşamalarından

²³⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.163

²³⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.162

kaynaklanmaktadır. Onun için elimizdekilerle yetinmeli, boş hayallerin peşinden koşmamalıyız.

Pek rengine aldanma felek eski felekdir

*Zirâ feleğin meşreb-i nâ-sâzı dönekdir*²³⁹

(Şu feleğin, dünyanın görünüşüne pek aldanma; o eskiden nasılsa, bugün de aynen öyledir. Çünkü onun münasebetsiz tabiatı dönektir. Kendisi bile durmadan dönen şu dünyaya sakın kanma, inanma!)

Feleğin; gök, gökyüzü, sema; talih, baht, kader gibi anlamları vardır. Dünyayı çevreleyen iç içe geçmiş, soğan zarı gibi dokuz felek vardır. Dünya göğünden başlamak üzere yedi felek, yedi gezegenin feleğidir. Sekizinci felek, sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncu felek ise bütün felekleri saran “atlas feleği”dir. Atlas feleğine “Arş” da denir. Atlas feleği yirmi dört saatte devrini tamamlar. Bu devir doğudan batıya olup, diğer felekleri de döndürür. Diğer feleklerin ise iki türlü hareketi vardır. Bu hareketlerden ilki, Atlas feleğiyle beraber doğudan batıya; diğeri de bunun aksi olarak batıdan doğuyadır. Atlas feleği dönerken, diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu dönüş büyük bir özellik taşır. Kendi istikamet dışında dönüşe zorlanan sekiz felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte felekler üzerinde şikâyet edilmesinin temel nedeni de budur. “Kahpe felek, dönekle felek” gibi şikâyetlerin aslı da dokuzuncu felek olan Atlas feleğin ters dönüşü sebebiyledir. Dokuzuncu felekten sonra Allah ilminin başlaması, insanların kaderlerinden dolayı şikâyetleri bu feleğe yüklenmelerine sebep olmuştur. Edebiyatta felek; daha çok şikâyet yerine kullanılmaktadır.²⁴⁰

Şair, bu beyitte insanlara dünyanın güzel görünüşüne inanmamaları gerektiğini öğütlemektedir. O, dünyadaki insanları aynen Atlas feleğe benzetererek, onları döneklelikle suçlamaktadır. Atlas felek, yönetimin başını ifade etmektedir. Bu baştaki insan, diğer insanları zorla da olsan kendi istikametine çevirmek istemektedir. Bu tipteki insanlar, karşısındaki insanların rahatlarını, huzurlarını hatta talihlerini değiştiren dönekle bir yapıya sahiptirler. Aslında dönekleliğin asıl sebebi, ahlak ve eğitim eksikliğidir. İnsanlık değerini tam kavrayamamış insanlar, dünyanın geçici güzelliklerine kapılıp; insanları

²³⁹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

²⁴⁰ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ank, 1989, s.164-165

arkadan vurmaktadırlar. Bu durum şair tarafından eleştirilmektedir. Şairimiz insanlardaki değer kaybından şikâyetçidir. Değerlerini kaybetmiş insanların yüzünden, suçsuz insanların da zarar görmesi O’nu büsbütün üzmektedir. Hatta Ziya Paşa ‘Rüya’ adlı eserinde:

“Bu millet ne suçun sahibidir ki; bu mihnetlere, bu felaketlere giriftardır?”²⁴¹ (Bu millet hangi suçun sahibidir ki; bu eziyetlere, felaketlere uğramıştır?)

sorusunu sorarak Türk milletinin neden bu kadar eziyet çektiğini anlayamadığını ifade etmektedir.

3.1.9. Ziya Paşa’nın Değer Fikrinde Gazeteciliğin Önemi

“Bizim Türkçe’de medya olarak kullandığımız, İngilizce’deki media sözcüğü, araç, ortam aracı, anlamlarına gelen medium (Latince medius) sözcüğünün çoğuludur. Diğer yandan, Türkçe’de “media” sözcüğünü karşılamak üzere, “kitle iletişim araçları” kavramı da kullanılmaktadır. Ancak, kavramın kullanışsızlığı, Türkçe olmasa da, medya daha yakın bir kullanım kazandırmıştır. Bununla birlikte, “medya aracı”, “medyalar” gibi yanlış kullanımlarının da gösterdiği gibi, kavramın kullanışsızlığı medya sözcüğünün, genellikle belirli bir kafa karışıklığıyla birlikte dilimize girdiği de söylenebilir.”²⁴²

Her çeşit bilgiyi bireye ve topluluklara aktaran, görsel, işitsel ve hem görsel, hem işitsel araçların tümüne medya denilmektedir. Medya, insanların bilgi, tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etki gücüne sahiptir. Bu gücü kitlesel iletişim aracı olmasından alır. Medya; değer, bilgi, norm ve kültürel unsurları geniş halk kitlelerine eş zamanlı olarak yayarak onların öğretilmesini ve içselleştirilmesini sağlar.

Medya, bireylerin gelişen uluslar arası değerlerle, politikalarla, düşüncelerle, davranış biçimleri ile tanışmalarına ve özdeşleşmelerine, kitlesel yaşamın gerektirdiği çağdaş kuralları benimseyip, bütünleşmelerine, kimi zaman taşıyıcı, kimi zaman

²⁴¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s. 338

²⁴² Halil NALÇAOĞLU, Medya ve Toplum, İst, 2003, s. 43-57

yardımcı, kimi zamansa itici faktör olarak etkide bulunmaktadır. Medya; sahip olduğu iletişim gücü ile farklı düşünce ve yaşam tarzlarını kaynaştırma, birbirinden haberdar etme ve bunlar arasında alış-veriş ortamının sağlama, böylelikle bir anlamda kültürel açıdan toplumu zenginleştirme ve çeşitlendirme yönünde aracılık rolü üstlenmektedir.²⁴³

Medya, yaşamımızın önemli bir parçası haline gelmiştir. O, yaşamı düzenlemekte, insanların yaşama bakış açılarını belirlemektedir. Medyanın tarihine ve işlevine bakıldığında dört temel işlevinin bulunduğu görülmektedir. Bunlar bilgilendirmek, haber vermek, mal ve hizmet tanıtımı yapmak ve eğlendirmektir. Ancak günümüzde medyanın eğlenme ve tükettirme işlevi daha çok ön plana çıkmaktadır. Bunları yaparken kültürel, manevi, milli değerlerin aleyhinde iletiler kullanmak kişilerin değerler dünyasında çökmeye sebep olmaktadır.

Tanzimat'ın ilanını izleyen yıllarda, İmparatorluk Türkiye'sinde yeniliğin, ilerleyip yükselmenin yerleşmesinde rol oynayan önemli faktörlerden biri de gazete ve gazeteciliktir.²⁴⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar²⁴⁵ da *"Bu devirde gazete hemen tüm yeniliği idare eder."* sözüyle Tanzimat dönemi gazeteciliğin önemini ifade etmektedir. Bu dönemde yeniliklerin tüm habercisi, insanları bilgilendiren, dönemin en önemli iletişim aracı gazetedir. Tanzimat döneminde halkın kültür ve eğitim düzeyi, okuryazarlık oranı hatırlandığında, ilk gazetelerin halkı eğitmek gibi bir misyon üzerinde anlaştıkları fark edilir. Burada, Tanpınar'ın fikrimizi de destekleyen şu cümlesini hatırlamak ve üzerinde yeniden düşünmek gerekir:

*"Hiçbir yerde gazete bizdeki role benzer bir rol oynamamıştır. Başka yerlerde o, düşüncenin daha geniş surette topluma yayılması için seçtiği hareket sahalarından biridir. Arkasında bütün cemiyet müesseseleri ve devam halinde olan, hayatla daima münasebettâr bir düşünce dünyası vardır. Bizde ise bütün işaretler oradan gelir. Kalabalık onun etrafında kurulur. Okumayı o yazar. Mekteplerin uzak bir gelecek için hazırladığı ocağı o tutuşturur."*²⁴⁶

²⁴³ Ali Murat VURAL, Medyanın Kültürel Kalkınmayı Sağlama ve Eğitim İşlevi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 10, 2000, s. 107

²⁴⁴ Tanzimat döneminde küçükü büyüklü kırk civarında gazete çıkarılmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Önder GÖÇGÜN, Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi, Ank, 2007, s.283-364)

²⁴⁵ Ahmet Hamdi TANPINAR, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İst, 2001, s 249

²⁴⁶ Ahmet Hamdi TANPINAR, a.g.e, s.150

Tanzimat döneminde yayın sahasına çıkan gazetelerin hemen tümünün özlenen ya da arzulanan siyasal, sosyal, eğitim vs. hedeflerle; kısaca söylemek gerekirse bunlar vasıtasıyla gerçekleştirilmek istenen yeni hayat, yeni insan yaratma hayaliyle ilişkisi üzerinde durulması gerekir diye düşünüyoruz. Kitapla karşılaştırıldığında, gazetenin kitleye hitap eden bir aracı olduğunu söylemek gerekir. Kitlenin bu yayın organına yönelmesindeki önemli faktörlerden biri kolay ulaşılabilirliği iken diğer bir faktör de “*fiyatıdır.*”²⁴⁷

Ziya Paşa, bu dönemde savunduğu değerler uğrunda gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında fikirlerini beyan etmek, halkı aydınlatmak için gazeteyi çok iyi bir şekilde kullanmıştır. Gazeteler, o dönemde; devlet ve milletin iç işlerini, günlük meselelerini ve yabancıların niyetlerini, adetlerini, sırlarını ve çeşitli konulardaki hazırlıklarını yazıp yayınlardı. Bu suretle meydana gelen ve gelecek olan hallere, herkes aşına olup ona göre hareket eder. O günkü gazetede; güzel edebler, iyi haller devlet ve millet hakkında memurların yaptıkları kanuna uygun hizmetler basılır. Bundan herkes ders alır ve herkesin içi ferahlar. Çirkin huylar, fena haller ve devlet ile millet hakkındaki hıyanetlikler kınanmak için açıkça ortaya konur. Herkes bundan iğrenir ve ibret alır. Ziya Paşa da, açıklananlar çerçevesinde; o dönem gazetelerinde devletin ve devlet adamlarının içinde buldukları durumları anlatmaya çalışmaktadır. O, yaşadığı sorunları eserlerinde ve gazetelerde halka ibret olması için açıkça veya hiciv yoluyla dile getirmeye çalışmaktadır.

Günümüz değerleriyle, kıyasladığımızda Tanzimat dönemi değerler dünyasında gazete çok büyük bir öneme sahiptir. Gazete, kültürel değerleri yaşatıp, ileriye götürme gücüne sahipken; kültürel değerleri zayıflatıcı bir rol de üstlenebilir. Bu yüzden diyebiliriz ki gazete toplum, birey ve değerler üzerinde çok büyük bir öneme sahiptir.

Eğitim, aile ve medya, birbirlerini bütünleyerek, üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Özellikle farklı aile özellikleriyle yetişen, farklı ortamlarda farklı sosyal uyarılarla sosyalleşmiş bireylerin ortak noktalarda birleşmelerinde medya önemli bir güçtür. Medya bileşenlerinin, eş zamanlı olarak bireylere ulaşması ve

²⁴⁷ *Gazet* adı Venedik kökenlidir, 1600’lü yıllarda Venedik’te bir gazete çıkarılıyor ve orada çıkan paranın adı olan "bir gazete"ye satılıyordu. (Bkz. Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, İstanbul Devlet Matbaası, İst. 1931, s. 8).

bireyler tarafından yaygın bir biçimde takip edilmesi bu ortak zemini sağlayabilecek faktörlerdir. Medya, bu gücünü bireyin ve toplumun yararına kullandığı takdirde uzlaşma kültürü ve ortak değerlerde buluşma kolaylaşacaktır.

3.1.10. Ziya Paşa'ya Göre Eğitimin Milli Ahlak ve Medeniyetle İlişkisi

Medeniyet; bir ülke veya toplumun maddi ve manevi varlıklarının düşünce, sanat, bilim, teknoloji ürünlerinin tamamını ifade eder. Medeniyet, belirli bir insan topluluğu veya topluluklarının belirli bir coğrafya üzerinde, belirli bir zaman içerisinde ortaya koydukları değerlerle sınırlıdır. Ziya Paşa, medeniyeti şu şekilde tanımlamaktadır:

“Medeniyyet ki, sa’âdet-i beşeriyyeyi müstelzim olacak suretde olan hâleti cem’iyyet ma’nâsındadır. Hüsn-i ahlâk-ı milliyeden mütevellid bir veledir.” (Medeniyet ki, insanlığın mutluluğunu gerektirecek şekilde olan toplumun dikkate değer durumu anlamındadır. Medeniyet; milli ahlakın, terbiyenin doğurduğu bir çocuktur.)²⁴⁸

Medeniyet, Ziya Paşa'nın da dediği gibi insanlığın mutluluğunu sağlayacak bir araçtır. Medeniyet, eğitimle var olur ve milli ahlakı da içine alır. Ahlak ve medeniyet birbiriyle ilişkili ve birbirinden ayrılamaz iki önemli değerdir. Paşa, ahlakla medeniyetin ilişkisini şöyle ifade etmektedir:

“Ahlâk-ı milliyesi olmayan akvâmda medeniyet olmaz. Ve kangı kavm-i medeni ki ahlakı bozulmaya başlar, medeniyet anda durmaz.” (Milli ahlakı terbiyesi olmayan milletlerde medeniyet olmaz. Ve hangi medeni millet ki ahlakı bozulmaya başlar, orada medeniyet barınamaz.)²⁴⁹

Mili ahlak, medeniyet için ön koşuldur. Eğer bir millet, ahlaki eğitimden yoksun kalmışsa, o toplumda zaten medeniyet diye bir şey kalmamıştır. Eğer ahlak bozulmaya yüz tutmuşsa, orada medeniyet de yolcu gibidir. Ziya Paşa, aslında bu sözlerle Osmanlı'nın son dönemlerini kastediyor olabilir. Şair, bu dönem şiirlerinde sürekli bir ahlak bozukluğundan bahsetmektedir. Bunun sebebi ise insanlarda görülen değer kaybıdır. Ziya Paşa'nın şiirlerinden anladığımız kadarıyla, bu dönemde insanlarda ikiyüzlülük, yalancılık, sahtekârlık vb. iyi olmayan erdemler görülmektedir. Bunlar da

²⁴⁸ Önder GÖÇGÜN, Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler, Ank, 2001, s.346

²⁴⁹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.346

milli ahlak ve medeniyete ters olan durumlardır. Bu durum içinde o, devletin içinden güçlü, kudretli yöneticiler çıkacağına inanmamaktadır

“Bütün büyük adamlar, medeniyet ü ahlâk-ı milliye ile muttasıf olan milletlerden zuhûr etmiştir.” (Bütün büyük adamlar, medeniyet ve milli ahlak ile donanmış olan Milletlerden çıkmıştır.)²⁵⁰

Eğer bir milletin fertleri, eğitim ve milli ahlak yönünden kendini yetiştirmiş ise, o milletten kudretli insanlar yetişir. Osmanlı Devleti'nin en kudretli olduğu yükselme dönemini incelersek, Ziya Paşa'nın bu sözlerinde hiç de haksız olmadığının farkına varırız. Millet değerleriyle, değer kazanır. Eğer toplum medeniyet ve milli ahlak yönünden kendini yetiştirmezse, bu durum yönetim kademesine aciz insanların gelmesine neden olur.

3.1.11. Ziya Paşa'ya Göre Kader ve Kaza Fikri

Ziya Paşa'nın şiirlerinde çokça rastladığımız değerlerden biri de, kaza ve kader fikridir. O, bazen bazı konularda Allah'a isyan edecek hele gelse de; kaza ve kader fikrine karşı, her zaman inançlı olmuştur.

Kader, Yüce Allah'ın, ezelden ebede kadar olacak bütün şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, ezeli ilmiyle bilip sınırlaması ve takdir etmesi, demektir. Allah'ın ilim ve irade sıfatlarıyla ilgili bir kavram olan kader, evreni, evrendeki tüm varlık ve olayları belli bir nizam ve ölçüye göre düzenleyen ilahi kanunu ifade eder.

Kaza ise, Allah'ın ezelde irade ettiği ve takdir buyurduğu şeylerin zamanı gelince, her birisini ezeli ilim, irade ve takdirine uygun biçimde meydana getirmesi ve yaratmasıdır. Kaza ve kadere inanmak demek, hayır ve şer iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız, faydalı ve faydasız her ne varsa hepsinin Allah'ın bilmesi, dilemesi, kudreti, takdiri ve yaratması ile olduğuna, Allah'tan başka yaratıcı bulunmadığına inanmak demektir. Dünyada meydana gelmiş ve gelecek olan her şey, Allah'ın ilmi, dilemesi, takdiri ve yaratması ile olur. Kader konusunda bilinmesi gereken bir başka husus da şudur: Kader, iç yüzünü ancak Allah'ın bilebileceği, mutlak ve kesin bir biçimde çözümlenmesi mümkün olmayan bir ilahi sırdır. Zaman ve mekân kavramlarıyla

²⁵⁰ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.346

yoğrulmuş bulunan insan aklı, zaman ve mekân boyutlarının söz konusu olmadığı bir ilahi ilmi, irade ve kudreti kavrayabilme güç ve yeteneğinde değildir. Kader konusunu kesin biçimde çözmeye girişmek, insanın kapasitesini zorlaması ve imkânsıza talip olması demektir.

Ziya Paşa, kaza ve kader fikrini şu anlamlı beyitleriyle ifade etmiştir:

Yokdur siper bu kubbe-i firuze-fâmda

Zerrât cümle tîr-i kazaya nişânedir²⁵¹

(Bu mavi renkli kubbede, gökkubbesinde hiçbir siper, sığınacak yer yoktur; bütün zerreler, yaratılmış en küçük varlıklar bile kaza okuna hedef olmaktan kurtulamazlar; bu dünyada her şey kadere boyun eğmek zorundadır.)

Eski insanlara göre, gök tabakası dokuz felekle çevrilidir. Her semada bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu yedi seyyar yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hakim ve müessir olduğu farz olunmuş, her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ver her birinin hususi tabiatları, hakim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmış; işte bu sebepten dolayı dünyada olup biten her şey feleğe bağlanmıştır. “Felek”te dönen, aldatan anlamı da vardır. Kaza ve kadere itiraz edemeyen şairler, dünyada olup biteni hep feleğe bağlamışlardır.²⁵² İnsanlar kaderleriyle dünyaya gelirler bu yüzden her zaman kaderimize karşı isyankâr değil, iyimser bir hâl içinde olmalıyız. Bu kaderci halimiz, bizi doğru yola ulaştıracaktır. Kader, aslında bizim hayat rehberimizdir. İnsan hayatı önceden bilse, o zaman hayatın bir anlamı kalmazdı. Allah’ın bize verdiği aklı en iyi şekilde kullanarak, bu hayatta başarının anahtarını aramalıyız.

Bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan

Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan²⁵³

(Faniliğin kan dolu çeşmesinden bir damla içen; başını bir daha belalardan kurtaramaz.)

²⁵¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.151

²⁵² Ahmet Talat ONAY, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, İst, 1996, s. 230

²⁵³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

Ziya Paşa'ya göre, içinde yaşadığımız ölümlü dünya; belalar, sıkıntılar ve ıstıraplarla doludur. Bu nedenle, dünyaya gelen herkes bu dertleri çekmek zorundadır. Ona göre bu dünyaya gelen, hiçbir zaman mutluluğa ulaşamaz, sıkıntıdan kurtulamaz; devamlı olarak ıstırap çeker. Dünyada yaşayanlar, onun eziyetine karşı hazırlıklı olmalıdır. İnsan kaderinde ne varsa onu yaşayacaktır. Ziya Paşa, bir nevi bu dünyanın gelip geçici, fani olmasından bahsetmektedir ama burada asıl anlatılmak istenen insanın bu dünyada var olması, bir kaderdir. Bu dünyada var olan insan, bu dünyanın güzelliklerini yaşayacak ve bu dünyanın sıkıntılarına da katlanacaktır. İnsanoğlu dünyada istediği şekilde var olamaz. Herkes dünyada zengin olmak ister ama bu dünyaya her gelen insan, zengin bir ailenin çocuğu olarak doğmaz. Bu insanın durumu kesinlikle kaderle ilgilidir.

Âsûde olam dersin gelme cihâne

Meydâne düşen kurtulamaz seng-i kazadan²⁵⁴

(Bu dünyada rahat olmayı istiyorsan dünyaya gelme; zira meydana düşen yani yeni doğan kişi, kaza taşından kendini kurtaramaz.)

Kaza, Allah'ın takdir ettiği şeylerin zamanı gelince vuku bulmasıdır. Bu dünya rahat yaşayabileceğimiz bir yer değildir. Zengin olsak da, fakir olsak da; bu hayatın belli sıkıntıları vardır. Bu dünyaya gelip gelmemek de kendi elimizde olan bir şey değildir. Eğer kaza ve kader fikrini benimserseniz, her kötü şeyin arkasından sabretmesini biliriz, bu da bizi mutluluğa götürür.

Sâbit-kadem ol merkez-i me-mûn-i rızâda

Vâreste olup dâ'ire-i havf u recâdan²⁵⁵

(Korku ve ricanın dairesinden kurtulup, rızanın emin merkezinde ayağını sabit tut.)

Ziya Paşa, bu beyitte insanlara korlu ile minnet etmek yerine, her şeyde hakkına razı olmak gibi emniyetli bir yolu tercih etmemizi öğütlemektedir. Hayatımızda kaza ve kader fikrine inanıyorsak; hayatta karşılaştığımız her şeyin Allah'tan geldiğine inanırız ve bu inanç, bizi hayatta doğru erdemlerle karşılaştırır. Eğer doğruluk değerini

²⁵⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

²⁵⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

hayatımız boyunca rehber edinirsek, hayat bizi bazen sıkıntılı, bazen de güleryüzlü olarak gideceğimiz yere ulaştırır.

Allah'a tevekkül edenin yâveri Hak'dır

*Nâ-şâd gönül bir gün olur şâd olacaktır.*²⁵⁶

(Allah, elinden gelen gayreti gösterdikten sonra işini O'na bırakarak, kaderine razı olan kimselerin yardımcısıdır. Bu bakımdan mesut olmamış, mutsuz gönüller bir gün gelecek, sevinecektir; bahtiyâr olacaktır.)

Hayatta var olmak için elimizden gelen çabayı göstermeli; hayatta savaşmalı, mücadele etmeliyiz. Hayat yolunda eziyet çekmiş ama asla isyan etmemiş insanlar, bir gün olacak mutluluğa kavuşacaktır. Kader çizgisi bir gün olacak mutlu yüzünü, mutsuzluk çeken insanlara gösterecektir ama bunun için en önemli şart, bir iş için elimizden geleni yapıp kaderimize teslim olmaktır.

Hükmün ki ola mûcib-i hayr ü şerr-i ef'âl

*Yarab ne içündür bu evâmir bu nevâhi*²⁵⁷

(İlahi hükmün bütün işlerin hayır ve şer oluşunun sebebidir; Yarab! Bu yapılınsın diye gönderdiğin emir ve yasaklar ne içündür? Mademki her şey Sen'in ilahi hükmüne göre olur; o halde bu emir ve yasaklar nedir?)

Şair, yeryüzünde meydana gelen iyi ya da kötü her şeyin sebebini Allah'ın varlığında aramaktadır fakat bu esnada aklına şu soru takılmaktadır: “Madem her şey Sen'in rızanla oluyor, emir ve yasaklarını niye gönderdin?” Şair bu soru cümlesiyle Allah'ın varlığını sorgular hale gelmektedir. Allah, insanlara iyiyi ya da kötüyü ayırt etmek için başka hiçbir canlıda bulunmayan akıl nimetini vermiştir. İnsanlar akıl sayesinde, dünyada bir şeylere kendi iradesiyle karar vermektedir. İnsanlara akıl vermeseydi, bu dünyayı insanlar için yaratmazdı. Kader ve kaza, Allah'ın elindedir ama insan akıl yoluyla doğrulara ulaşabilir.

²⁵⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

²⁵⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.160

Sen'sin eden ızlâl nice ehl-i tariki

Sen'sin eden ihdâ nice güm-geşte-i râhî²⁵⁸

(Allah yolunda olan nice kimseleri doğrudan saptıran da, yolunu şaşırmış nicelerini ise hidayete erdirip doğruya çeviren de Sen'sin.)

Şair, bu dizelerde bir önceki anlattığımız dizedeki fikrini değiştirerek, hayatta olan her şeyi Allah'a bağlamaktadır. Hayatta başımıza gelen her şey Allah'ın izniyle olmaktadır. İnsanları yoldan çıkarmanın da, yola koymanın da Allah olduğuna inanmaktadır. Ziya Paşa, aslında burada aklın varlığına inanmamaktadır. İnsanların elinde bulunan akıl nimetini inkâr etmektedir.

Sen'dendir İlahi yine bu mekr ü fitne

Bu mekr ü fitne yine Sen'dendir İlahi²⁵⁹

(Ey Yüce Allah'ım! Bu hile ve fitneler yine Sen'dendir. Bu hile ve fitneler yine Sen'dendir Allah'ım.)

Şair, içinde bulunduğu karamsarlıkla yukarıdaki dizelere benzer şekilde, hayatta var olan iyi ya da her şeyin Allah'ın yaptığını ifade etmektedir. Ziya Paşa, burada bir nevi Allah'a isyan etmektedir. Bu dizeler, kaza ve kaderden öte, başına gelen durumlardan Allah'ı suçlama niyetiyle ele alınmış dizelerdir.

3.1.12. Ziya Paşa'ya Göre Dünyanın Gelip Geçiciliği

Ziya Paşa, şiirlerinde bazen isyan boyutuna gelirken, bazen de sakinleşerek dünyanın gelip geçici olduğunu belirtmiştir.

Zerrâtı kevn bunda bulur neşve-i hayât

Efrâd-ı halk bunda çeker cür'a-i helâk²⁶⁰

(Canlı varlıkların hepsi hayata geliş sevinçlerini dünyada tadarlar. Ölüm içkisini de burada içerler.)

²⁵⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.160

²⁵⁹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.160

²⁶⁰ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.152

Hayat, dünyada var olan tüm canlılar için sonlu bir süreçtir. Dünyaya gelen her canlı, bir gün olacak ölümü tadacaktır. Şair, bu süreçte insanların değerlere önem vermesini istemektedir. Hayatımızın her anında ölüm karşımıza çıkabilir. Bu yüzden, hayatta insanlık adına hangi doğru erdemler varsa, onları yerine getirmeliyiz. Yani yaşadığımız süreç içerisinde kendimize dikkat etmeli, dünyanın geçici olduğu fikrini aklımızdan çıkarmamalıyız.

Tahkik olunsa nakş-ı temâsil-i kâ'inât

*Yâ hâb ü yâ hayâl ü yâhud bir fesânedir*²⁶¹

(Kâinatta görülen güzelliklerin izi, esası araştırılacak olsa; bunların ya uyku, ya hayal yahut da efsaneden, asılsız hikâyelerden ibaret olduğu anlaşılacaktır.)

Şair, dünyada yaşadığımız her şeyi hayal, efsane gibi görmeye başlamıştır. Ne kadar acı ve sevinç yaşasak da, bu dünyada yaşanılanların bir önem arz etmediğini ifade etmektedir. Dünyada güzellik adına ne varsa, bunların da boş olduğunu belirtmektedir.

Benzer felek ol çenber-i fânûs-ı hayâle

*Kim nakş-ı temasili seriü'l-cereyândır*²⁶²

(Felek; yansıttığı resimlerin izleri çok çabuk kaybolan, hayal fenerinin çemberine benzer.)

Ziya Paşa, içinde birer hayale benzer çeşitli görüntüler sergileyen şu dünyanın, gelip geçici olduğunu belirtmektedir. Bu dünya göz açıp kapatıncaya kadar geçen kısa bir süreçtir. Dünya, insanların dünya nimetlerine doyamadığı; iyi, kötü her hatıranın izlerinin çabuk silindiği bir hayal fenerinden ibarettir.

Dehrin ne safâ var acabâ sim ü zerinde

*İnsan bıragur hepsini hin-i seferinde*²⁶³

(Acaba, şu dünyanın gümüş ve altınında ne zevk var çünkü insan hepsini yolculuk sırasında bırakır, gider.)

²⁶¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.151

²⁶² Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.159

²⁶³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

Dünyada bulunan değerli madenler, şair için bir şey ifade etmemektedir. İnsan öldüğünde sadece kefenle gömülür. Dünyadan götürebildiğimiz tek şey, insani değerlerdir. İnsanın ölümünden sonra iyi sözlerle anılması, insan için aslında en büyük hazinedir. İnsanın bu gelip geçici dünyada en büyük hazinesi yüreğidir.

Seyr etdi hevâ üzre denür taht-ı Süleymân

*Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde*²⁶⁴

(Süleyman'ın tahtının havada seyrettiğini söylerler ama o saltanatın yerinde şimdi yeller esmektedir.)

Saltanatı ve ihtişamı ile dillere destan olan M.Ö. X. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Sultan Süleyman²⁶⁵ aynı zamanda da peygamberdir. Hz. Davud'un oğlu olan Hz. Süleyman babasından sınırları Mısır'dan Fırat'a kadar uzanan bir krallık devralmış ve kısa sürede hâkimiyetini güçlendirmiştir. Süleyman Eski Türk Edebiyatı'nda iktidar ve gücün sembolüdür. İsmi yazılı yüzüğü ile dünyaya, hatta bütün mahlûkata, rüzgârlar hükmetmiştir. Tahtını rüzgârlar taşımıştır. Bir rivayete göre Hz Süleyman tahta çıkarken Allah'a, kendisine hiç kimsenin ulaşamayacağı bir saltanat vermesi için dua etmiş²⁶⁶; Allah da O'na öyle güçlü bir saltanatın yanında, rüzgârları, hayvanları ve cinleri emrine vermiş²⁶⁷, Hz. Süleyman'a kuşdilini de öğretmiştir. O, kendi yaşadığı dönemde öylesine büyük bir hâkimiyet kurmuştu ki, Allah'a olan imanının ve üstün aklının kendisine kazandırdığı bu ihtişam, yüzyıllar sonra bile insanların hayranlığını ve dikkatini üzerine çekmeye devam etmektedir. Hz. Süleyman'ın hayatı, Allah'a gönülden iman eden bir müslümânın aklının ne kadar fazla, ufkunun ne kadar geniş olduğunu bütün insanlığa gösteren çok çarpıcı bir delildir. Hz. Süleyman cinlerden ve insanlardan oluşan ordusu ile kurduğu hâkimiyeti, muhteşem bir saraydan yönetiyordu ve bu saray döneminin en ileri tekniği kullanılarak üstün bir estetik anlayışı ile inşa edilmişti. Sarayında göz alıcı sanat eserleri ve görenleri hayran bırakıp etkileyen değerli eşyalar, benzersiz bir estetik anlayışı ile yerleştirilmişti. Elbette Hz. Süleyman'ın bu mekânı, görenleri derinden etkilemiştir.

²⁶⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

²⁶⁵ Ahmet Talat ONAY, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, İst, 1996, s. 445

²⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kur'an-ı Kerim, Sad Suresi, 35. ayet

²⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kur'an-ı Kerim, Neml Suresi 15-44. Ayetler, Sabe Suresi 12-14. Ayetler, Sad Suresi 34-38. ayetler

Güçlü bir saltanata ve zenginliklere sahip olan Süleyman Peygamber'in vefatı da sıra dışı olmuştur. Kendisine ait bir mabedin yapımı sırasında, elindeki esasına dayanmış vaziyette çalışan cinleri izlerken; ayakta esasına dayanmış vaziyette ruhunu Allah'a teslim eder. Mabed bitene kadar, kimse peygamberin öldüğünü anlayamaz. Mabed bitince, asayı kemiren bir kurt asayı çürütür ve peygamberin naaşı öylece yere düşer.²⁶⁸

Bu kadar kuvvetli bir padişah ve peygamber olan Hz. Süleyman bütün varlığını dünyada bırakıp gitmesi; bu dünyadaki bütün zenginliklerin, bütün makam ve mevkilerin gelip geçici olduğunun en güzel göstergesidir.

3.1.13. İnsan Hayatında Talihin Rolü

İnsan hayatında akıllı ve bilgili olmak ne kadar önemliyse, talih de insan hayatı için o kadar önemlidir. Herdotus'un²⁶⁹ da dediği gibi olaylar insanlara bağımlı değildir, insanlar olaylara bağımlıdır. Biz hayatın akışına ayak uydurmaya çalışırız. Talih, aslında alınan yenilgileri gülümsemeyle karşılayabilmektir. Azimli insan, talihi de yanına alabilir. İnsan çalışmadıktan, talih hiçbir zaman o insanın yanında olmaz. Şansımızı arttırmak için mücadeleyi hiçbir zaman bırakmamalıyız. Talih, her zaman aklını iyi kullanan insanın yanındadır. Napoleon Bonoparte'nin²⁷⁰ şu sözü talihi bize en iyi şekilde açıklar: "*Talihi olanın horozu da yumurtlar.*" Horoz yumurtlamayacağına göre, Napoleon'un bu sözü talihi olanın olmayacak bir şeyi olur hale getirebileceğini belirtmek için söylenmiştir. Talih, biraz da cesaretli ve atılgan insanlara uğrar. Sonuç olarak talihin insan hayatındaki önemi büyüktür. Ziya Paşa da, talihi şiirlerinde ifade etmiştir.

Ben anladığım çerh ise bu çerh-i çep-endâz

Yahşi görünür sûreti ammâ ki yamândır²⁷¹

(Benim anladığım kadarıyla felek, dünya, talih ise; hilekâr aldatıcı bir felektir. Nitekim o, şekil olarak güzel görünür, amma gerçekte içi pek yamandır; türlü sıkıntılarla doludur.)

²⁶⁸ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ank, 1989, s.447-449

²⁶⁹ <http://www.fikirbul.com>, 20.10.2010

²⁷⁰ a.g.s, 20.10.2010

²⁷¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.159

Ziya Paşa, talih konusunda da karamsar bir düşünce yapısına sahiptir. Yaşadıkları şairi her konuda olduğu gibi, bu konuda da onu karamsarlığa itmektir. Dünyaya gelmek, eğer bir talih olarak düşünülüyorsa, bu düşünce onun gözündeki tamamıyla yanlıştır çünkü dünya bir sıkıntı yuvasıdır. Dünya karşından çok güzel görünmekteyse de, görünüşe inanmamızı istemektedir çünkü insanlarda olduğu gibi, dünyanın da içi dışı farklı haldedir.

Bî-baht olanın başına bir katresi düşmez

*Bârân yerine dürr ü güher yağsa semadan*²⁷²

(Gökten yağmur yerine inci ve cevher yağsa, talihsiz olanın başına bir damlası düşmez.)

Şaire göre, doğuştan şansı olmayan insan ne yapsa boşunadır. Gökte yağmur yerine, değerli taş ve madenler yağsa, bir tanesi bile talihi olmayan insana düşmez. Onun yaşamındaki sıkıntıları, şiirlerinde talih sözcüğüne düşmanca bakmasına sebep olmaktadır. Yaşam ve dünya Ziya Paşa için, adeta bir talihsizlik yurdu haline gelmiştir.

Nâdânı kâm-perver eder tâli-i bülemlend

*Ehl-i kemali sâ'il eder baht-ı vaj-gün*²⁷³

(İyi talihleri, cahil kişileri bahtiyar, mutlu ederken; bilgili olgun kimseleri de kötü talihleri dilenci durumuna düşürür.)

Okumak, bilgili olmak insanın mutlu olacağı anlamına gelmez. Şaire göre, iyi bir talihe sahip olan cahil bir insan, talihi sayesinde bilgili insanlardan daha fazla rağbet görebilir yani talih insanı vezir de yapabilir, rezil de yapabilir. Talihli olmak içinde mücadele etmek, birtakım şeyler için şansını zorlamak önemlidir. Şans, her zaman mücadeleyi insanın yanındadır.

3.1.14. Ziya Paşa'ya Göre Adalet Fikri

Adalet, hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi anlamına gelmektedir. Hakkı ile haksızın ayırt edilmesi adalet mekanizmasıyla sağlanır. Bu anlamda herhangi bir

²⁷² Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

²⁷³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.155

durumun adil olup olmadığından söz edilebilir. Adalet kavramı, temelde hukuk kurallarına uygunluğu içerir. Öte yandan, adalet insanların toplum içindeki davranışlarıyla ilgili olduğundan ahlak ve din kurallarıyla da ilişkilidir. Adalet, kısaca haklılık ve hakka uygunluktur. Öznel anlamda adalet, herkesin hakkını tanıma konusunda değişmez ve kesin istektir. Nesnel anlamda adalet, karşıt çıkarlar arasında hukuka uygun bir denkluktur, eşitlik düşüncesidir. Düşünürler eski çağlardan beri adalet kavramıyla ilgilenmişlerdir. Kutsal kitapların hepsinde adalet ve adil olmaya ilişkin bölümler bulunur. Eski Yunanlı düşünür Platon'a göre adalet en yüce erdemlerden biri, insanın ve devletin temel davranış kuralıdır. Aristoteles'in hareket noktasını ise eşitlik kavramı oluşturur. Ona göre, herkese eşit davranmak adalet için yeterli değildir. Bir hukuk düzeni güçsüzlere koruduğu ölçüde adaletli olabilir. 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı düşünürleri adalet kavramını daha dar biçimde tanımladılar. Onlara göre hukuka ve hukuksal eşitliğe uygunluk adalet için yeterlidir. Ne var ki, hukuk düzeni her zaman adil olmayabilir çünkü hukuk, yasaların her durumda aynı biçimde uygulanmasını gerektirir. Oysa hakim herhangi bir olayda yasaı uygularken, durumun özelliklerini de göz önünde bulundurmak zorundadır. Böylece genel bir nitelik taşıyan yasanın eksik yanları uygulamada giderilebilir ve adalet daha çok yaklaşılabilir. Günümüzde adalet kavramı sosyal adaleti de kapsamaktadır. Sosyal adalet, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesini, toplumdaki zayıf ve güçsüzlere devletçe yardım edilmesini içerir.

Tanzimat döneminin önemli ve yenilikçi fikirlerinden olan adalet fikri; bu dönemde özellikle Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa tarafından kullanılmıştır. Ziya Paşa, adaleti şiirlerinde şöyle ifade etmiştir:

Dursun kefi hükmünde terâzû-yı adalet

*Havfin var ise Mahkeme-i Rûz-ı Ceza'dan*²⁷⁴

(Eğer kıyamet günü kurulacak büyük mahkemeyi biliyorsan ve bu büyük mahkemeden korku duyuyorsan; adalet terazisini elinden bırakma.)

Pek çok haksızlığa uğradığına inanan Ziya Paşa, kıyamet günü kurulacağına ve orada hiçbir şeyin gizli kalmayacağına inandığı büyük mahkemenin önünde suçlu

²⁷⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

duruma düşmemek için, her işimizde adil davranmamıza, kimsenin hakkına tecavüz etmemek zorunda olduğumuza dikkat çeker. Böyle bir mahkemeye inanmayanlarsa, dünyada her türlü kötülüğü yapabilirler. Bu inanmayan insanlar, zayıf insanları da ezebilirler. Kıyamet gününde insanlar, yaptıkları iyilikler ve kötülükler için hesap verecektir. Eğer insanlar buna inanıyor ve bu günden korkuyorlarsa, insanların kendi içlerinde adalet mekanizmalarının her zaman etkin olmasını istemektedir. Adaletin terazisi, her zaman ölçülü olmak zorundadır.

*Afv ile mübeşşer midir eshâb-ı merâtib
Kanun-ı cezâ acize mi hâs demektir²⁷⁵*

(Yüksek rütbeli, ileri seviyede kimseler affedilmekle müjdelenmiş midir, Ceza Kanunu yalnız aciz ve zavallı kimseler için midir?)

Şair, yüksek makamda olan insanların hiçbir zaman ceza çekmemelerinden, hesap vermemelerinden şikâyetçidir. Bu yüzden ceza kanunları sadece güçsüz insanlar için midir diye kendi kendine sorular sorup cevaplar aramaktadır. Tanzimat dönemi bozulan düzen ve değerler yüzünden halk her zaman, her konuda perişan edilmekte, yöneticiler ise, gününü gün etmektedirler. Kanunlar, gücü olan için bir şey ifade etmemekte, gücü olmayan insanlar için ise, şiddetli bir biçimde uygulanmaktadır.

*Her millet için bir düziye adlini âm et
Fikr-i gazab-ı Hazret-i Ma'bûd-ı Enâm et²⁷⁶*

(Adaletini her millet için devamlı olarak dağıt. Bütün yaratıkların mabudu olan Allah'ın gazabını aklından çıkarma, onu düşün.)

Şair, adaletli olmayanların Allah nazarında büyük bir ceza göreceğini ifade etmektedir. Bütün yaratılan her şeyin sahibinin Allah olduğunu hatırlatmakta, Allah'ın adaletini de bütün yarattıkları için eşit olduğunu belirtmektedir. Bu sebepten dolayı Allah'ın biz kullarına dağıttığı adaleti, insanların da tüm insanlığa dağıtmasının gerekliliğini önemle ifade etmektedir.

²⁷⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

²⁷⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.166

İkbâl için ahbabı si'ayet yeni çıktı

Bilmez idik evvel bu dirayet yeni çıktı²⁷⁷

(İkbâl için yani ilerleyip yükselme yolunda dostları çekiştirmek, onların dedikodusunu yapmak yeni çıktı; biz eskiden böyle bir şey bilmiyorduk, bu anlayış yeni çıktı!)

Ziya Paşa'nın bu dizelerinden o dönemde artık toplumun değerlerini tamamen yitirdiğini anlamaktayız. Bunun sebebi de insanların ilerlemek için hiç kimseyi tanınamalarını gösterebiliriz. İnsanlar, bu uğurda kendisine yakın olan kişilerin dedikodularını yapmaktan bile çekinmemektedirler.

3.1.15. İnsan Hayatında Vefanın Yeri

Vefa; sözünde durmak, sözünü yerine getirmek, sözünü tutmak, borcu ödemek, dostluk ve sevginin gerektirdiği davranışlarda devamlı olmak mânâlarına gelir. Mevlana'ya göre vefâ, arkanda bıraktığını, giderken yaktığını yabana atmaman, dostluğun asaletine, bir dua sonrası verilen sözlere, hayallere ihanet katmaman, ötelere sonsuz mükafatı karşısında, cehennemi hafife almaman, ulvi güzellikleri dünyaya satmamandır. Vefa, insan olana yakışan, insansı bir davranıştır. Vefa, bir tebessüme bin gözyaşı dökmektir ve şartsız, hesapsız sonu olmayan bir sevgidir. Vefa, insanlık tarihinin ihtişamlı günlerini süsleyen yıldızlar gibidir. Vefa, bütün ahlaki değerleri ihtiva eden esrarlı bir kavramdır. Vefa, dost ikliminde yetişen güllerdendir. Onu düşmanlık atmosferinde görmek mümkün değildir. Vefa, duygu ve düşüncede aynı şeyleri paylaşan kişilerin özelliğidir. Kin, nefret ve kıskançlık gibi duygular ise vefanın baş düşmanlarıdır. O, sevginin bağrında boy atar. Aslında hayatını güzelliğidir vefa. İnsanların yaşadığı dünyada daha rahat nefes almasını sağlayan, tarif edilemeyen bir güzelliştir. Ziya Paşa, vefa üzerine düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Her kim ki arar bu-yı vefa tab-ı beşerde

Benzer ona devlet umar zıll-i hümdân²⁷⁸

(Her kim, insanın tabiatında vefanın kokusunu ararsa o, Hümdân'ın gölgesinden devlet umanlara benzer.)

²⁷⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

²⁷⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu anlamında kullanılan Hümâ²⁷⁹; Okyanus adalarında, veya Çin’de yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksaganı andırır bir kuşmuş. Eskiden bir meydanda Hümâ uçurulur ve kimin başına konarsa, o kişinin padişah olacağına inanılırmış. Bu bakımdan Hümâ, bir devlet kuşu olarak bilinir. Yine aynı şekilde Hümâ göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse, o kişinin ileride padişah olacağına inanılırmış. Bu kuşun ayaksız olduğu ve ele geçmediği söylenir. Edebiyatımızda Hümâ, refah, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak kullanılır. Ziya Paşa da yaşadığı dönemde insanlardan vefa beklemeyi, Hümâ’nın gölgesinden padişah ummaya benzetmektedir. Yani o dönemde insanlarda vefa diye bir değer kalmamış; insanlar, makam ve maddi çıkarlar yüzünden değerlerini yitirip vefasız olmuştur. Ziya Paşa, bu sözleriyle insanı yalnızlığa ve etrafın kendisine yabancı olduğu hissine iter.

Ümmîd-i vefâ eyleme her şahs-ı dagalde

Çok hâcîların çıkdı haçı zîr-i bagalde²⁸⁰

(Her hilekâr kimseden vefa bekleme, çok hacîların haçı koltuk altında çıktı.)

İnsanların durumu Ziya Paşa üzerinde o kadar etkili olmuştur ki; o, kimin ne yapacağını tahmin edememektedir. Şairin insanlara olan güvensizliği had safhaya çıkmaktadır. Müslüman görünümlü, hacı diye hitap edilen insanların bile; o dönemde Hristiyan oldukları ortaya çıkmıştır. Ziya Paşa’nın insanlara karşı güven değerini yitirmesi, onda başka değerlerin de kaybolmasına yol açmıştır. Güvensizlik durumu şairin düşüncelerindeki karamsarlığı daha da ilerletmektedir.

Bir reng-i vefâ var mı nazar kıl şu sipihrin

Ne leyl ü nehârında ne şems ü kamerinde²⁸¹

(Şu gökyüzünün gecesinde ve gündüzünde, Güneş’inde ve Ay’ında; dünyanın vefasına dair hiçbir belirti var mı? Bir kere bak.)

Şaire göre, bu dünyadaki her şey gelip geçici ve vefasızdır. Bu dünyada ne için çabalasak boşunadır çünkü bu dünya vefasızdır. Günler bir su misali geçip gitmektedir.

²⁷⁹ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ank, 1989, s.238

²⁸⁰ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.162

²⁸¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

Güneş aralıksız her gün doğup batmakta; gece ve gündüz çok hızlı gelip geçmekte, insan ise her geçen gün yaşlanmaktadır. Her yeni gün, bir gün daha ömrün kısalması anlamına gelmektedir. Dünya bu yönüyle vefasızlığın sembolü haline gelmiştir.

3.1.16. Toplumda Var olan Bozukluklar

Toplum kavramı, en genel anlamıyla insanlar arasındaki tüm ilişkiler ile bunlardan türeyen kurumları ve kültürü ifade etmektedir. Toplum bireyin ait olduğu en büyük gruptur fakat kalabalıktan, fertlerin aritmetiksel toplamından çok daha farklı bir olgudur. Birlikte olmanın bilinciyle insanlar arasındaki ilişki toplumu yaratır. Ortak bir hayatın şartlarını ve temel unsurlarını paylaşan ve organize olmuş insan grubudur. Bu anlamda toplum bir sosyal ilişkiler dokusudur. İnsanın olmadığı bir yerde sosyal ilişki olamayacağı için toplumdaki söz edilemez. Bu nedenle toplum, aynı zamanda insanların varlığıyla kendiliğinden oluşan tabii bir ortamdır. Bu oluşan tabii ortamda insanlar hiç kimseye zarar vermeyerek, toplumsal değerlere zarar vermeden yaşamalıdır. İnsan, toplumsal değerleriyle var olur, toplumsal değerleriyle gerçek anlamda toplum olur. Ziya Paşa'nın yaşadığı dönem; toplumda çözümlerin, bozulmaların çokça yaşandığı bir dönemdir. Onun hayatta zorlanarak yaşamasını, toplumun bozulmasına bağlayabiliriz. Şairin beyitlerinden yola çıkarak, toplumda var olan bozuklukları belirtmeye çalışacağım.

Hayr umma eğer sadr-ı cihan olsa da bi'l-farz

*Her kim ki hasâset ola ırk u güherinde*²⁸²

(Bir kimsenin ırkında ve mayasında bozukluk varsa, o kişi dünyanın sadrazamı bile olsa ondan hayır ummamalıdır.)

Şaire göre insandaki bozukluk, onun ırkından ve mayasından kaynaklanmaktadır. İnsana değerler, küçüklükten itibaren aile yaşamı içinde öğretilmeye başlanır. Eğer ailede eğitimi tam olarak veremez veya ailede bir değer kaybı varsa, o aileden meydana gelen çocukta birtakım değer bozukluklarına rastlanabilir. Bu insan, yeryüzündeki en yüksek görevli insan olsa da, o kişiden hayır beklemek çok da doğru olmaz.. Çocuk küçüklükten itibaren sağlam bir şekilde yörgülürse, o çocuk yetişme aşamasında değerlerini hiçbir zaman yitirmez. Toplumun

²⁸² Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

en küçük değerleri çocuklarımızı, onlara geleceğimiz adına sahip çıkmalı, geleceğe doğru en güzel adımlarla yol almalıyız.

Onlar ki verir lâf ile dünyâyâ nizâmât

*Bin türlü teseyyüb bulunur hânelerinde*²⁸³

(Sözleriyle dünyada nizamı, düzeni sağlayan; lafla dünyayı idare eden kimselerin kendi evlerinde bin bir türlü kusur, ihmal, düzensizlik görülür.)

Ziya Paşa, kendi ailesini ve evini idare edemeyen insanların bir yerlerde yönetici vasfıyla oturmasından şikâyetçidir. Başkalarına akıl vermeye yol göstermeye kalkanların, önce kendilerine bakmalarını istemektedir. İyi yöneticilerin iş başına gelmemeleri, toplumda ister istemez bir huzursuzluğa, bir bozukluğa neden olur.

Zâlim yine zâlime giriftâr olur âhir

*Elbette ev yıkanın hânesi olur virân*²⁸⁴

(Zalim kimse başka bir zalimin belasına uğrar, elbet ev yıkanın bir gün evi yıkılır.)

Şair, dünyada yapılan hiçbir kötülüğün cezasız kalmayacağını ifade etmektedir. İnsanlar hayatları iyi yolda giderlerse, iyilik bulurlar; kötü yolda giderlerse, kötülük bulurlar. Hayat, insanlara aslında hiç ummadıkları zaman, ummadıkları yerlerde iyi ya da kötü şeyler sunar. İnsan ilerisini düşünerek, sürekli iyi işlere kafa yormalıdır çünkü zalimliğin dünyanın hiçbir yerinde mükâfatı yoktur.

Bed-mâye olan anlaşılır meclis-i meyde

*İşret güher-i âdemi temyize mihekkdir*²⁸⁵

(Mayası kötü olanlar içki meclisinde anlaşılır; çünkü içki insanın ayarını tesbitte bir ayar taşı gibidir.)

Mihekk (mihenk), altının ayarını anlamaya mahsus bir taş, bir ölçüdür. Ziya Paşa, mihenk taşı burada iyiyi kötüyü ayıran bir ayar âleti olarak ele almıştır. Ona göre mihenk, bir insanın kıymetini, ahlâkını anlamaya yarayan vasıta. Şair, mayası

²⁸³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.162

²⁸⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.163

²⁸⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

kötü olanların içki meclisinde daha iyi anlaşılacağına inanmaktadır. Bunun sebebi ise insanın içki içince şuurunu kısmi olarak kaybetmesidir. Şuurunu kaybettiği andaki fikir ve düşünceleri, bize o insan hakkında en iyi ve en doğru bilgileri verir.

İman ile din akçedir erbâb-ı gınâda

*Nâmus u hamiyet sözü kaldı fukarâda*²⁸⁶

(Zengin kimseler için din de iman da paradır. Namus ve hamiyet sözü fakir insanlarda kalmıştır.)

Şair, Tanzimat dönemindeki çoğu zengin insanın paraya tapar hale geldiklerini ifade etmektedir. Zengin insanlar, toplumsal değerleri bir kenara itip, bu değerlerin yerine parasal ve maddi değerleri ön plana koymuşlardır. İnsanların yükselten namus, hamiyet gibi manevi, toplumsal değerlerle; o insanların bir ilgisi kalmamıştır. Bu değerlere daha çok maddi yönden fakir, gönül yönünden zengin insanlar sahip çıkmaktadır. Bu da toplumdaki bozukluğun en büyük göstergesidir.

İmtizâc ü akl da olsan dahi reşk-i melek

*Çünkü sadıksın ya huysuzdur adın yâhud eşek*²⁸⁷

(Güzel huylu, akıllı bir kimse de olsan hatta melekleri kıskandıracak durumda bulunsan; mademki sadıksın, namuslusun, doğrusun, dürüstsün; o halde adın ya huysuz ya da eşektir.)

Şaire göre insanlar kendi karakterlerine uygun olmayan, iyi erdemlere sahip, dürüst insanları dışlamaktadır. Toplumda var olması gereken değerlere sahip insanlar, ya gerici olarak kabul edilmekte, ya da huysuz bir insan olarak toplumun karşısına çıkarılmaktadır. Bu durum, şairin ruh halini olumsuz yönde etkilemektedir. Hayat mücadelesinde iyi niyetli davranan hatta olması gerektiği gibi davranan insanlar, çıkar sahipleri tarafından bu davranışları kötüymüş gibi halka anlatılmakta, toplumun cahil kesimi de bu yalanlara inanmaktadırlar.

²⁸⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

²⁸⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.171

3.1.17. Ziya Paşa'ya Göre Doğruluk

Doğruluk, kapkaranlık bir kuyunun aydınlık yüzüdür. Doğruluk, insanın sahip olabileceği en büyük hazinedir ve insanda olması gereken en önemli erdemlerden bir tanesidir. Ziya Paşa, çoğu zaman insanlardaki doğruluk erdeminin eksikliğinden söz etmiştir. O, hayatı boyunca doğruyu hatta doğru insanları aramıştır. Bunları yaparken de en büyük yardımcısı Allah'tır.

İnsana sadâkat yakışır görse de ikrâh

Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah²⁸⁸

(İnsan, kahredici durumlarla karşılaşsa da, her türlü kötülüğü görse de, ona yakışan doğruluktur. Doğruların yardımcısı da Allah'tır.)

Ziya Paşa'ya göre insan hayatı boyunca iyi ya da kötü birçok durumla karşı karşıya kalır. Her durumda tek yapılması gereken iş, doğruluktur. Doğru insanların yardımcısı vardır ama en büyük yardımcıları Allah'tır.

Âdem olanın hayr olur âdemlere kasdı

İnsanlığa insan da budur işte delâlet²⁸⁹

(İnsanın insan olanlara karşı niyeti daima hayırdır. İnsan için gerçek anlamda insanlığa yol gösterme, yardım etme işi budur.)

Şaire göre, insanlığı içinde barındıran kişinin tek düşünce hayır olmalıdır. İnsanlara karşı her zaman iyiyi düşünmeli, onları da iyiye yönlendirmeliyiz. Toplumsal değerleri hiçbir zaman bırakmamalıyız. O değerler, bizim insan yönümüzü kesinlikle ortaya çıkaracaktır.

Sâdik görünür kisvede erbâb-ı hıyânet

Mürşid sanılır vehlede eshâb-ı dalâlet²⁹⁰

(Hain kişiler dıştan samimi görünürler; sapıklar da ilk anda doğru yolu gösteren kimseler sanılırlar.)

²⁸⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.162

²⁸⁹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.162

²⁹⁰ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.162

Şaire göre, hain kişiler yani kötü niyetli insanlar; karşıdan baktığımızda samimi, yardımsever görünürler ama bu insanların yanılığlarından başka bir şey değildir. İnsan kendi nasılsa başkasını da o pencereden görmeye çalışır ama her insan iyi değildir ve içinde iyilikler barındırmaz.

Ekser kişinin sûretine sîreti uymaz

Yarab bu ne hikmetdir İlahi bu ne hâlet²⁹¹

(Çoğu kişinin içi, dışına uymaz; Yarabbi bu ne hikmettir, bu nasıl bir durumdur?)

Ziya Paşa, insanların dış görünüşleriyle, iç görünüşlerinin bir olmamasından şikâyetçidir. Bunun neden kaynaklandığını bir türlü anlayamamaktadır. İnsanlardaki bozulma, şaire göre had safhaya ulaşmıştır. İnsanların nasıl bireyler oldukları, ne yapmak istediklerini saf niyetli insanlar bir türlü anlayamamaktadır.

Bir zamanlar ben dahi düşdüm belâ-yı gayrete

Doğrulukla uğradım bin dürlü der ü zahmete²⁹²

(Bir zamanlar ben de çalışıp çabalama belasına düştüm, doğruluğum yüzünden bin türlü dert ve sıkıntıya uğradım.)

Şair, bu dizelerde hayatının kısa bir özetini yapmıştır. O, her zaman çalışıp, çabalamış; doğru işlerin peşinden koşmuştur ve her yaptığı doğru iş sonrasında çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Doğruluk, Ziya Paşa için her zaman bir dert olmuştur.

Derde uğrar kim sadâkat etse elbet devlete

İstikâmet mahz-ı cinnettir bu mülk ü millete²⁹³

(Her kim ki devlete doğrulukla bağlılık gösterirse, hizmet ederse; onun başı derde girer. Bu devlete ve millete karşı doğru hareket etmek deliliktir.)

Şair devletine ve milletine her zaman sadakatle bağlı kaldığına inanmaktadır. Bu bağlılık neticesinde, arkasında kimse kalmamıştır. Zaman içinde herkes onu takdir edeceğine, ondan uzaklaşmayı tercih etmişlerdir. Bu yüzden, bu karamsar durum

²⁹¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.162

²⁹² Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.169

²⁹³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.169

karşısında devlete ve millete karşı yapılan fedakârlığın karşılığının olmadığını ifade etmektedir.

*Doğruluk derdile aklın var ise çekme emek
İstesen de çünkü imkânsızdır icrâ eylemek²⁹⁴*

(Şayet aklın var ise doğruluk derdine düşerek sakın boşuna emek çekme çünkü sen istesen de herkesi düzeltmek, doğruluğu her tarafta uygulamak mümkün değildir.)

Şair, insanlara kendisi gibi doğruluk derdine düşmemeleri için öğüt vermektedir. Bunun sebebini ise herkesi düzeltmenin, doğruluğu her yerde uygulamanın imkânsız olmasıdır. O, insanlarla uğraşmaktan, insanları doğru yolu göstermekten yorulmuştur. Ziya Paşa doğruların karşısında değil, doğruların her zaman yanında olmuştur.

*Rahat ü ikbâl ile olmak dilersen kâm-yâb
Çal becer uydur mücâzâtandan etme ictinâb²⁹⁵*

(Rahat ve huzur içinde yaşamak, ilerleyip yükselmek, arzularına ulaşmak istersen; çal, uydur ve yaptığın işin cezasından asla çekinme.)

Ziya Paşa, bozulan düzenden şikâyet etmektedir. Bu düzenin içinde çalan, yalan söyleyenin daha başarılı olduğuna inanmaktadır. Bu düzenin bozukluğunu kinayeli bir dille ifade etmektedir.

*Sen düşersen kimseler gelmez senin imdâdına
Dest-gîr oldukların hattâ yetişmez dâdına²⁹⁶*

(Sen düşecek olursan, doğruluğun yüzünden kimseler senin yardımına gelmez hatta elinden tutup yükselttiklerin bile feryadına, sızlanmana koşmaz.)

Ziya Paşa'nın insanlara güveni kalmamıştır. Doğruluk yolunda yaptığı işler uğruna, hayatta yapayalnız kaldığının farkındadır. Hatta kendi yetiştirdiği insanların bile feryadına, sızlanmalarına hiç aldırmış etmediklerini ifade etmektedir.

²⁹⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.171

²⁹⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.171

²⁹⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.172

Kâbil midir elfâz ile tagyîr-i hakikat

Mümkün mi ki tefrik oluna küfr ile imân²⁹⁷

(Söz ile gerçekleri değiştirmek, kabil midir? Küfür ile imanı birbirinden ayırmak mümkün müdür?)

Şair, laf kalabalığı yapılarak gerçeklerin gizlenip değiştirilemeyeceğini ifade etmektedir. Gerçekler, her zaman, her yerde gerçektir. Toplumun değer yargılarının bir genelliği vardır. O, yanlış ile doğruyu ayırmanın ise çok dikkat isteyeceğini belirtmektedir. Şairin yaşadığı dönem biraz karışık bir dönem olduğu için, yanlışla doğru adeta birbiri içine girmiştir. Bu sebepten dolayı, yanlış ile doğruyu birbirinden ayırmak ona göre çok zorlaşmıştır.

3.1.18. Ziya Paşa'ya Göre Kibrin Hayatımızdaki Yeri

Kibir; büyüklenmek, büyüklük taslamak, kendini başkalarından yüksek görerek onları aşağılamak anlamlarına gelmektedir. Kibir bele bağlanan bir taş gibidir. O taşla, ne yüzülür, ne de uçulur. Kibir, ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi insanların içindeki bütün güzellikleri yok eder. Kibir, insanı zayıflatır, değer yönünden küçültür. İnsanlar dünyaya maddi olarak olmasa da, manevi olarak eşdeğerli gelmişlerdir. Bu dünyada kimse, kimseden üstün değildir. İnsan dünyaya geldiğinde hiçbir şeyi yoktur ve insan dünyadan giderken de hiçbir şey götüremez. Götürebileceği tek şey, dünyada yaptığı iyilikler ve güzelliklerdir. Ziya Paşa, Tanzimat döneminde insanların kendilerini büyük görmelerinden şikâyetçidir. Bunu şiirlerinde şu şekilde ifade etmektedir.

Bir hâkden inşâ olunur deyr ile mescid

Birdir nazar-ı Hakk'da mecûs ile müselman²⁹⁸

(Nasıl kilise ile cami aynı taştan yapılırsa; Allah'ın nazarında, ateşe tapanla, müslüman da birdir.)

Şair, dünyaya gelen herkesin eşit olduğu belirtmekte, insanların bir kul olarak gururlanmayıp, kibirlenmemelerini tavsiye etmektedir. Kimin ne olduğunu bilen sadece Allah olduğunu belirtmektir. İnsanlar gerçek yüzlerini göstermese de, Allah

²⁹⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.163

²⁹⁸ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.163

onların maskelerini elbet bir gün olur gün yüzüne çıkarır. Nasıl kilise ile cami aynı taştan yapılırsa, insanların hamuru da aynı yoğrulmuştur. Burada öne çıkan insanların kendi dünyalarında hangi değerleri benimsedikleridir.

*Kibre ne sebep yoksa vezîrim deyû gerçek
Sen kendini düstûr-ı mükerrer mi sanursun²⁹⁹*

(Niçin kibirleniyorsun? Yoksa sen kendini hükmü ve nüfuzu geçmekte olan en büyük vezir mi zannediyorsun?)

Ziya Paşa'nın burada bahsettiği insan, dönemin ünlü veziri Âli Paşa olabilir. O, Âli Paşa yüzünden çok sıkıntılar çekmiştir. Osmanlı Devleti'nde devlet yönetiminde birçok vezir bulunmuş. Bu vezirlerin başında ise en büyük vezir sadrazam yer almış. Ziya Paşa, büyüklenen vezirlere seslenerek, senden daha büyüğü var demek istemektedir. İnsanların aslında büyüklenmesine gerek yoktur çünkü her şeyin en yukarısında Allah vardır.

*En ummadığın keşf eder esrâr-ı derûnum
Sen herkesi kör âlemi sersem mi sanursun³⁰⁰*

(En ummadığın bir kişi, senin içindeki sırları keşfedebilir; yoksa sen herkesi kör, bütün insanları aptal mı sanırsın?)

Şaire göre, insan hayatta hiç kimseyi küçük görmemelidir. Hiç ummadığın anda, ummadığın birisi gelir senin sırlarını öğrenebilir. En aptal zannettiğin insan bile, gün gelir öyle bir akıllanır ki, hayatta bütün düzenini bozabilir. Bu yüzden her zaman dikkatli olup, hiç kimseye küçümseyen gözlerle bakmamamızı öğütlemektedir.

*Allah'a sığın şahs-ı halimin gazabından
Zirâ yumuşak huylu atın çiftesi pekdir.³⁰¹*

(Ağırbaşlı kimsenin gazabından, şiddetinden Allah'a sığın; çünkü yumuşak huylu atın çiftesi sert olur.)

²⁹⁹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.163

³⁰⁰ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

³⁰¹ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

Şair, yine burada insanların küçümsenmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Zira yumuşak huylu diye hitap ettiğimiz insanların bile, yeri geldiğinde tepkisi sert olabilir. Hayatta konusu insan olan her şeye karşı kişiler temkinli olmak zorundadır.

Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma

Zer-dûz pâlân ursan eşek yine eşektir³⁰²

(Soyu kötü olana hiç asalet verilir mi? Sırmalı, altınla işlenmiş semer vursan eşek yine eşektir.)

Ziya Paşa, insanları sadece insan olarak kabul etmekte, onlara insan olduğu için değer vermektedir çünkü insan üzerinde hangi makam ve mevki simgesi varsa bile insandır. Kişi sadece vasıf olarak değişir ama insan olma yönünden hiçbir değişiklik yoktur. Bu düşüncesini güzel, atasözü niteliğinde bir sözle süslemiştir: Eşeğe altın semer vursan da, eşek yine eşektir. Altın semer vursak eşekte hiçbir değişiklik olmaz; eşek kendine ne görev verilirse yapmaya devam eder.

İnsanoğlu bazen gerek aldığı eğitim yönüyle yükselmesinden, gerekse makam, mevki sahibi oluşundan biraz olsun gururlanabilir ama yanlış bir düşüncedir çünkü bu edindiğimiz makam ve mevkiler hep insanlığa hizmet amacı gütmeli; gurur, kibir vesilesi olmamalıdır. Ziya Paşa “Defter-i Âmalım” adlı eserinde bunu şöyle ifade etmektedir:

“ İnsan ale’l-umûm ne kadar akl ü ihtiyât ile mağrur ise, ol kadar da câhil ü bî-basiretdir.” (İnsan genel olarak ne kadar akıl ve tedbir ile gurur duyarsa; o kadar da bilgisiz ve seziş kabiliyetinden, becerisinden uzaktır.)³⁰³

İnsanı kendisi değil de başka insanlar övmelidir çünkü kendini ne kadar yüceltirsен yücelt, önemli olan içinde bulunduğun toplumun seni yüceltmesidir. Sahip olduğumuz bilgi birikimimizle övünmek yerine, bu bilgi birikimini insanlığa faydalı bir şekilde kullanmalıyız. Bu şekilde insanlar arasındaki değerimiz artar ve toplumsal değerleri daha çok hissedebiliriz.

³⁰² Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.164

³⁰³ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.346

3.1.19. Ziya Paşa'nın Allah'ın Varlığı ve Birliği ile İlgili Düşünceleri

İnsan akıl sahibi, düşünen ve bilen bir varlıktır. Yaratılışından getirdiği bu anlama, bilme ve merak duygusuyla evrende meydana gelen olayları ve düzenli işleyişi araştırmakta, bunların sebebini bulmaya çalışmaktadır. Bu gün insanlar aya gidip gelebiliyor, uzay boşluğunda milyonlarca ışık yılı uzaktaki yıldızları gözleyebiliyor, küçük mikroskobik varlıkların boyutlarını ölçebiliyor fakat bilgimiz arttıkça öğrenmemiz gereken daha çok şeyin olduğunu anlıyoruz, merakımız daha da artıyor. Bunları kim yarattı, neden yarattı gibi soruların cevabını arıyoruz. Evrendeki bu düzenin nasıl başlayıp devam ettiğini merak ediyoruz. Evrenin var oluşu Allah'ın varlığının en büyük delilidir. İnsanın Allah'ın varlığını anlaması için kendisine, yeryüzüne ve gökyüzüne bakması yeterlidir çünkü hiçbir şey tesadüfen meydana gelmez. Gözlem ve deneye dayanan, varlığın yapısını ve işleyişini inceleyen pozitif bilimler, evrende bir sebep-sonuç ilişkisi olduğunu; hareket ettirici bir güç olmadan hiçbir şeyin hareket edemeyeceğini belirtir. Bu durum, varlık ve olayların tesadüfen meydana gelmesinin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır çünkü insan aklı, hiçbir şeyin kendiliğinden meydana gelmeyeceğini, her şeyin bir yapıcısının var olduğunu kabul etmektedir. Örneğin hepimizin kullandığı kalem ve defterin bir imalatçısı, okuduğumuz kitabın bir yazarı, duvarda asılı duran resmin bir ressamı, oturduğumuz sıranın bir ustası olduğunu kabul ederiz. Her şeyin bir yapıcısı, bir ustası olduğuna göre, evrenin de bir yapıcısı ve yaratıcısı bulunmaktadır ve O da Allah'tır. Bizi Allah'ın varlığına götüren aklımız, onun birliğine de götürür. Evrendeki düzen, ahenk, denge, değişme ve gelişim Allah'ın birliğinin en büyük delilidir. Allah, en güzel şekilde yarattığı ve akıl verdiği insanın kendisine inanmasını istemekte, kendisinden başka bir varlığa inanmasını bağışlamamaktadır. Bu açıdan her şeye gücü yeten bir ve tek Allah'a inanmak akıllı her insanın ilk ve asli sorumluluğudur. İnsan, böyle bir yaratıcıyı arayıp bulmak için yeterli zihni güce sahiptir. Demek ki, insanın en önemli görevi Allah'ın yarattığı varlıklar üzerinde düşünerek, onun varlığını, birliğini, kudretini kabul etmektir.

Ziya Paşa da Allah'ın varlığı ve birliği konusunu eserlerinde değinmiştir. Şimdi bunlardan örnek vererek, onun bu konudaki görüşlerini ifade etmeye çalışalım.

Her nesne kılar varlığına hüsn-i şehâdet

*Her zerre eder vahdetine arz-ı güvâhi*³⁰⁴

(Her nesne, varlığına en güzel şahittir. Her zerre birliğine şahitlik eder.)

Şaire göre dünyadaki var olan her şey Allah'ın varlığına şahitlik eder. Varlığın en küçük maddesi bile Allah'ın birliğini ifade eder. Allah, bize akı doğru yolu bulmamız için vermiştir. İnsan akıl yoluyla hayatı bir bütün olarak anlayabilir ve hayata bir bütün olarak yorum getirebilir.

Kıl san'at-ı Üstad'ı tahayyürle temâşa

*Dem urma eğer arif isen çün ü çerâdan*³⁰⁵

(Eğer arif, olgun birisi isen “nasıl ve niçin” gibi sorularla uğraşma, her şeyi yoktan var eden Üstad'ın sanatını hayretle, hayranlıkla seyret, yücelt!)

Ziya Paşa, arif olan insanların “nasıl ve niçin”li sorularla uğraşmak yerine; dünyada var olan her zerrede, Allah'ın o güzel sanatını hayretle seyretmelerini istemektedir. İnsan eğer görmek isterse, hayatta her şeyin en doğrusunu görebilir. Dünya, insanın hayatı boyunca görebileceği en güzel resimlerden bir tanesidir. Bu yüzden şairimiz insanlardan bu resmi seyretmekle kalmayıp, onu yüceltmelerini istemektedir.

İdrak-i me'âli bu küçük akla gerekmez

*Zira bu terâzû o kadar sıkleti çekmez*³⁰⁶

(Yüksek bilgileri, Allah'ın hikmetini anlamak için bu küçük akla gerek yoktur; çünkü bu terazi o kadar ağırlığı çekemez.)

Allah'ın verdiği hikmetleri anlamak için, bu akıl bize yetersiz gelir. Dünya bir nizam, bir düzen içinde yaratılmıştır. Bu yüzden evrenin oluşumu veya insanların öldükten sonraki yaşamıyla ilgili bir sürü tam olarak ifade edilemeyen düşünceler vardır ama insan ne kadar düşünse de, bu düşüncelerin sonu gelmez. Nitekim Allah'ın kudretini anlamaya insandaki bu küçücük akıl yetmez.

³⁰⁴ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.160

³⁰⁵ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

³⁰⁶ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.161

Bu kâr-gâh-ı sun acep dershânedir

*Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir*³⁰⁷

(Üzerinde yaşadığımız şu dünya, tuhaf bir dershaneye benzemektedir. Dünya üzerinde gördüğümüz her güzel nesne ilahi kitaptan bir belirtidir.)

Şair, yaşadığımız dünyayı bir dershaneye benzetmektedir yani bu dünya bizim için bir imtihan dünyasıdır. Bu dünya iyi veya kötü her ne yaparsak, ahiret gününde bunun hesabı sorulacaktır ve dünya üzerindeki her nesne Allah'ın varlığına ve birliğine en güzel delildir.

³⁰⁷ Önder GÖÇGÜN, a.g.e, s.151

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ziya Paşa, Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatının oluşumunda emeği geçmiş, köklü şiir geleneğimizin hemen her türünde eser vermiş, düşünceleriyle Tanzimat döneminde yenilikçilerin temsilcisi olmuş bir şair, devlet ve düşünce adamıdır. Fikirleriyle tamamen yenilikçi olan, duygularıyla eskiye bağlı kalan şairimiz, nazım ve nesir türündeki eserleriyle geniş bir sosyal çevreye hitap etmesini bilmiştir.

Çalışmamızda, Ziya Paşa'nın eserlerinde ifadesini bulan eğitim ve değer kavramlarıyla ilgili düşüncelerini ifade etmeye çalıştık. Bu düşünceleri ifade etmemizin sebebi, eğitim ve değer kavramlarının sadece günümüzde değil; geçmişte de çok önemli yeri olduğunu göstermek ve geçmişten günümüze Ziya Paşa'nın görüşlerinin geçerliliğini sürdürmekte olduğunu ifade edip, onun ilmî düşüncelerinden faydalanmaktır.

Bu bağlamda, çalışmamızın ilk bölümünde Ziya Paşa'nın hayatı, edebi anlayışı ve eserleri üzerinde durduk. Bundaki amacımız, şairin hayatını daha iyi kavrayarak, eserlerinde ifadesini bulan eğitim ve değer merkezli eğitim anlayışını ortaya çıkarmaktır. Ziya Paşa, hayatının en sıkıntılı günlerini -çocukluğundan ölünceye kadar geçen sürede yaşadığı her olayı- eserleri yoluyla bize aktarmıştır.

Büyük, köklü ve medeni uluslar kendi milli benlikleri üzerinde büyür, gelişir ve devamlılık sağlarlar. Milli kültürün eserleri, gelecek nesillere zedelenmeyecek bir kimlik bağışlarlar. Bu yüzden, Türk insanının yabancı kültürlerin esiri olmadan önce, kendi kültürünü tanıması ve ona sahip çıkması gerekir. Bu çalışmayla, gelecek nesil, şairlerimizin şiirlerinden yola çıkarak; edebiyatın milli kültür ve değerlerini sonsuzluğa taşıyan zengin kaynaklarını, kendi milli benliklerinde hissedecektir.

Eğitim, özünde bireyleri duyuşsal, bilişsel ve bedensel yönlerden geliştirmeyi amaçlayan bir sistemdir. Değerler ise; duygular, ahlaki ve sosyal kurallar, tercihler, isteklerin ölçüsünde milli benliğimizi oluşturur. Eğitim sürecinde, geçmişten günümüze yansıyan en önemli özelliklerden birisi de; eğitimde duyuşsal özelliklerin ihmal

edilmesidir. Bu ihmal, insanların milli benliklerini yitirmesine; insanların yaşadığı çevrede millî ve manevî değerlerden yoksun yaşamasına sebep olmaktadır.

Tanzimat'ın getirdiği “hak, adalet, hukuk, doğruluk...” gibi kavramlar, o dönem şahsiyetlerine, toplumsal değerler hakkındaki düşüncelerini ifade etmede yardımcı olmuştur. Değerler, hem bireyin ve hem de toplumun kontrol mekanizmalarıdır. Değerler, toplumla birey arasında etkileşim sağlar ve insanların davranışlarını yönlendirmede çok büyük bir etkiye sahiptir. Değerler, insanın iç dünyasından başlayarak; devletin sosyal, siyasal işleyişini düzenlemeye kadar varan büyük bir etki gücüne sahiptir ve eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Kişi açısından sağlıklı bir karakter yapısına sahip olmak, yaşamı anlamlandırmak, olaylar ve durumlar karşısında belli bir duruş sergilemek, “kendilik bilinci” oluşturmak için, değer kazanımı önemli bir eğitim konusudur.

Bu çerçevede Türkçe Eğitimi'nin genel amaçları, vizyonu ve misyonu gereği; insanlar hem dil becerileri konusunda gelişme sağlamalı, hem geçmişlerini tanımalı hem de duyuşsal yönden güçlenip milli, evrensel ve insani değerleri, eğitim yoluyla kendi içlerinde hissetmelidirler. Çocuklar ve gençler; ezbercilikten uzak, yapıcı, yaratıcı, üretken, sorumlu, yaşam becerilerini kazanmış bireyler olarak yetiştirilmelidir. Bunun için eğitime ve değerlere önem verilmeli; bunlar geçmişle bütünleştirilmelidir. Bu sayede, milli değerlerle bütünleşmiş bir toplum olarak huzur içinde yaşayabiliriz.

Sonuç olarak, Ziya Paşa'nın nazım ve nesir türünde kaleme aldığı eserlerini incelediğimizde, ana hatları ile şu hükümlere ulaşmaktayız:

1. Eğitim ve değer kavramları, Türk toplumunda geçmişten günümüze önemli bir yere sahiptir ama dün olduğu gibi bugün de toplumun eğitim ve değer yapısı istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu sorunun çaresi, eğitimi toplumsal değerlerle bütünleştirip, Türk toplum yapısına uygun hale getirmektir.

2. Her meslek alanında olduğu gibi, eğitim alanında da başarılı sonuçlara ulaşmak için doğru sistemleri ve yöntemleri kullanmak gerekmektedir. Özellikle eğitimciler, kendilerini alanlarında en iyi şekilde yetiştirirse, eğitim alanında başarı kendiliğinden gelecektir. Bir işin sistemini ve yöntemini bilmek, işi tamamlamada en

etkin araçtır. Bu yüzden her işin başlangıcında uygun yöntemler belirlenip, daha sonra işe koyulmalıdır. Özellikle eğitimde hitap ettiğimiz öğrenciler için farklı öğrenme yöntemleri olacaktır. Bu da sistemlerin ve yöntemlerin eğitim açısından çok büyük öneme sahip olduğunun göstergesidir.

3. Toplumun eğitim yoluyla bireye kazandırdığı davranışlarının bütününe, kültür denir. Medeniyet, milletler arasında olması gereken bilgi alışverişidir. Kültür, bir vicdan; medeniyet, bir akıl meselesidir. Bu yüzden kültür, millî özellikleri taşırken; medeniyet, milletlerarası nitelikler taşır. Biz toplum olarak, medeniyet yolunda Batılı olmalıyız; kültür olarak ise, Türk kimliğimizi asla kaybetmemeliyiz. Avrupa'nın önde olduğu gelişmeleri takip etmeli, milli kültürümüzü de koruyarak devletimizi ve milletimizi daha da ilerilere götürmeliyiz.

4. Eğitim ve değer kavramlarının bireylerin davranışlarına yansımada, milletin ilerleyip yükselmesinde, Türk aile yapısı ve aile eğitimi her zaman önemlidir çünkü çocukların değerleri tanınmasında ve özümsemesinde aile, büyük bir öneme sahiptir. Aile, milletin temelini oluşturur ve o, en esaslı eğitimin alındığı hayat okuludur.

5. Hayatın en tatlı çağı çocukluktur. Çocuk, toplumun ve ailenin sevinç kaynağıdır. Bir milletin geleceği, çocuklarına, eğitimine ve değer yapısına bağlıdır. Çocuğun şımarık olarak yetiştirilmesi iyi değil fakat çocuğu korkutarak ve ona dayak atarak eğitmek de hiç doğru bir yöntem değildir. Çocuğu kötü huylardan sakındırmak; ona iyi huyları, iyi değerleri aşlamak daha yerindedir. Ayrıca çocuk cezadan değil, ailesinin içindeki bireylerin ve toplumun sevgisini kaybetmekten korkmalıdır. Onun için en iyi okul ana kucağı, en iyi bahçe baba ocağıdır.

6. Değerler; inanılan, arzu edilen davranışlar için bir ölçü olmakla beraber, dün olduğu gibi bugün de bireylerin davranışlarının temel yapısını oluşturmaktadır. Bugün toplumda başarı ölçüsü akademik başarı olsa da, değerlerle yoğrulmayan bir bireyden toplumsal bir fayda beklemek neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden, günümüz eğitim sisteminde “örtük program” içerisinde yer alan değerlere daha fazla önem vermeliyiz.

7. İnsanı insan yapan ilim ve ahlâktır. Her türlü kötülüğün kaynağı ise, bilgisizlik ve cahilliktir. İnsanın hayatında öğrendiği bilgiler doğru ve faydalı olmalıdır ama her okuyan insan doğru, dürüst, ahlaklı olacak diye bir kural da yoktur. Bilgili olup da değerlerden yoksun insanlar, acı meyveye benzer; dışı güzel, içi çirkin olur.

8. Felaketler, insanı ahlâkça olgunlaştıran olaylardır. Felaketler, hayat yolunda bir sınavdır ve insanların karakterlerine kuvvet verir. Başlangıcı olan her şeyin muhakkak bir sonu vardır; felaket de geldiği gibi bir gün yok olur gider. Bu yüzden her işte sabır göstermek, insan için en büyük erdemdir.

9. Zaman, hayat yolunda her şeyi açığa çıkaran gizli bir hazinedir. O, masumların temizliğini ortaya koyan, kötü insanları belirleyen bir mahkemedir ve insanlara sürekli olarak rehberlik eden, onların kafasında çözülemeyecek meselelere çareler bulan, felaketleri mutluluğa çeviren bir hazinedir. Yarın ne olacağını ancak zaman bilebilir. Zaman içerisinde yaşanan olaylar, kazanılan tecrübeler, insanı düşünmeye sevk eder. Zaman, aslında milletin vicdanıdır; zaman sayesinde herkes geçmişiyile hesaplaşır, gelecek adına faydalı işler yapmak için uğraşır.

10. Gazete, topluma eğitim ve değerlerle ilgili bilgileri aşılama büyük bir öneme sahiptir. Bu itibarla o, insanları yetiştirmek ve bilgilendirmek için en etkili şekilde kullanılmalı, bu çerçevede gazete yoluyla topluma doğru fikirler aşılanmalıdır.

11. Kader, kaza, talih, Allah'ın varlığı ve birliği gibi metafizik ve dini değerlerden yola çıkarak milletin fertleri, dini değerler konusunda da eğitilmeli, toplumun fırsatçılar tarafından kandırılmasına izin verilmemelidir.

12. Hak, adalet, doğruluk, dürüstlük kavramları fertlere küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim verilerek kazandırılmalıdır.

13. Dünyada meydana gelen her olay, Allah'ın dilemesi ve istemesiyle meydana gelir. Kader ve kaza fikri de bir nevi insanın alinyazısıdır. Allah insana akıl nimetini vermiştir. İnsanda akıl sayesinde iyi ve kötü her şeyi algılamakta ve karar vermektedir. Bu yüzden, bir iş konusunda elimizden gelen her şeyi yaptıktan sonraki süreci Allah'a bırakmalı ve O'na boyun eğmeliyiz.

14. Hayat, dünyadaki tüm varlıklar için gelip geçici, sonlu bir süreçtir. Bu yüzden, bu dünyada her zaman doğru işlerin peşinde olmalı, hayatın sona ereceğini hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamalıyız. Hatta hiçbir zaman öleceği düşünülmeyen, birtakım güçleri bile olan, tahtının havada gezdiğine inanılan Hz. Süleyman bile bu dünyadan göçüp gitmiştir ve bu olay, dünya saltanatının sonlu olduğunun en büyük göstergesidir.

15. İnsan hayatında çalışıp çabalama ne kadar önemliyse, insanın talihi de onun için büyük bir öneme sahiptir fakat insanın azmi, talihinin şekillenmesinde önemlidir. Bu yüzden talihe inanmalıyız ama çalışmayı da asla bırakmamalıyız.

16. Adalet, toplumun kontrol mekanizmasıdır ve toplumun terazisi hükmündedir. Toplum içinde sosyal adalet; ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesini, toplumdaki zayıf ve güçsüzlere devlet eliyle yardım götürülmesini amaçlar. Bu yüzden adaletin kılıcı keskin ve toplumun her kesimi için eşit olmalıdır.

17. Doğruluk, insanın sahip olabileceği en güzel erdem ve en büyük hazinedir. Doğruluk yolundan ayrılmadığımız sürece, başarı ve mutluluk dolu bir hayatımız olur. İnsanlara karşı her zaman iyi ve olumlu düşünceler içinde olmamız gerekir. İnsanın içi nasılsa, dışı da öyle olmalıdır.

Öneriler

1. Ziya Paşa'nın döneminin çok ilerisinde olan eğitim ve manevi değerlerle ilgili görüşleri, eğitim tarihi kitaplarında daha geniş olarak yer almalı ve bilgi, tecrübe yüklü bu büyük devlet adamına gereken önem ve değer verilmelidir.

2. Ulusal değerlerimizin o dönemdeki işleniş tarzı örnek alınarak, Ziya Paşa'nın bilgi, tecrübe yüklü eserleri daha fazla basılarak günümüz insanına sunulmalıdır.

3. Ziya Paşa'nın eserlerinde ifadesini bulan düşünceleri, açık, sade, anlaşılır bir şekilde gençlerimize aktarılmalıdır.

4. İşaret olunan bütün bu görüşler doğrultusunda Türk eğitim sistemi, Türk toplum yapısına uygun hale getirilmeli ve öğretmenler belli sürelerle hizmet içi programlarına, eğitim çalışmalarına alınmalıdır. Öğretmenler, bilgi ve beceri yönünden üst seviyede olurlarsa, onların yetiştireceği çocuklar da daha başarılı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ Oktay, (2004) *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- AKPINAR İsa, (2008) *Ziya Paşa'nın Şiirlerinde İnsan Hürriyeti* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- AKSAN Doğan, (1998) *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Cilt:1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKSAN Doğan, (1975) *Anadili*, Türk Dili Dergisi, Sayı: 285, Ankara.
- AKYÜZ Kenan, (1985) *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- AKYÜZ Kenan, (1995) *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitapevi.
- AKYÜZ Kenan, (1964) *Ziya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı Sırasındaki Olaylar*, Ankara.
- AKYÜZ Yahya, (2001) *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ALTUNYA Niyazi, (1999) *Eğitim Sorunumuza Kuşbakışı (Görüş ve Öneriler)*, Ürün Yayınları, Ankara.
- APAYDIN Mustafa, (1993) *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- AYDIN Mehmet Zeki, (1999) *Belçika'da İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din ve Ahlak Öğretimi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:3, Sivas.
- BACANLI Hasan, *Duyuşsal Davranış Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999.
- BALAT UYANIK Gülden, *Değerler Eğitimi ve Değerler Eğitimi Programları, Okul Öncesinde Eğitimde Güncel Konular*, Yay. Haz. Prof. Dr. Ayla OKTAY, Dr. Özgül P. UNUTKAN, Morpa Yayınları, İstanbul, 2005.
- BANARLI Nihad Sami, (1998) *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

- BAŞARAN İbrahim Ethem, (1999) *Eğitime Giriş*, Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hizmetleri, Ankara.
- BAŞARAN İbrahim Ethem, (1996) *Türkiye Eğitim Sistemi*, Yargıcı Matbaası, Ankara.
- BERKAY Fügen, (1989) *20. Yüzyılda Sosyal Değişme ve Milli Kültür Varlığımız*, 2. Milli Kültür Şurası Bildirileri, 5-8 Aralık 1989, C.1, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- BİLEN Mürüvvet, (2001) *Kurumlarda İnsan İlişkilerinin Başarıya Etkisi*, 2000 Yılında Türk Milli Eğitim Örgütü ve Yönetimi Ulusal Sempozyumu, Ankara.
- BİLGEGİL Kaya, (1972) *Harabat Karşısında Namık Kemal*, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- BİLGEGİL Kaya, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- BİLGİN Nuri, (1995) *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- BİLHAN Saffet, (1986) *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- BİNYAZAR Adnan, (1983) *Anadili Öğretiminde Yazınsal Alanlara Açılım*, Türk Dili Dergisi, S: 379-380, Ankara.
- Bir Devrin Tarihi, Cumhuriyet Gazetesi, 1 Şubat 1932'den aktaran Kaya BİLGEGİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.196
- BOLAY H. Süleyman, (2007) *Aşkın Değerler Buhranı, Değerler ve Eğitimi*, Uluslar arası Sempozyumu, Değerler Eğitimi Merkezi Yay, İstanbul.
- ÇELİKKAYA Hasan, (1996) *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ÇILGIN Alev Sınar, (2007) *Çocuk Edebiyatı*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL Özcan, (1993) *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Usem Yayınları, Ankara.
- DENSFORD J. P, (1961) *Value Theory as Basic to Philosophy of Education*, Peabody Journal.

- DEVELLİOĞLU Ferit, (2007) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DİLMAÇ Bülent, (1999) *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Eğitimin Sınanması*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- DOĞAN İsmail, (1996) *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- DOĞAN İsmail, (2004) *Toplum ve Eğitim Sorunları Üzerinde Felsefi ve Sosyolojik Çözümler*, Pegema Yayıncılık, Ankara.
- DÖKMEN Üstün, (2004) *Küçük Şeyler*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- EKMEKÇİ Mustafa, (01.06.1995) *Dil Bilinci I*, Cumhuriyet Gazetesi.
- ERDEM Ali Rıza, (2006) *Türkiye'nin Önemli Sorunlarından Biri: Yetiştirdiği İnsan Tipi, Üniversite ve Toplum* [Online Ulusal Dergi], 6(4), <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=292>, (22.08.2010).
- ERGİN Muharrem, (2000) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım, İstanbul.
- ERGÜN Mustafa, (1994) *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ocak Yayınları, Ankara.
- ERTÜRK Selahattin, (1972) *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara.
- FİDAN Nurettin, ERDEN Münire, (1989) *Eğitim Bilimine Giriş*, Repa Yayınları, Ankara.
- GÖÇGÜN Önder, (2006) *-Batılılaşma Yolunda- Tanzimat Sonrası Arayışlar Devrinde Şiir, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi VII. Cilt*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖÇGÜN Önder, (2007) *Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi*, Nisan Kitabevi, Ankara.
- GÖÇGÜN Önder, (1987) *Ziya Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖÇGÜN Önder, (2001) *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖKALP Ziya, (1973) *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri, (Haz. Rıza KARDEŞ), Devlet Kitapları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

- GÖZLER H.Fethi, (1987) *Ziya Paşa'nın Terci-i Bend'i ile Terki-i Bend'i Üzerine Düşünceler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖZÜTOK Zehra, (2008) *Ziya Paşa'nın Endülüüs Tarihi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÜNGÖR Erol, (1996) *Değerler Psikolojisi*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği, Amsterdam.
- GÜNGÖR Erol, (2000) *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- HALSTEAD J. Mark, Taylor J. Monica, (2000) *Learning and Teaching About Values, A Review of Recent Research. Cambridge Journal of Education*, Vol. 30, No:2.
- HİLL George, (1952) *A History of Cyprus V.IV*, Cambridge At The University Press, s.234-236'dan aktaran Kaya BİLGEGİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.33
- HÖKELEKLİ Hayati, GÜNDÜZ Turgay, (2007) *Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğilimleri*, Değerler Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- <http://www.fikirbul.com>, (20.10.2010)
- <http://www.wikipedia.org>, (30.10.2010)
- Hürriyet Gazetesi, 16 Rebiü'l-evvel 1285/29 Haziran 1868 nu:2'den aktaran Kaya BİLGEGİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.118
- IŞIK İhsan, (2007) *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Cilt:10, Elvan Yayınları, Ankara.
- İMAMOĞLU E. Olcay, KARAKİTAPOĞLU Aygün, (1999) *1970'lerden 1990'lara Değerler: Üniversite Düzeyinde Gözlenen Zaman, Kuşak ve Cinsiyet Farkları*, Türk Psikoloji Dergisi, 14 (44), 1-22.

- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, KUŞDİL M. Ersin, (2000) *Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı*, Türk Psikoloji Dergisi, 15 (45).
- KAHRAMAN Kemal, (2001) *Ziya Paşa*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KALE Nesrin, (2007) *Nasıl Bir Değerler Eğitimi, Değerler ve Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN Mehmet, ENGİNÜN İnci, EMİL Birol, KERMAN Zeynep, (1978) *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN Mehmet, (1991) *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar III*, Tıp Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN Mehmet, (1996) *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN Mehmet, (2006) *Şiir Tahlilleri-I*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAVCAR Cahit, (1994) *Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- KAZANDIRIR Ömer, (2008) *Eğitimde Program Geliştirme*, İhtiyaç Yayıncılık, Ankara.
- KEMALİ Ali, Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati, İstanbul, 1944, s. 115'den aktaran Kaya BİLGEĞİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.102
- KINCAL Remzi, (2002) *Vatandaşlık Bilgisi*, Mikro Yayınları, Ankara.
- KIZILÇELİK Sezgin, ERJEM Yaşar, (1994) *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atıla Kitabevi, Ankara.
- KOCAKAPLAN İsa, (2007) *Ziya Paşa*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- KOCATÜRK Vasfi Mahir, (1967) *Ziya Paşa'nın Şiirleri*, Edebiyat Yayınevi, Ankara.
- KOLCU Ali İhsan, (2005) *Tanzimat Edebiyatı I Şiir*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.
- KOLCU Ali İhsan, (2009) *Ziya Paşa'nın Poetikası*, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum.
- KÖKNEL Özcan, (2007) *Çatışan Değerlerimiz*, Altın Kitaplar, İstanbul.

KURGAN Şükrü, (1969) *Ziya Paşa*, Varlık Yayınları, İstanbul.

Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, (1992) Cilt VI, Sabah Yayıncılık, İstanbul.

MICHAELIS U. John, (1988) *Social Studies for Children (A Guide to Basic Instruction)* (Ninth Edition,) Prentice Hall Inc. New Jersey.

Millingen, La Turque sous le regne d'Abdul Aziz, Paris. 1868'den aktaran Kaya BİLGEGİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.103

NALÇAOĞLU Halil, (2003) *Medya ve Toplum*, Ips İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.

NAYLOR David T, DIEM Richard, (1987) *Elementary and Middle School Social Studies*, Random House, New York.

NAZIM PAŞA, Bir Devrin Tarihi, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Şubat 1932'den aktaran Kaya BİLGEGİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.193

NAZİF Süleyman, İki Dost, İstanbul, 1343 (1925), s.25'den'den aktaran Önder GÖÇGÜN, (2001) *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.11

OĞUZKAN Ferhan, (1974) *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

OKAY Cüneyd, (1998) *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, Kırkambar Yayınları, İstanbul.

ONAY Ahmet Talat, (1996) *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

ÖZBAY Murat, (2002) *Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi*, Türk Dili Dergisi, S:602.

ÖZENSEL Ertan, (2003) *Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer*, Değerler Eğitimi Dergisi 1 (3), İstanbul.

ÖZGÜVEN İbrahim Ethem, (2000) *Psikolojik Testler*, Pdrem Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK Bekir, (1995) *Tanzimat Edebiyatı*, Marmara Yayınları, Konya.

- PALA İskender, (1989) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- PALAZOĞLU Ahmet Bekir, (1999) *Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Düşünceleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- PARLATIR İsmail vd, (2006) *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- PETROSYAN Yuris Astovich, Noye "Osmany"i bor'bazakonstitutsiu 1876 g.v. Turtsii (Yeni Osmanlılar ve Türkiye'de 1876 Kanun-ı Esasi için Mücadele) Moskova 1958, s.45'den aktaran Kaya BİLGEGİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.126
- PIGHIN Gerda, (2005) *Çocuklara Değer Aktarımı*, İlyayayınevi, İzmir.
- Rûzname-i Ceride-i Havadis, 22 Muharrem 1284 (1866) nu:660- aktaran Kaya BİLGEGİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.70
- SABUNCUOĞLU Zeyyat, TUZ Melek Vergiliel, (2003) *Örgütsel Psikoloji*, Alfa Yay. Bursa.
- SAĞNAK Mesut, (2004) *Örgütlerde Değerler Yönünden Birey-Örgüt Uyumu ve Sonuçları*, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi 37. Sayı.
- SAĞNAK Mesut, (2005) *İlköğretim Okullarında Görevli Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Değerlere İlişkin Algıları*, Eğitim ve Bilim, 30(136), 31–38.
- SENEMOĞLU Nuray, (2005) *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- SEVER Sedat, (2004) *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- SİLAH Mehmet, (2000) *Sosyal Psikoloji*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- SÖNMEZ Veysel, (1986) *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Yargı Yayınları, Ankara.
- ŞEN Ülker, (2007) *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- TANPINAR Ahmet Hamdi, (2001) *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- TANRIÖĞEN Abdurrahman, (2005) *Eğitime İlişkin Temel Kavramlar Öğretmenlik Mesleğine Giriş* (Editörler: Durmuş Ekiz, Haydar Durukan) Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- TAN Mine, (1990) *Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 20 (1-2).
- TANSEL Abdullah, (1967) *Namık Kemal'in Mektupları*, cilt: I, seri no:22, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- TAŞDEMİR Mehmet, (2000) *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Ocak Yayınları, Ankara.
- TERCÜMAN-I AHVAL GAZETESİ, nu:234, 24 Rebiü'l-evvel 1279 (1862)'den aktaran Önder GÖÇGÜN, (2001) *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.2
- TEZCAN Mahmut, (1997) *Eğitim Sosyolojisi*, Bilim Yayıncılık, Ankara.
- TEZCAN Mahmut, (1974) *Türklerle İlgili Stereotipler (kalıp yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- TEVFİK EBUZZİYA, (1973) *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kervan Kitapçılık, Cilt-I-II-III İstanbul.
- TOROS Taha, "Ziya Paşa'nın Adana Valiliği" Adana, s.10'dan aktaran Kaya BİLGEGİL, (1970) *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.277
- TOZLU Necmettin, (1992) *Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler*, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van.
- TURAL Sadık, (1992) *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ecdad Yayınları, Ankara.
- TURGUT Tülay, (1998) *Örgütsel Davranışta Değerlerin Yeri, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi II*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1998) Cilt VIII, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Türkçe Sözlük, (2005) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÜLKEN Hilmi Ziya, (2001) *Bilgi ve Değer*, Ülken Yayınları, İstanbul.

ÜNAL Cavit, (1981) *Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 301, Ankara.

ÜNDER Hasan, *Türkiye’de Batılılaşma ve Değerlerin Araçlaşması*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, C:28, Sayı:2.

VURAL Ali Murat, (2000) *Medyanın Kültürel Kalkınmayı Sağlama ve Eğitim İşlevi*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, Sayı 10.

Wiener, D. N, Ehrlich D, *Goals and Values*, (1960) The American Journal of Psychology,73(4), 615–617.

YILDIRIM Ramazan, (1999) *Öğrenmeyi Öğrenmek*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

YILDIZ Cemal, (2006) *Türkçe Öğretimi*, Pegem Yayıncılık, Ankara.

YORULMAZ Hüseyin, (2009) *Ziya Paşa -Terci-i Bend, Terkib-i Bend-* Şule Yayınları, İstanbul.

YÖRÜKOĞLU Atalay, (1998) *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul.

YÜCE Kemal, NUHOĞLU Mualla Murat vd, (2007) *Çocuk Edebiyatı*, Lisans Yayıncılık, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Fatih KANA
Doğum Yeri ve Tarihi : Haguenau/ FRANSA- 05.08.1983
Yabancı Dili : İngilizce
İlkokul : Tavas Hakimiyet İlköğretim Okulu
Orta Öğretim : Tavas Zeybekler Anadolu Lisesi
Lisans : Pamukkale Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe Öğretmenliği
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Görevi : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Türkçe Eğitimi Bölümü Araştırma Görevlisi